

Katedra: pedagogiky a psychologie
Studijní program: magisterský
Studijní obor (kombinace): český jazyk – obecná výchova

Emocionální prožívání dítěte ve vztahu
k přístounské rodině

The emotional experience of child in the
relationship to the foster-family

Diplomová práce: 09-FP-KPP- 27

Autor:

Ivana Tomíková

Podpis:

.....

Adresa:

Puškinova 526

Liberec 23

460 08

Vedoucí práce: PhDr. Simona Kíryková, Ph.D.

Počet

stran	graf	obrázk	tabulek	pramen	příloh
105	0	1	7	29	10

V Liberci dne: 6. 6. 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si v domě povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 6. 6. 2010	Podpis:
Jméno: Ivana Tomíková	

Poděkování

Touto cestou bych ráda vyjádřila poděkování PhDr. Simon Kírykové, Ph.D., za její čas, cenné rady, připomínky a trpělivost při odborném vedení mé práce. Velký dík patří též obětavým přítelům, kteří byli ochotni podílit se o informace, které tvořily jádro celé diplomové práce. V neposlední řadě děkuji mé rodině, která mi poskytla zázemí, podporu a lásku.

Anotace

Cílem diplomové práce je poskytnout ucelené informace o náhradní rodinné péči. Velmi podrobně se poté zabývá problematikou pěstounské péče, jejíž vývoj mapuje od prvopočátku. Práce je určena především pro stávající i budoucí pěstounské rodiny, které zde naleznou stěžejní charakteristiky pěstounské péče, zakotvení pěstounství v zákoně i možné problémy, s nimiž se mohou setkat, včetně návrhů jejich řešení. Praktická část je poté zaměřena na výzkum v centru dění. Hlavní část praktického výzkumu se soustředí přímo do pěstounských rodin, které podají pro tuto práci nejdůležitější a nejcennější informace o tom, jak se jimi přijaté dítě emocionálně vyvíjelo a vyvíjí po příchodu do rodiny. Zjistěná fakta přinesou důležité poznatky především těm, kteří s takovými dětmi přichází denně do kontaktu – tedy rodiči, ostatním příbuzným i učiteli. Práce může dále posloužit například studentům psychologie i pedagogiky nebo laické veřejnosti.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, adopce, pěstounská péče, traumatická událost, emocionální vývoj, identita

Zusammenfassung

Die Arbeit zielt darauf ab, umfassende Informationen über Pflegefamilien zu bieten. Sehr gründlich befasst sie sich dann mit Pflegefamilien, deren Entwicklung sie von Anfang an beschreibt. Die Arbeit ist in der ersten Linie für aktuelle und zukünftige Pflegeeltern geeignet, die hier die Kerneigenschaften der Pflegefamilie, Verankerung der Pflegefamilien im Gesetz und mögliche, damit verbundene Probleme, darunter auch Vorschläge zu ihrer Lösung finden sollen. Der praktische Teil wird dann auf die Forschung in dem Mittelpunkt konzentriert. Der Hauptteil der praktischen Forschung konzentriert sich direkt auf Pflegefamilien, die für diese Arbeit die wichtigsten und wertvollsten Informationen darüber geben, wie sich ein Kind früher emotional entwickelt hat und dann nach der Ankunft in die Familie. Diese Tatsachen bringen wichtige Erkenntnisse vor allem denjenigen, die mit solchen Kindern täglich in Kontakt kommen - also Eltern, andere Verwandte und Lehrer.

Diese Arbeit kann als Beispiel für Studenten der Psychologie oder Erziehung oder der Allgemeinheit dienen.

Die Stichwörter: die ersatzfamilien Pflege, die Adoption, das Pflegekindschaftsverhältnis, das Trauma, die emotionale Entwicklung, die Identität

Summary

The thesis aims to provide comprehensive information about foster care. Very closely with then deals with foster care, which maps the evolution from the beginning. Work is intended primarily for current and future foster parents who will find the core characteristics of foster care, foster care anchored in the law and possible problems they may encounter, including proposals to address them. The practical part is then focused on the research at center stage. The main part of the practical research focuses directly into foster families, which made this work the most important and valuable information about how they adopted a child emotionally evolved and developed after the arrival of the family. These facts bring important knowledge especially those with such children come into daily contact - ie parents, other relatives and teachers. Work can serve as example to students of psychology or education or the general public.

Keywords: foster care, adoption, foster care, trauma, emotive development, identity

Obsah

Úvod.....	8
A. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1. Biologické versus psychologické rodičovství.....	11
2. Funkce rodiny.....	13
3. Náhradní péče o děti.....	16
3.1 Náhradní rodinná péče.....	16
4. Osvojení.....	18
5. Pěstounská péče.....	21
5.1 Historie pěstounské péče.....	21
5.2 Pěstounská péče v dnešní době.....	24
5.3 Pěstounská péče a zákon.....	27
5.4 Typy pěstounské péče.....	28
5.4.1 Individuální pěstounská péče.....	29
5.4.2 Skupinová pěstounská péče.....	30
5.4.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	32
5.5 Profesionální pěstounská péče v zahraničí – příklad.....	37
5.6 Další formy náhradní rodinné péče.....	38
6. Náhradní rodinná péče v Česku.....	40
6.1 Vývoj počtu pěstounských rodin.....	40
6.2 Umísťování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy.....	41
6.3 Počet dětí svěřených do pěstounské péče v ČR.....	42
6.4 Počet žadatelů o pěstounskou péči v ČR.....	42
6.5 Počet pěstounských rodin v ČR.....	43
6.6 Počet osvojených dětí v ČR.....	44
6.7 Počet žadatelů o osvojení v ČR.....	44
7. Psychický a emocionální vývoj dítěte.....	45
7.1 Fáze vývoje jedince.....	45
7.2 Vývojové zvláštnosti dítěte.....	47
7.3 Emocionální vývoj dítěte.....	50
7.3.1 Úloha emocí v dětství.....	50
7.3.2 Identita a podpora pozitivní identity.....	52
7.4 Teorie psychosociálního vývoje dle Erika Eriksona.....	54
8. Dítě v pěstounské rodině.....	56
8.1 Děve umístění dětí do pěstounské péče.....	56
8.2 Problémy dětí přicházejících do pěstounské péče.....	59
8.3 Vliv traumatické události na dítě.....	63
8.4 Pomoc dětem s narušeným emocionálním vývojem.....	65

9. Zaznamenané příběhy z pěstounských rodin.....	69
B. PRAKTICKÁ ČÁST	74
1. Cíl.....	74
2. Metody	74
2.1 Návštěva v rodině - teoretické informace o výzkumné metodě	74
2.1.1 Vlastní zkušenosti s návštěvou v rodině	76
2.2 Dotazník.....	78
3. Výzkumný vzorek.....	80
4. Prezentace výsledků	82
5. Interpretace výsledků	94
6. Diskuze	98
Závěr	100
Seznam použité literatury	101
Internetové zdroje	104
Seznam příloh.....	105

Úvod

Diplomová práce na téma *Emocionální prožívání dítěte ve vztahu k pěstounské rodině* je rozdělena na tři základní části. První část, čistě teoretická, seznamuje v samotném úvodu čtenáře s problematikou náhradní rodinné péče, mapuje vývoj pěstounské péče v České republice od jeho prvopočátků a zabývá se též problematikou citového vývoje dítěte v pěstounské péči, kterou zaznamenává odborná literatura. Druhá část je věnována organizacím veřejné správy i nadacím v Libereckém kraji, které pomáhají rodinám, jež žádají o umístění dítěte do náhradní rodinné péče nebo rodiny s přijatými dětmi podporují. Tato část práce vznikla prolnutím části teoretické a části praktické, realizované pomocí dotazníků. Poslední část práce vznikla díky praktickému výzkumu přímo v pěstounských rodinách, tedy v centru celé problematiky. Ke zjištění všech potřebných dat bylo využito dotazníků, návštěv v rodinách a pozorování.

Samotný nápad vytvořit diplomovou práci, která by se zabývala problematikou pěstounských rodin, vznikl velmi spontánně. Náhradní rodinná péče je totiž pojem, který je mi již několik let poměrně blízký, neboť v naší rodině je náhradní rodinná péče realizovaná prostřednictvím adopce. O nějaký čas později jsem měla možnost setkat se i s pěstounskými rodinami při jejich pravidelném setkávání, které pro mne v Libereckém kraji organizuje Nadace Syner, a tudíž poznat i tento způsob náhradní rodinné péče. Opět byla tato cenná zkušenost realizována díky člověku z mé rodiny, který velmi obětavě a nezištně pomáhá pěstounským rodinám v celém našem kraji. Ve chvíli, v níž jsem uvažovala nad tím, zda se v nově nastávající problematice adoptivních nebo pěstounských rodin, rozhodl následující fakt. Adopce je všeobecně známý způsob náhradní rodinné péče. Dítě, které půjde do adoptivní rodiny, v téžinou zcela splyne s novými rodiči, s novým prostředím. Pěstounské vazby se zpevňují a po právní stránce vznikne svazek totožný s vlastní rodinou. Pěstounská péče je však svazek volnější, hlavně z pohledu pěstounských rodičů, kteří se nemají stylizovat do role rodičů vlastních. Už to jejich úkol velmi ztěžuje a přivádí je to do nezávidníhodné situace, v níž probíhá vnitřní boj lidskosti a právní stránky věci. Jak vyplývá z nejrecentnějších statistik (viz. tabulka 4 a tabulka 7), žadatel o adopci je mnohonásobně více než žadatel o pěstounskou péči. I to bylo podnětem k tomu, abych svou práci zaměřila právě na pěstounské rodiny, o kterých lidé obecně nemají

tolik informací jako o adoptivní péči a po et žadatel stále nedosahuje (a pravd podobn ani dosahovat nebude) po tu žadatel o adopci. Tato situace je snadno vysv tltitelná a pochopitelná - bezd tní lidé touží vytvo it rodinu, která bude tém totožná s rodinou vlastní a tyto požadavky spl ůje práv adopce. Má pozornost se tedy zam ůje na p stounské rodiny, které p ijaté d ti zabezpe í nejen po stránce materiální, ale - a to je st žejní - i po stránce citové, nebo jim ve v tšin p ípad poskytnou krásné a stabilní rodinné prost edí, které je pro správný vývoj dít te nejd ležit jší (stejn tak je tomu u adoptivní pé e). P stoun m však pat í velký obdiv, jsou to práv oni, kte í si do své pé e berou **d ti starší, postižené, pop ípad d ti bez ohledu na pohlaví nebo barvu pleti** a zabezpe í jim to, co jim pé e ústavní nabídnout nem že – domov a rodi ovskou lásku a pé i. Tito lidé mezi sebe p ijímají v podstat cizí dít . Dít , které se jim nenarodilo, které má jiný biologický základ. Noví rodi e si zajisté kladou mnoho otázek, na n ž by rádi znali odpov di. Budeme takovému dít ti rozum t? Sžijeme se s ním? Dokážeme výchovou ovlivnit biologický základ, který si p ináší ze své vlastní rodiny? Budeme schopni sladit sv j dosavadní život s životním rytmem nového lena rodiny tak, aby vyhovoval jak jemu, tak i nám? Na n které otázky poskytne odpov di zkušený sociální pracovník, psycholog, n které nám zodpoví až život sám. Jediné, co by náhradní rodi e (adoptivní rodi e i p stouni) m li v d t, je to, že dít , které p ijímají, má stejné pot eby jako dít vlastní. Tím rozumíme domov, milující rodi e, jistotu, bezpe í, ád, smysluplné podn ty a pocit, že k n komu pat í, že s n kým m že být. Není nutné dít p ehnan hlídat a sledovat, je to po ád dít , které do tohoto sv ta vstoupilo se stejným d di ným vkladem jako ostatní lidé. Dít , které p ichází do adopce nebo p stounské pé e se zákonit nerovná pojmu dít nemocné, jen je to lov k, který nem l tolik št stí, aby mohl vyr stat v rodin vlastní. Nová rodina mu ale poskytne šanci na lepší budoucnost. Pot eby d tí se tedy neliší, jediné, co m že být trochu jiné, je zp sob, jakým jsou pot eby uspokojovány. Jak se dozvíme v samotném jádru práce, existují d ti, které p ed p íchodem do nové rodiny byly ovlivn ny traumatickou událostí. Poté je t eba k t mto d tem p istupovat v problematice uspokojování výše jmenovaných lidských pot eb velmi opatrn a vybudovat si ve vztahu d v ru.

Další podstatnou otázkou je, komu je tato práce ur ena. Domnívám se, že m že posloužit budoucím i stávajícím p stoun m, student m psychologie i u itel m. Poskytne základní informace o typech náhradní rodinné pé e a blíže seznámí tená e s problematikou p stounské pé e – p edevším s emocionálním vývojem dít te

v takovéto rodině. Dnes již z vlastní zkušenosti vím, že se jako uitelé můžeme setkávat s dětmi, které vyrůstají v náhradní péči. Víím také, že není třeba k nim postupovat odlišně od ostatních - jen citlivěji. Snažit se jednoduše pochopit jeho situaci, být takovému člověku oporou, nebo ne každý přijme lehce fakt, že rodina, v níž vyrůstá, není jeho rodinou biologickou.

Jsem velmi ráda, že mi má vlastní rodina poskytla námět pro tvorbu diplomové práce a že jsem již před započatím psaní měla možnost osobní zkušenosti z prostředí přistoupit. Souhlasím také s tím, že pomůžeme i ostatním lidem, kteří se zajímají o náhradní rodinnou péči a poskytneme jim informace, které potřebují.

A. TEORETICKÁ ČÁST

1. Biologické versus psychologické rodičovství

Existuje rozdíl mezi vlastním a nevlastním rodičovstvím? Je možné souhlasit s tím, že je zákonitě lepší rodina biologická než rodina adoptivní nebo pěstounská? Protože si mnozí odborníci i obyčejní lidé takovéto otázky kladli, došlo k rozsáhlým výzkumům na toto téma. Bylo zjištěno, že si dítě vytváří citový vztah ke „svým“ lidem. Do tohoto pojmu však nezačleníme jen matku, ale ty osoby, které se k dítěti mateřsky chovají (mezi nimiže patří i otec, babička i další lidé). Mateřské chování poté charakterizujeme jako chování, které zajistí pocit bezpečí, jistoty a tlumení úzkosti (tedy ne pouhé přisobení přijemností – například krmení). Pevnějším citový vztah vytvoří základ pro vztah dítěte k sociálnímu okolí. Osvojí si životní princip důvěry a nedůvěry v druhé lidi. To, že mu „jeho“ lidé budou neustále dávat najevo, že ho mají rádi, zaručí správný citový vývoj směrem k okolí i těm nejbližším, tedy prvotním vychovatelům. Zde je tedy podstatné zaměřit se na situace, kdy biologické rodičovství nevyústí v rodičovství psychologické. Nejprve přejdeme k vysvětlení těchto dvou pojmů. Biologické rodičovství můžeme jinak nazvat rodičovstvím pokrevním. Rodičovství psychologické poté není v žádném směru závislé na rodičovství biologickém, pokud by se jednalo o pouhé potvrzení z porodnice. Pro samotné dítě má psychologické rodičovství obrovský význam. Ukažme si to na příkladu, kdy pokrevní rodiče své dítě opustí, v tu chvíli se objevují adoptivní rodiče, pěstouni, například další, kteří překypují rodičovským potenciálem a stávají se tak pravými rodiči, kteří dítěti zajistí vše, co pro správný citový vývoj potřebuje – poskytnou mu pocit bezpečí a jistoty, vytvoří si k němu vztah. Podstatný je fakt, který nelze vyvrátit. Neexistuje hlas krve, který by k sobě přitahoval matku a dítě. Tyto představy byly již mnohokrát zkoumány, vždy se ale došlo k závěru, že dítě přijímá za své rodiče ty, kteří se k němu mateřsky a otcovsky chovají, ne ty, kteří ho zplodili. Pokud již musí nastat situace, kdy se vlastní rodina nechce nebo nemůže o dítě postarat, bylo by lepší, kdyby se bez prodlení dostalo do náhradní rodinné péče. Ne vždy se ale dostane dítě například do pěstounské péče, aniž by bylo ovlivněno přisobením biologické rodiny. To má poté za následek, že se v dítěti utváří konflikt, v němž se střetává vzpomínka na svou vlastní rodinu a rodina nová, která, a dítěti

poskytne lásku a péči, musí o své místo bojovat. Jak takováto situace vypadá reálně v pěstounské rodině a mnoho dalšího vyplývá z praktického výzkumu.¹

Je nutné si uvědomit, že se v některých situacích **prolíná biologické a psychologické rodičovství**. Pěstounská péče je typickým příkladem toho, že dítě (i když umístěné do náhradní rodinné péče) udržuje často kontakt s rodinou biologickou. Pokud budeme hovořit o jisté spolupráci vlastních a nevlastních rodičů, je podstatná především její smysluplnost. Dodrženo by mělo být několik podmínek:

- Měla by být zaměřená především na přítomnost a budoucnost dítěte.
- Neměla by ústníky obou stran stavět proti sobě a ohrožovat je.
- Měla by být výsledkem svobodné volby všech.
- Měla by všechny zúčastněné mobilizovat k pozitivní změně.²

I sami pěstouni se zúčastnili výzkumu, které přinesly zajímavé výsledky týkající se právě problematiky biologického a psychologického rodičovství. Téměř **80 % pěstounů** považuje **biologické a psychologické rodičovství za rovnocenné**. Pokud pěstouni vychovali nebo stále ještě vychovávají vlastní děti, hodnotí psychologické rodičovství jako náročnější a odpovědnější. Je to totiž zřejmě pro ně z hlediska rodičovství, o němž je třeba více přemýšlet, nebo na přijaté děti mívají pěstouni „mátičky normy“, stává se totiž, že je litují. Sjednocení výchovných postupů bývá ještě složitější, pokud rodina vychovává vlastní a přijaté děti současně. Není možné používat výrazně rozdílné postupy při výchově dětí. Je nutné najít správnou míru, kterou přijmou za svou všichni členové nové rodiny.³

¹ Matějka, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994. 108s. ISBN 80-7178-006-5.

² Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. 144s. ISBN 978-80-7367-318-5.

³ Sobotková, I. Výzkum pěstounských rodin – co ukázaly rozhovory. In *Náhradní rodinná péče*. Ročník VI. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2003.

2. Funkce rodiny

Pokud zkoumáme problematiku biologického a psychologického rodinného prostředí, je třeba se zaměřit i na samotné **funkce rodiny**. Zajímavá je tato charakteristika rodiny: „*Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho věcí – zabezpečuje své členy hmotně, péčí o zdraví, výživu a kulturní vzdělání, všude působí jejím morálními postoji, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.*“⁴

Liší se od sebe výrazně funkce, které plní rodina biologická (vlastní) a rodina psychologická (náhradní)? Dle mého mínění není reálné, aby se na úkor ostatních preferovaly jen některé funkce, které by měla rodina naplňovat nebo aby byly dokonce některé zcela vypouštěny. Domnívám se, že by rodina měla plnit všechny funkce, které budou v následující části práce zmíněny. Pokud tomu tak není, nemáme rodinu fungovat zcela optimálním způsobem. Je samozřejmě jisté, že se určité funkce v dané době upřednostňují více, neznamená to však, že ostatní ztrácejí svůj význam. Názory odborníků se při řešení úkolů, které rodina zabezpečuje, liší. V následující části si představíme některé z nich.

Významný český sociolog Ivo Možný chápe rodinu jako **stabilizující prvek** celé společnosti (vývoj ukázal, že společnost ztrácí svou sílu, pokud lidé neplní své rodinné závazky). Rodina též chrání své členy a je kotvou jistoty pro obyčejného člověka. Během celého dlouhého vývoje se rodina ve svých funkcích i základní struktuře významně změnila od doby, kdy byla naše civilizace na počátku. Nejviditelnější změny potom zaznamenává druhá polovina 20. století. Můžeme říci, že se značně změnil význam jednotlivých funkcí, ty, které dříve nebyly považovány za důležité a stály v pozadí, se v dnešní době dostávají na první místo. Možný poté definuje rodinu následujícím způsobem:

- a) **rodina tradiční** – plní funkce univerzální
- b) **rodina moderní** – plní především funkce péčovatelské, statusotvorné, citové
- c) **rodina postmoderní** – plní funkce citové

⁴ Kraus, B., Poláková, V. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199s. ISBN 80-7315-004-2.

V dnešní společnosti 21. století, tedy **společnost postmoderní**, staví Ivo Možný na prvním místě **funkce citové**. Ty byly v rodině tradičně mnohdy opomíjeny, ve 20. století byla rodina tradičně označena za ideologický a utlačující koncept, který je třeba proměnit.⁵

S tímto názorem bych se ztotožnila především proto, že i moje práce má za úkol vyzdvihnout citový vývoj dítěte v péstounské rodině. Obecně bych naplnění funkce citové chápala jako nejdůležitější úkol nejen u rodin náhradních, ale samozřejmě i biologických.

Poněkud odlišné členění přináší kniha *Základy sociální pedagogiky*. Funkce jsou zde následující:

- a) **biologicko – reprodukční funkce** (pro zdravý rozvoj potřebuje společnost jistou reprodukční základnu, ta má poté význam nejen pro celou společnost, ale i pro jednotlivce)
- b) **sociální – ekonomická funkce** (rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému, členové rodiny bývají zapojeni do výrobní i nevýrobní sféry v rámci svého povolání, na straně druhé se rodina stává významným spotřebitelem)
- c) **ochranná funkce** (zajišťování životních potřeb všech členů rodiny)
- d) **sociální – výchovná funkce** (rodina je pro dítě první sociální skupinou, zde se učí přizpůsobovat životu, připravuje jedince především na vstup do praktického života)
- e) **rekreační a relaxační funkce** (na rekreační a relaxační aktivity by rodina neměla zapomínat, hlavně pro děti mají obrovský význam)
- f) **emocionální funkce** (je funkcí nezastupitelnou)⁶

Nyní bych se již zcela zaměřila na to, zda mi že všechny výše zmíněné funkce naplnit jen rodina biologická nebo zda je možné plnohodnotně zastoupit rodina adoptivní i péstounská. Ze zkušenosti bych mohla zcela jistě říci, že náhradní rodina je schopná stejně jako vlastní rodina všechny úkoly důležité pro společnost i pro jedince plnohodnotně uspokojovat. Vlastní rodina bývá považována za to nejlepší pro dítě. Každý z nás si ale určitě vybaví případy, kdy biologická rodina nemohla nebo

⁵ Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. 312s. ISBN 80-86429-58-x.

⁶ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216s. ISBN 978-80-7367-383-3.

nebyla schopná naplňovat některou z důležitých funkcí. Pak často přichází na řadu rodina náhradní, která touží po dítěti a na 100% plní všechny své úkoly. Pro rodičovství psychologické se rozhodují lidé, kteří dobrovolně chtějí a jsou schopni všechny funkce plnit. Jediným úkolem, který ne vždy může být naplněn u obou typů rodičovství, je biologicko-reprodukční funkce. S tím se setkáme hlavně u rodin adoptivních, které jsou často nechtěně bezdětné a tuto funkci tudíž naplnit nemohou. Naopak přestoupské rodiny mívají dítě vlastní a dále přijímají i další do péče přestoupské. V závěru bych ještě jednou vyzdvihla funkci **emocionální**, která má **dalekosáhlý význam**, je nenahraditelná žádnou jinou institucí (např. ústavní výchovou). Zajišťuje pro dítě citové zázemí, jistotu a bezpečí a připravuje ho na budoucí život v nové rodině, kterou vytvoří. Rodina náhradní je schopná toto vše poskytnout i dítěti, které je s ní svázáno pouze poutem psychologickým, nikoli biologickým, i proto si zaslouží obdiv nás všech.

3. Náhradní péče o děti

V organizaci náhradní péče je třeba rozlišovat náhradní výchovnou péči a náhradní rodinnou péči. Náhradní výchovná péče je způsob péče o děti, které nemohou být z nejrozličnějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině. Nejčastěji se jedná o péči ústavní. Oproti tomu náhradní rodinná péče je forma péče „*kdy je dítě vychováváno náhradními rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině*“.⁷

Náhradní rodinná péče je u nás realizována prostřednictvím adopce neboli osvojení a pěstounské péče. Celkově se jedná přibližně o 1% z celkového počtu dětí v České republice, které nemohou vyrůst ve vlastní rodině. Velmi smutným faktem zůstává, že asi 98% dětí z výše jmenované skupiny vlastní rodinu má, ale tato z různých důvodů neplní svou funkci – nechce, nemůže nebo se neumí o dítě postarat.⁸

3.1 Náhradní rodinná péče

V této chvíli bych se ráda věnovala již jen problematice náhradní rodinné péče, jež je pro mou práci stěžejní. Pěstounskou péči a její podtypy i adopci totiž adíme do organizace náhradní rodinné péče. Nejprve bych alespoň okrajově zmínila základní charakteristiky adopce a její druhy, poté přejdu k pěstounské péči a ke způsobu jejího výkonu. Z obou těchto charakteristik vyplynou společné i odlišné rysy.

⁷ Bubleová, V.; Kovařík, J. Organizace náhradní rodinné péče. In *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s.31-42. ISBN 80-7178-304-8.

⁸ Bubleová, V.; Kovařík, J. Organizace náhradní rodinné péče. In *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s.31-42. ISBN 80-7178-304-8.

Přehled typů náhradní rodinné péče
(rozčlenění dle J. Kovaříka, 1996)

ADOPCE (OSVOJENÍ)

„zrušitelné“, tj. **osvojení 1. stupně**
„nezrušitelné“, tj. **osvojení 2. stupně**
mezinárodní osvojení

PŮSTOUNSKÁ PÉČE (dále jen PP)

individuální PP

příbuzní (prarodiče X ostatní příbuzní)
cizí osoby („klasická“ PP jako dlouhodobé řešení)

skupinová PP

zařízení pro výkon PP (pŮstounské páry)
SOS dětské vesničky (matka pŮstounka)

4. Osvojení

Osvojení bývá často označováno za **nejdokonalejší formu náhradní rodinné péče**. Je tomu tak proto, že mezi osvojencem a osvojitelem vzniká podobný vztah jako mezi pokrevními rodiči a jejich nezletilými dětmi. Toto se děje v obou případech, u osvojení zrušitelného i nezrušitelného. „*Osvojení je právně zakotveno v § 63 - § 73 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o rodině) a osvojení nezrušitelné v § 74 - § 77 zákona o rodině.*“⁹ Při osvojení dochází k situaci, kdy manželé nebo jednotlivci přijmou cizí, opuštěné dítě za své; od té chvíle mají k tomuto dítěti stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho pokrevními rodiči. Práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho přírodním rodinou zcela zanikají. Co se týká otázky, kdo je oprávněn adoptovat dítě, můžeme jmenovat několik příkladů. Osvojit dítě má možnost nejen manželský pár, ale i osamělá osoba. Avšak osamělá osoba má jen velmi mizivou šanci na osvojení dítěte. V České republice je nedostatek tzv. právně volných dětí a fakticky k adopci vhodných (a kteří lidé neznají právní stránky věci tvrdí pravý opak a můžeme často zaslechnout názory, že dětské domovy jsou plně opuštěných dětí, které by mohly přijít do adopce), proto je ve většině případů dávána přednost manželským dvojicím.¹⁰

Vzhledem k typu náhradní rodinné péče se adopce dělí na **dvě druhy**. Prvním typem je tzv. zrušitelné osvojení, jež bývá nazýváno také osvojením 1. stupně, dále osvojení nezrušitelné, tj. osvojení 2. stupně. Těmtě je druh osvojení, který ne všechny odborné zaměřené publikace uvádějí. Jedná se o tzv. mezinárodní osvojení.

Osvojení 1. stupně, tzv. **zrušitelné**, někdy nazývané též prosté osvojení, je způsob, při němž na adoptivní rodiče přechází práva a povinnosti rodičů, avšak v rodinném listě zůstávají uvedeni pokrevní rodiče dítěte. Již z názvu vyplývá, že je možné toto osvojení zrušit. Tento druh je nutné využít v případě, že je dítě mladší jednoho roku, do tohoto věku totiž nelze dítě nezrušitelně osvojit. U takto malých dětí je osvojení 1. stupně podmínkou, nebo právě v tomto věku se mohou zjistit určité vývojové poruchy, což může být v rozporu s představami adoptivních rodičů.

⁹ Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a přírodná péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

¹⁰ Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a přírodná péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

I v adopci zrušitelné však vzájemná práva mezi p v odní rodinou a osvojenem zanikají.¹¹

Druhým podtypem osvojení je **osvojení nezrušitelné**. V tomto p ípad vychází ze stran soud , ú ad i samotných rodin snaha o to, aby se adopce co nejvíce podobala pokrevnímu rodi ovství. „Nezrušitelné“ osvojení se tedy od „zrušitelného“ liší p edevším v tom, že je osvojitel zapsán v matrice místo vlastního rodi e osvojence. Odstraní se zde též formální zmínka o tom, že se dít stalo lenem rodiny skrze osvojení. Tím se ještě více prohlubuje pom r mezi osvojenem a osvojitelem. D ležitou roli hraje i fakt, že dít p íjímá p íjmení adoptivních rodi . Velmi jednoduše lze íci, že stejn jako není možné zrušit pokrevní rodi ovství, nelze též zrušit „nezrušitelnou“ adopci. Osvojitel nabývá stejných práv a povinností k osvojení, jako by byl jeho vlastním rodi em. Podstatnou informací je i to, že a se jedná o adopci „zrušitelnou“ nebo „nezrušitelnou“, vzniká mezi osvojenem a rodinou osvojitele p íbuzenský vztah. V této ásti bych zmínila dle mého názoru to nejpodstatn ější, to, co zaru í zdárný a plnohodnotný život dít te v náhradní rodinné pé i. Na osvojitele p echází práva a povinnosti, která tvo í souhrn rodi ovské zodpov dnosti. Do tohoto celku bychom zahrnuli p edevším pé i o zdraví dít te, pé i o jeho t lesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Neopomenutelný je i fakt, že adoptivní rodi e jsou taktéž zákonnými zástupci dít te a pe ují o správu jeho jm ní.¹²

Na záv r ještě dv podmínky, které si adopce žádá. První z nich je ta, že lze adoptovat dít nezletilé. V ku tohoto dít te musí odpovídat v k adoptivních rodi . Je nutné, aby mezi nimi byl p ím ený v kový rozdíl. Co to však znamená p ím ený v kový rozdíl? To lze jednoduše demonstrovat na praktickém p íkladu. Není možné, aby si mladí manželé, kterým nap . ještě není ani t icet let, adoptovali šestnácti-, sedmnáctileté dít . Ideální rozdíl mezi rodi i a d tmi je podle mého názoru minimáln dvacet let – tento v kový rozdíl totiž odpovídá reálnému stavu v naší spole nosti. Druhou zásadou adopce je tzv. **p edadop ní pé e**. To je období minimáln t í m síc p ed rozhodnutím soudu o sv ení dít te do osvojení, ve kterém se budoucí rodi e

¹¹ Bubleová, V.; Kova ík, J. Organizace náhradní rodinné pé e. In *Náhradní rodinná pé e. Pr vodce pro odborníky, osvojitele a p stouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s.31-42. ISBN 80-7178-304-8.

¹² Bubleová, V. D tí pot ebují rodi e, rodi e pot ebují d tí. In *Osvojení a p stounská pé e*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

starají o dítě na své vlastní náklady. To je běžná praxe a součástí podmínky k tomu, aby mohlo být dítě osvojitelem svého.¹³

Poslední typ adopce nebývá uváděn ve všech odborných publikacích, ale protože je to také reálný způsob, alespoň v nějaké době se mu budeme věnovat. Jedná se o **osvojení dítěte ze zahraničí a do zahraničí, tj. mezinárodní adopce** (osvojení).

Je to způsob, který se užívá především v případech, kdy se v zemi původu nedá najít pro dítě vhodnou rodinu. Tento podtyp adopce je upraven *Úmluvou o ochraně dítěte a spolupráci při mezinárodním osvojení*, kterou vypracovala a přijala 29. 5. 1993 Haagská konference mezinárodního práva soukromého. 1. 6. 2000 vstoupila tato úmluva v platnost v České republice a spolu se zákonem č. 359/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dítěte, umožňuje mezinárodní osvojení dítěte. Tato úmluva poté jednoznačně stanovuje postup při osvojování dítěte do zahraničí, zaručuje právo dítěte na jednotné osvojení v zemi jeho původu, stanoví povinnosti a kompetence jednotlivých institucí. V neposlední řadě také zaručí biologickým rodičům anonymitu a vyloučí jakékoliv zisky z adopcí. Úmluva také stanoví orgán, který bude za mezinárodní adopci odpovědný – u nás v České republice plní tuto funkci Úřad pro mezinárodní právní ochranu dítěte v Brně.¹⁴

¹³ Bubleová, V. Dítě potřebují rodiče, rodiče potřebují dítě. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

¹⁴ Bubleová, V. Dítě potřebují rodiče, rodiče potřebují dítě. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

5. Pěstounská péče

5.1 Historie pěstounské péče

Pěstounská péče má své kořeny již ve velmi vzdálené historii. O prvopočátcích tohoto způsobu péče o dítě hovoříme již v dobách starověkého egea a Říma. Nejedná se samozřejmě o pěstounskou péči v takové podobě, ve které se s ní setkáváme v době dnešní, ale jisté společné rysy zde nacházíme. Předchůdcem pěstounské péče ve starověku byla instituce kojných, která se objevovala ve společnostech vyspělých, z nichž vystoupila tzv. vyšší třída, jež za peníze (popřípadě další materiální výhody) pěstovala kojení svých vlastních potomků na jiné osoby.¹⁵

I v pozdějších dobách dochází k rozvoji již výše zmínované instituce kojných. Například ve středověké Evropě, jak uvádí Matějka [1999,s.26], byly chůvy a kojné nedílnou součástí služebnictva panovnických dvorů. Docházelo i k takové praxi, že bohaté mstské rodiny svěřovaly své děti na dva roky najaté kojné na venkov. Ještě v období osvětlení se setkáváme s placenými kojnými a chůvami. Poprvé se však v tomto případě objevuje úřední název „pěstouni“. Postup je v podstatě totožný s postupem ve starověku. Dítě bylo posláno z nalezince (ne z rodiny) krátce po narození ke kojné na venkov. Zde však žije ve velmi chudých podmínkách ekonomických i hygienických celých šest let.

V 19. století hovoříme v souvislosti s náhradní rodinnou péčí především o dětech z nalezinců, funkce kojných zde plynule přechází v pěstounskou péči. Z porodnice přišlo dítě rovnou po osmi dnech do péče pěstounky. Bylo požadováno, aby to byla žena zdravá a především bohatá. Tyto oficiální požadavky však byly málokdy naplňovány. V reálném životě se děti dostávaly na výchovu k velmi chudým ženám, které často samy trpěly hladem. Odměna pěstounek byla velmi nízká, v důsledku čehož z ní nebylo možné pokrýt materiální potřeby dítěte. Jak už bylo zmíněno, tak tato forma výchovy končila s dokončným šestým rokem v ku dítěte. Tento proces musel být velmi bolestivý pro obě strany, pro pěstounku i pro dítě. I přesto, že nebylo s dítětem v této době nejlépe zacházeno (muselo totiž již od raného dětství vypomáhat s hospodářstvím), vytvářel se mezi ním a pěstounkou v důsledku blízký vztah. V dnešní době je takováto situace téměř nepředstavitelná. Dítě, které je odebráno jedinému

¹⁵ Bubleová, V.; Matějka, Z. K historii pěstounské péče. In *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, s.25-30. ISBN 80-7178-304-8.

jemu blízkému lov ku zp t do ústavní pé e, musí zažívat opravdu skli ující okamžiky. Celý tento proces výrazn p ipomíná období pozd jší, konkrétn rok 1950, kdy komunistický režim zrušil p stounskou pé i. K této é e se však ještě pozd ji vrátíme a p íblížíme ji více do hloubky.¹⁶

Ve 20. století dále pokračoval vývoj p stounské pé e, ale p ístupy k ní se zna n m nily v závislosti na režimu, který byl v dané dob u moci. V období první republiky se navazovalo na pom rn kvalitní stav pé e o d ti, kterého bylo dosaženo již v posledních letech Rakouska – Uherska. V roce 1931 existovalo v eskoslovensku 24 okresních sirot inc a stát spravoval 60 d tských domov , jejichž funkce byla obdobná, jako funkce diagnostických ústav v dnešní dob . Pobyt v t chto za ízeních byl krátký, d ti se poté vracely bu do vlastních (biologických) rodin, nebo pro n byly vyhledány vhodné rodiny adoptivní i p stounské. P stounská pé e se v této dob d lila na ty i r zné typy. První typ p stounské pé e se velmi podobal pé i v období 19. století, kdy v šesti letech bylo dít vráceno zp t do pé e ústavní. Tato pé e se nazývá „nalezenecká“, o dít pe ují již manželé – p stouni, u nichž dít žije do deseti, pozd ji do šestnácti let, poté se op t navrací do pé e ústavní. P stounská pé e ízená a kontrolovaná je v po adí druhou formou p stounské pé e. Sociální pracovníci Okresní pé e o mládež zde již cílen vyhledávali vhodné p stouny, kte í byli finan n zajišt ní, m li trvalé zam stnání, stálé bydlišt a byli samoz ejm v dobrém zdravotním a psychickém stavu. V roce 1932 byla p stounská pé e zajišt na pro více než 15 tisíc d tí. T etí typ se nazývá p stounská pé e v tzv. koloniích. Tento zp sob pé e vznikl na Morav , ale pom rn rychle se rozší il do celých ech. Jednalo se o rodinné kolonie¹⁷, které byly zakládány v obci, sousedících obcích, pop ípad v celém okrese. Výhodou tohoto zp sobu byla snadn jší kontrola i p ípadná pomoc. Posledním a v po adí tvrtým zp sobem p stounské pé e je p stounská pé e na základ soukromé dohody mezi rodi i a p stouny. Tento typ p stounské pé e se obešel bez soudního jednání a pozd ji plynule p ešel ve sv ování d tí prarodi m nebo jiným p íbuzným.¹⁸

¹⁶ Bubleová, V.; Mat j ek, Z. K historii p stounské pé e. In *Náhradní rodinná pé e. Pr vodce pro odborníky, osvojitele a p stouny*. Praha: Portál, 1999, s.25-30. ISBN 80-7178-304-8.

¹⁷ rodinná kolonie – vyhledáno 1520 vhodných rodin v blízkém sousedství, jim sv eny d ti do p stounské pé e

¹⁸ Bubleová, V.; Mat j ek, Z. K historii p stounské pé e. In *Náhradní rodinná pé e. Pr vodce pro odborníky, osvojitele a p stouny*. Praha: Portál, 1999, s.25-30. ISBN 80-7178-304-8.

V této chvíli zbývá ještě shrnutí posledního období ve vývoji pěstounské péče. Jedná se o dobu po 2. světové válce, konkrétně o dobu po roce 1948. Jak je známo, tento rok byl obecně rokem zlomovým a výrazně ovlivnil vývoj celé naší společnosti na dlouhá desetiletí dopředu. A jaký vliv měl komunistický přístup na vývoj pěstounské péče na našem území? Je nutné říci, že významné proměny se dotkly i této problematiky. **V roce 1950 je zcela zrušena pěstounská péče, kromě péče pěstounské.** **Ke znovuoobnovení došlo až za 23 let.**

Jedinou možnou formou pěstounské péče byla péče na základě dohody mezi pěstouny a rodiči, soud do této úmluvy nezasahoval, vše proběhlo bez jeho účasti. Všechny ostatní způsoby pěstounské péče byly státem ukončeny. V dnešní době však můžeme v tomto kroku spatřovat mnohé paradoxy. Pro zajímavost bych zmínila dva, které se v této době objevují. První je spíše negativní, druhý spadá do skupiny pozitivních paradoxů. První vznikl rozhodnutím k moci nastoupivší strany KSČ, která se rozhodla bojovat proti tzv. vesnickému boháči. Stranictví funkcionáři vycházeli z toho, že děti umístěné v pěstounské péči, velmi často pomáhaly svým novým rodičům v zemědělství. Avšak pojmenování „vesnický boháč“ stojí zcela mimo realitu – pěstounská péče byla totiž v této době záležitostí zejména chudých rodin. Taktéž se pěstounská péče netýkala jen lidí z vesnice. Dále byla také proklamována myšlenka, že pokud se bude zdárně realizovat cesta k socialismu, bude ubývat nechtěných dětí a nejrozšířenější rodinné problémy se budou minimalizovat. Druhý paradox bychom mohli nazvat pozitivním. V 50. letech 20. století byla významně vyzdvižována výchova „kolektivu, kolektivem a pro kolektiv“. Tato ideologická myšlenka byla v 60. letech 20. století, konkrétně 1. 4. 1964, výrazně oslabena. K tomuto datu totiž vstoupily v platnost první úpravy osvojení (adopce) v zákoně o rodině. Tyto úpravy preferovaly před výchovou kolektivní výchovu rodinnou a na první místo se dostaly po dlouhé době zájmy dítěte. Tím se zcela obrátil způsob realizace náhradní rodinné výchovy. Nebyly již vyhledávány nejvhodnější děti pro danou rodinu, ale naopak se vyhledávala nejideálnější rodina pro konkrétní dítě. V 70. letech 20. století začal platit zákon č. 50/1973Sb.¹⁹ o pěstounské péči, který znovu obnovil pěstounskou péči, kodifikoval výběr pěstounů a taktéž vymezoval vztahy mezi pěstouny a dětmi.²⁰

¹⁹ Zákon č. 50/1973Sb. – viz Příloha č. 1

²⁰ Gabriel, Z.; Novák, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

5.2 P stounská pé e v dnešní dob

V této chvíli se již zcela budu zabývat aktuální problematikou p stounské pé e, která je pro tuto práci st žejní. P stounská pé e je druhý zp sob, prost ednictvím kterého je realizována náhradní rodinná pé e. Pokud prostudujeme odbornou literaturu týkající se náhradní rodinné pé e, povšimneme si zajisté toho, že tém všude je p stounská pé e azena na druhé místo za osvojení. Pro tomu tak je? Podle mého názoru m že být tento fakt vysv tlen p edevším tím, že v eské republice je více d tí sv ováno do adopce. Pokud se lidé rozhodnou, že do své pé e p ijmou cizí dít , p ejí si, aby se nov vytvo ená rodina co nejvíce podobala b žné rodin . Tomu napom že práv osvojení. Ale ne všechny d ti jsou pro adopci vhodné. U t ch je poté možné realizovat druhý zp sob náhradní rodinné pé e – tedy p stounství. Kterých d tí se tato situace týká? **Pro p stounskou pé i jsou vhodné hlavn opušt né d ti s r znými zdravotními i psychomotorickými obtížemi, dále také d ti starší, skupiny sourozenc , v neposlední ad též d ti jiného etnika** (v eské republice se jedná p edevším o d ti romského p vodu). Avšak existuje ješt jedna skupina d tí, která nem že být sv ena do adopce, ale pro p stounskou pé i je vhodná. Jsou to d ti, které nejsou tzv. právn „volné“. Tento pojem znamená, že rodi e d tí nedali souhlas k adopci nebo soud nerozhodl, že existuje jejich nezájem o dít . O p stounské pé i rozhodne soud a není nutná právní „volnost“ dít te. P stouni ale nejsou zákonnými zástupci dít te a sm jí rozhodovat jen v b žných životních situacích. Ve významných záležitostech (nap . volba budoucího povolání, vydání ob anského pr kazu i cestovního pasu) rozhoduje zákonný zástupce dít te.²¹

I p stounská pé e, stejn jako osvojení, je ukotvena v mnoha zákonech. Jedná se p edevším o **zákon . 94/1963Sb.**²², **o rodin** , ve zn ní pozd jších p edpis , dále o **zákon . 359/1999Sb.**²³, **o sociáln -právní ochran d tí**, ve zn ní pozd jších p edpis a také o **zákon . 117/1995Sb.**²⁴, **o státní sociální podpo e**, ve zn ní

²¹Bubleová, V. D ti pot ebuji rodi e, rodi e pot ebuji d ti. In *Osvojení a p stounská pé e*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

²² Zákon . 94/1963Sb. – viz P íloha . 2

²³ Zákon . 359/1999Sb. – viz P íloha . 3

²⁴ Zákon . 117/1995Sb. – viz P íloha . 4

pozdějších předpisů. Právní úprava náhradní rodinné péče se budu podrobněji v novat v následující kapitole.²⁵

Co se týká urité definice pěstounské péče, můžeme říci, že se jedná o způsob náhradní rodinné péče, který je státem garantovaný, řízený a také i kontrolovaný. Oproti osvojiteli získávají pěstouni péčí o dítě finanční odměnu a stát zabezpečuje hmotné zajištění dítěte. Jistou zajímavostí může být i fakt, že biologickým rodičům nezaniká vůči dítěti nebo dítětem vyživovací povinnost. Tuto částku ale nedávají přímo k dispozici svým dětem, ale platí ji stát, který dále tento finanční obnos zprostředkuje pěstounské rodině. O svření dítěte do pěstounské péče opět rozhoduje soud, pěstounem se poté může stát jedinec i manželská dvojice. Pěstounská péče není trvalá (jako osvojení 2. stupně), může být rozhodnutím soudu ze závažných důvodů zrušena. Podstatný rozdíl mezi pěstounskou péčí a osvojením je i v tom, že pěstoun není, na rozdíl od osvojitele, zákonným zástupcem dítěte, může rozhodovat jen v každodenních záležitostech, ve významných životních otázkách rozhodují zákonní zástupci dítěte (tím jsou v tšinou biologičtí rodiče, popřípadě pokud zemřeli nebo byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti atd., rozhoduje o významných záležitostech „poručník“, který dítě zastupuje a spravuje též jeho majetek).²⁶

Na závěr tohoto popisu pěstounské péče bych zařadila ještě tři podstatné informace. První z nich je fakt, že „soud je oprávněn stanovit pěstounovi povinnost podávat o výkonu pěstounské péče pravidelné zprávy u soudu.“²⁷ Co se týká otázky přejmenování, vstoupí dítě do pěstounské rodiny s přejmením po svých biologických rodičích. Tento stav se může po určité době změnit, často dochází na příslušných matrikách k žádostem ze stran pěstounských rodičů o změnu přejmenování dítěte. V neposlední řadě nelze opomenout významný rozdíl mezi pěstounskou péčí a adoptí. Pěstounská péče na rozdíl od adopte zaniká dosažením věku 18-ti let dítěte, tedy zletilostí. Domnívám se však, že a koliv mezi pěstouny a dětmi v jejich péči nevzniká dle zákona příbuzenské pouto, tak se tyto vztahy neoficiálně vytvářejí a trvají. Proto také nepředpokládám, že by péče pěstounská skončila přesně v den 18. narozenin dítěte.

²⁵ Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

²⁶ Bubleová, V.; Kovář, J. Organizace náhradní rodinné péče. In *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s.31-42. ISBN 80-7178-304-8.

²⁷ Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

V tšinou velmi silný citový vztah dopom že tomu, že p stouni poskytnou d tem zázemí až do doby, než jsou samy schopny se postavit tzv. na vlastní nohy.²⁸

Pokud se lidé rozhodnou pro p stounskou pé i, mohou se obrátit na n kolik organizací, které jim poskytnou pomoc s legislativními záležitostmi nutnými pro p ijetí dít te a budou je provázet celým procesem p ed p evzetím. Ale existují i organizace, které nabízejí odbornou pomoc již fungujícím p stounským rodinám.

Pro ukázku jsem zvolila t i instituce v Libereckém kraji, které se problematikou p stounské pé e zabývají (Magistrát m sta Liberce, Krajský ú ad Libereckého kraje a Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy), a pokusila jsem se definovat jejich innost. Soupis organizací se základní charakteristikou každé z nich, dotazník i výsledky dotazníkového šet ení jsou zaznamenané v p íloze. (viz P íloha . 8, 9, 10)

obrázek 1 - Informa ní leták Magistrátu m sta Liberce

²⁸ Bubleová, V. D tí pot ebují rodi e, rodi e pot ebují d tí. In *Osvojení a p stounská pé e*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

5.3 Pěstounská péče a zákon

Náhradní rodinná péče (tedy i pěstounská péče) se opírá o několik zákonů. Tyto zákony mohou pomoci budoucím i stávajícím pěstounům orientovat se v nově nastalé situaci a předjet tak možným komplikacím. O problematice pěstounské péče se mnoho dozvíme především z těchto zákonů:

- **Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů**
- **Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů**
- **Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů**

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů upravuje především problematiku toho, komu má být dítě svěřeno do pěstounské péče, dále vymenuje povinnosti pěstouna i dítěte a zabývá se blíže výživným, které dítěti musí poskytnout rodiče, popřípadě jiné fyzické osoby. (Zákon o rodině – viz Příloha č. 2)

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů se zabývá především zprostředkováním osvojení a pěstounské péče, stanoví, co vše je nutné odborně posoudit u pěstounů i dětí pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče. Dále také řeší otázku sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizincům. V neposlední řadě určuje možnost zařazení pro výkon pěstounské péče a definuje problematiku odměňování pěstouna.

Na závěr zmíním zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje zejména dávky pěstounské péče, konkrétně poskytování jednotlivých druhů dávek pěstounské péče následujícím způsobem na:

- Příspěvek na úhradu potřeb dítěte
- Odměna pěstouna
- Příspěvek při převzetí dítěte
- Příspěvek na zakoupení motorového vozidla

5.4 Typy p stounské pé e

Výše jsem již zmi ovala p ehled typ náhradní rodinné pé e. Zde bylo p ehledn zobrazeno len ní p stounské pé e na jednotlivé typy. Nyní se na dané zp soby podíváme více podrobn . Základem je rozd lení p stounské pé e na **individuální** a **skupinovou**. Z t chto typ se poté vy le ují jednotlivé podtypy. Individuální p stounskou pé i mohou vykonávat p íbuzní dít e, nej ast ji se jedná o prarodi e d tí, v ostatních p ípadech o jiné p íbuzné (tety, strýce, starší sourozence atd.). „Klasickou“ p stounskou pé í bývá ozna ována individuální p stounská pé e, kde je dít sv eno cizí osob . Druhou formou p stounské pé e je tzv. skupinová p stounská pé e, kterou mohou provozovat za ízení k tomu ur ená. T mi jsou myšleny:

A. Za ízení pro výkon p stounské pé e – tzv. **p stounské páry** – velké p stounské rodiny, které tvo í manželský pár a p íjaté d tí

B. **SOS d tské vesni ky**, kde ve st edu stojí matka-p stounka²⁹

Zcela novým typem p stounské pé e je **p stounská pé e na p echodnou dobu**, kterou vykonávají „**profesionální**“ **p stouni**. Tento zp sob pé e ve své publikaci *Psychologické poradenství v náhradní rodinné pé i* popisují auto i Gabriel a Novák. Zabývá se jím také novela zákona 359/1999Sb., o sociáln -právní ochran d tí, která vešla v platnost 1. 6. 2006. Je tudíž novým podtypem p stounství a starší literatura ho nezmi uje.

²⁹ Bubleová, V. D tí pot ebují rodi e, rodi e pot ebují d tí. In *Osvojení a p stounská pé e*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

5.4.1 Individuální p stounská pé e

*„Individuální p stounská pé e probíhá v b žném rodinném prost edí, tj. s p stounkou a p stounem, kte í v tšinou mají své vlastní d ti nebo již d ti vychovali.“*³⁰ Mezi d tmi a p stounskými rodi í se nevytvá ejí p íbuzenské vztahy, p stouni jsou neustále vedeni k tomu, aby se do role vlastních rodi í nevžívali. Jak už jsem ale jednou zmínila, neformáln se p íbuzenské vztahy vytvá ejí. Na jednu stranu se m že zdát, že je to pro p stouny velmi nevýhodné, avšak lze najít i situace, v nichž bude tento fakt p sobit kladn . P stouni mají oproti adoptivním rodi m v tší možnost p íjímat dít takové, jaké je. Tím se snáze vyhnou p ehnaným o ekáváním, která jsou pro rodi e ekající na vytoužené dít typická. Také zcela jinak vnímají moc a ú innost své výchovy. Podobným zp sobem je nahlížen špatný prosp ch dít te ve škole, p stounští rodi e ho budou pravd podobn p íjímat s jistým pochopením, taktéž i výrazné projevy temperamentu. Z toho vyplývá i to, že p stouni ásto p íjímají do své pé e dít s postižením, p ípadn s problematickou vývojovou prognózou. Tento fakt je dán p edevším tím, že si jsou p stouni v domi toho, že jejich svazek s p íjatým dít em není definitivní (avšak neznamena to, že by vztah p stounských rodi í a d tí nem l být pevný a trvalý). Celkov je možno íci, že individuální p stounská pé e je považována za základní formu. Není rozhodující, zda je dít v pé í p íbuzných (prarodi í, sourozenc , ...) nebo v pé í cizích osob. Podstatné je hlavn to, že p stouni p ízp sobí zp sob výchovy osobnosti dít te, projeví snahu o porozum ní a poskytnou mu citové, ale ásto i materiální zázemí, které do té doby postrádalo. V záv ru bych použila jisté srovnání. Individuální p stounská pé e je pon kud voln jší svazek než adopce, k tomu p íspívá p edevším pohled na rodi ovskou identitu. Avšak v tom, co tento zp sob pé e nabízí, se p stounství výrazn podobá adopci, snad by bylo možné íci i fungování b žné biologické rodiny.³¹

³⁰ Bubleová, V. D ti pot ebují rodi e, rodi e pot ebují d ti. In *Osvojení a p stounská pé e*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

³¹ Bubleová, V.; Kova ík, J. Organizace náhradní rodinné pé e. In *Náhradní rodinná pé e. Pr vodce pro odborníky, osvojitele a p stouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, s.31-42. ISBN 80-7178-304-8.

5.4.2 Skupinová p stounská pé e

Skupinová p stounská pé e bývá obecn považována za **vedlejší formu p stounské pé e**. První místo v tomto řazení náleží individuální p stounské pé i, konkrétně potom té, kterou vykonávají cizí osoby (p stounská pé e „klasická“). Skupinová p stounská pé e je realizována dvěma způsoby a jsou pro ni typické velké rodiny. Dva druhy pé e se poté liší v tom, kdo stojí v čele takovéto rodiny:

A. V čele stojí **manželský pár**

B. V čele stojí **matka – p stounka**

V obou případech zjistíme, že p stounská pé e probíhá v „**zařízeních pro výkon p stounské pé e**“. Co si však pod tímto pojmem můžeme představit? První, co mě napadlo po přečtení tohoto názvu, byla ústavní pé e. Po hlubším prozkoumání dvou způsobů realizace skupinové p stounské pé e (rodiny s p stounským párem, matkou-p stounkou) jsem nezjistila téměř žádné společné charakteristiky s ústavní pé í. Snad jen to, že obě instituce (jak skupinová p stounská pé e, tak i ústavní pé e) zajišťují péči dětem, kterým nebylo dopřáno vyrůstat ve vlastní rodině. Nejvýraznější rozdíl poté spatřuji v tom, že dítě umístěné do ústavní pé e je svobodnou osobou, institucí, v níž vychovatelé přijímají jen omezenou odpovědnost. Oproti tomu skupinová p stounská pé e probíhá v konkrétních rodinách, tedy ve velmi osobním prostředí.

Manželské páry často vychovávají své vlastní děti, k nim přidávají v třtinou dětí až šest dětí do p stounské pé e. Zajímavostí může být i to, že tato čísla nejsou definitivní, stále se objevují i rodiny s více než šesti přijatými dětmi. V důsledku toho však může vyvstát další otázka: Jaký počet dětí je ideální pro p stounskou péči? Pokud přijme rodina velký počet dětí, nemíjí se tento způsob nahradit rodinnou péčí úřadníkem? Obecně platí, že nejvyšší možný počet dětí by neměl přesáhnout šest (u některých zkušených p stoun maximálně osm dětí). Problém obrovských rodin vychází především ze snahy p stoun poskytnout domov co nejvyššímu počtu dětí za každou cenu. Bohužel si však často neuvedou, že kvantitativně a zcela jistě ohrožuje kvalitu jejich pé e. Avšak počty dětí v rodinách

jsou kontrolovány psychology pro náhradní rodinnou péči, ti mohou dát raději doporučit do menší rodiny, která bude pro dítě vhodnější.³²

Druhý podtyp skupinové péče stounské péče je realizován v tzv. **SOS detských vesničkách**. Zde děti nevychovává manželský pár, nýbrž sama **matka – pěstounka**. Tě je ku pomoci ještě jedna žena, „teta“. Rodina žije v samostatném domě a v tomto případě ji tvoří pěstounská matka, „teta“ a příbližná šest dětí různého pohlaví a věku. Celá vesnička se poté skládá z 10-12 takových domků.³³

Významným rozdílem mezi SOS vesničkou a rodinou, v jejímž čele stojí manželský pár, je role otce v rodině. Vesničky jsou převážně ženskou záležitostí, i přesto však vykazují výraznou stabilitu. Tento fakt pravděpodobně souvisí s vysokou mírou rozvodovosti, která se nevyhýbá ani pěstounským párom a následky rozvodu dopadají negativně z velké části i na děti. Pozitivním rysem rodin s pěstounským párem je přiblížení se k tzv. normálnímu modelu rodiny. To, co je poté pro oba zpusoby skupinové péče společné, je poměrně velký počet vytvořených vztahů. Pokud budeme hovořit o běžných rodinách, ve které dnes žije matka, otec a jedno dítě, najdeme zde šest vzájemných vztahů. Rodina pěstounské matky se šesti dětmi vytvoří takovýchto vztahů čtyřicet dva. Takováto rodina poté přináší každému svému členovi specifický, bohatý a plný vzorec podnětů.³⁴

Pro takto velké rodiny, a již vedené manželským párem i jen matkou – pěstounkou, může být velikost i problémem. Problém často vyvstává ve vztahu rodiny a jejího okolí. Jaký je typický prototyp rodiny 21. století? Často se setkáváme s pojmem „okleštěná“ rodina. Tu tvoří většinou jen matka, otec a jedno až dvě děti. Proto bývá rodina se šesti a více dětmi pro její okolí přinejmenším netypická, spíše bychom mohli tvrdit, že ji okolí považuje za něco zvláštního až podivného a často ji málem staví do sociální izolace.

³² Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

³³ Bubleová, V. Děti potěbují rodiče, rodiče potěbují děti. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

³⁴ Matějka, Z. Psychologická hlediska náhradní rodinné péče. In *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s.43-52. ISBN 80-7178-304-8.

5.4.3 P stounská pé e na p echodnou dobu

Tento podtyp p stounské pé e je pom rn nový. Jedná se o zp sob pé e, který je realizován v p ípad , kdy **biologi tí rodi e dít te nejsou schopni do asn , po ur itou dobu vykonávat své rodi ovské povinnosti a o dít kvalitn a soustavn pé ovat**, ke stejnému ešení se p istupuje i v situaci, kdy se pro dít teprve zajiš uje klasická p stounská pé e nebo osvojení (tedy dlouhodob jší ešení). Zaznamenáváme ho v novele zákona 359/1999Sb., o sociáln -právní ochran d tí, platné od 1. 6. 2006. Starší odborné publikace o tomto zp sobu p stounské pé e nehovo í. Nesetkáme se však jen s ozna ením **p stounská pé e na p echodnou dobu**, ale i s ozna ením **profesionální p stounská pé e**. Nejedná se o klasickou p stounskou pé i, o níž jsem hovo ila již v p edchozí ásti. I u tohoto typu, stejn jako u ostatních zp sob p stounské pé e, rozhoduje o sv ení dít te soud. Cílem a smyslem profesionální p stounské pé e je p edevším pomoc d tem v nouzi, tzn. snaha o to, aby co nejsnáze a nejmén bolestiv p eklenuly náro né období, v n mž se rozhoduje o jejich dalším osudu. Nemén d ležitým úkolem je poskytnutí asu rodi m na vy ešení osobních problém , pop . vztah . I p stounská pé e na p echodnou dobu má své charakteristické znaky. Dít je umíst no do profesionální p stounské pé e na základ souhlasu biologických rodi . S vlastní rodinou dít te též probíhá spolupráce a je zachována možnost návratu k biologické rodin .³⁵

V tomto okamžiku bych ještě ráda charakterizovala skupiny d tí, pro n ž je tento podtyp p stounské pé e vhodný a u kterých je „profesionální“p stounství realizovatelné. Následující vý et nám napoví více. P stounská pé e na p echodnou dobu se doporu uje p edevším:

- u d tí, které vlastní rodinu mají, pop . alespo jednoho z rodi

K tomuto kroku se u výše jmenované skupiny p istupuje tehdy, pokud se rodi e nemohou ze závažných d vod o dít starat (nap . sociální i zdravotní d vody) nebo pokud se rodina ocitne v náhlé krizi (rozpad manželství, ztráta zam stnání i úmrtí v rodin). V tomto p ípad není realizace p stounské pé e na p echodnou dobu

³⁵ Gabriel, Z.; Novák, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné pé i*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

tak problematická, nebo je velká šance, že se nastalé problémy pravděpodobně zanedlouho vyřeší a situace se stabilizuje.

- u dětí mladých matek, které ještě nejsou schopny plnit plnohodnotně své mateřské povinnosti

Realizace tohoto typu poskytnutí péče je již o poznání složitější, stejně tak tomu bude i u následujících skupin. Dle navržených koncepcí by se poskytnutá péče měla týkat nejen dítěte, ale i jeho matky. Podává se však nalézt žadatele, kteří budou ochotni pečovat o dítě a souhlasně se stát vychovateli jeho matky? Toto řešení by jistě vyžadovalo naprosto ochotné a profesionální pracovníky, zda se však někdo takový najde a zda se tento způsob stane běžnou praxí, ukáže čas.

- u dětí drogově závislých matek

Tyto maminky potěbují čas na vlastní doléčení, proto nejsou schopny se zodpovědně o dítě postarat. I v tomto případě však nově vzniklá koncepce počítá s tím, že do poskytnutí péče půjde spolu s dítětem i jeho matka. Tato situace je však dle mého názoru ještě složitější, ztíží ji právě matčina závislost. A kdo si v tomto případě troufne realizovat profesionální poskytnutou péči? Uchazejí-li z ní i lidé laické ve věcech týkajících se péče o děti, nepočítá se s tím. A odborníci na drogovou problematiku? Je málo pravděpodobné, že by problémy, které řeší ve svém zaměstnání, byli ochotni řešit i po odchodu domů.

- u dětí, které žijí v rodině dlouhodobě nefunkční

Jakým způsobem bychom charakterizovali rodiny dlouhodobě nefunkční? Obecně můžeme říci, že se jedná především o rodiny, v nichž dochází k domácímu násilí, fyzickému nebo psychickému týrání. Samozřejmě je i tato varianta poměrně náročná, ale našel jsem stále ještě velké množství profesionálních pracovníků, kteří mají odvahu pečovat o dítě s posttraumatickými změnami v chování a prožívání.

- u dětí, jejichž rodi (rodi e) jsou po delší dobu ve výkonu trestu

Práv tato skupina dětí je naprosto vhodná pro umístění do pěstounské péče na pěstounskou dobu. Pokud se však jedná o opakující se recidivu, bylo by pravděpodobně vhodnější uvažovat o „klasické“ pěstounské péči, která by dítěti zajistila život ve stabilním prostředí. Rozhodně se ztotožňuji s názorem, že pro dítě není v žádném případě přípustné, aby s každým dalším umístěním rodičů do výkonu trestu mimoli náhradní pěstounskou rodinu.

- u dětí, které náhle onemocní a matka (nejlépe ji se jedná o matky - samoživitelky) tuto záležitost nezvládá

V tomto případě by bylo nejvhodnější, pokud by si rodiny mohly najmout domácí ošetřovatelku. Toto řešení však není ekonomicky pro průměrnou českou rodinu realizovatelné.

- u dětí, které vykazují dlouhodobější poruchy chování

Skupinu těchto dětí také nelze opomenout. Ve většině případů se jedná o děti užívající drogy a o děti s disharmonickým vývojem osobnosti. Tato skupina zvláště vyžaduje péči psychicky odolných pěstounů. Bohužel se však stává, že i přes úspěšnost nápravného působení pěstounů, znamená návrat do pěstounského prostředí vyhoštění a zintenzivnění obtíží.

- u dětí, které jsou vráceny z neúspěšné formy náhradní rodinné péče

Výše zmíněná skupina je skupinou závažnou. Je zde však nutné uvažovat o tom, zda je toto řešení celé vzniklé situace pro dítě nejvhodnější. Je pro dítě, které bylo z neúspěšné formy náhradní rodinné péče vráceno, nejvhodnější umístění do pěstounské pěstounské péče? Nebude mít dítě pocit, že je přesunováno z jedné pěstounské rodiny do druhé? Nebude se takové dítě cítit méně cenné, nemilované a neúspěšné? Pravděpodobně by bylo nejvhodnější řešit takto vzniklou situaci spíše prostředím citově neutrálním, tedy ústavní péčí. Poté by mohlo být dítě opět umístěno

do náhradní rodinné péče, ale přechodná doba, v níž se dítě vyrovnává s odchodem z nefungující náhradní péče, by měla být strážena v prostředí ústavním, které má že dítě znovu motivovat ke svolení do „klasické“ pěstounské péče. Všechny výše jmenované skupiny dětí jsou umístovány do přechodné pěstounské péče na určitou dobu. Co rozumíme pod pojmem „úritá“ doba? V žádné literatuře nenajdeme konkrétní a přesné vymezení tohoto pojmu. Obecně však platí, že pěstounská péče na přechodnou dobu nepřesáhne horizont několika měsíců, maximální trvání je poté jeden rok. Poté by již přechodná péče ztrácela svůj význam.³⁶

Odborníci se nesnaží o vyhledání nejvhodnějšího způsobu pěstounské péče. Spíše se pokouší určitý nadhled nad jednotlivými typy, ty dále charakterizují, zmíní jejich výhody i nevýhody, představují podmínky, které musí být splněny, aby určitý druh pěstounské péče optimálně fungoval.

Pokud budeme již konkrétně hovořit o individuální pěstounské péči, zmíníme zde Matějka (2002), který u této formy vyzdvihuje především to, že je dítě vychováno v běžném rodinném prostředí, tedy otcem a matkou (v našem případě pěstounem a pěstunkou), kteří již vychovali své vlastní děti nebo je stále ještě vychovávají a souasně přijímají děti do náhradní rodinné péče.

Matějka (2002) dále hovoří i o skupinové pěstounské péči. U tohoto typu hodnotí kladnou možnost rodiny přijmout do péče velké sourozenecké skupiny (ažto se jedná až o 6 dětí). Tyto děti by byly v případě individuální pěstounské péče pravděpodobně rozděleny.

U posledního typu, tedy pěstounské péče na přechodnou dobu, je kladen důraz především na návrat dítěte do původní rodiny. I proto bývá hodnocen velmi pozitivně, nebo její realizaci není nutné umístit dítě do ústavní výchovy, což by mělo být prioritou všech. Bubleová (2002) charakterizuje profesionální pěstounskou péči (PPP) následovně: „*Smyslem PPP je pomoci dětem a mladým lidem v nouzi, kteří se náhle ocitnou mimo domov, překlenují období rozhodování o jejich dalším osudu; poskytnout rodičům a na vyřešení osobních problémů i vztahů.*“³⁷

Ze všech výše zmínovaných variant pěstounské péče, tedy **individuální, skupinové a profesionální pěstounské péče**, bych dle uvedených charakteristik považovala individuální pěstounskou péči za nejlepší řešení situace dětí. Tato forma

³⁶ Gabriel, Z.; Novák, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

³⁷ Bubleová, V. a kol. Návrh modelu profesionální pěstounské péče u nás. In *Náhradní rodinná péče*. Ročník III. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2002, s. 32-34.

připomíná běžnou fungující rodinu s matkou a otcem – v tomto případě přistoupečkou a přistoupečkem. Děti mají možnost poznat ženskou i mužskou roli v rodinném prostředí, což je velmi podstatná zkušenost pro jejich budoucí život. Naučí se rozpoznávat svá práva a povinnosti, které jim vznikají ve vztahu k přistoupečským rodičům, vlastním nebo nevlastním sourozencům, rodině jako celku. Malé dítě jistě zcela nedocení vše, co mu přistoupečská rodina poskytuje, bude se především těšit z péče a zájmu rodičů. Pro starší dítě vyplynou z pobytu v přistoupečské rodině i jiná důležitá pozitiva. Pro jeho budoucnost je stejně důležité, že vyrůstá v podstatě v běžné rodině, že je součástí vztahů, které se zde vytvářejí a vyvíjejí. Kromě citového vývoje jsou děti zabezpečeny i po stránce materiální. I poznání a pochopení podstaty hospodaření v rodině může být pro zdravý život dítěte podstatné.

Naopak nejméně pozitivně hodnotím ze svého subjektivního pohledu na celou problematiku přistoupečskou péči na přechodnou dobu. Jako přinejmenším problematický vidím především ambivalentní vztah profesionálních přistoupečů a dětí jim svěřených. Na jedné straně má tato instituce fungovat jako dočasná náhrada biologické rodiny, například náhradní rodinné péče, tzn., že v takovémto prostředí se vytvářejí vzájemné citové vazby. Na straně druhé se profesionální přistoupeč musí potýkat s nutností udržovat si od dítěte odstup, nevytvářet silné citové pouto, neprohlubovat vzájemné vazby. Vztah dítěte a profesionálního přistoupeče je totiž časově omezen a vzájemné odloučení je nezvratné. Proto je důležité hlavně to, aby přistoupečská péče na přechodnou dobu nepřesahovala trvání maximálně jednoho roku, nebo je patrné, že dvojaký vztah přistoupeče k dítětem rozhodně nezajistí jeho zdravý psychický vývoj.

5.5 Profesionální pěstounská péče v zahraničí – příklad

Pěstounská péče na přelomu 20. století má v západoevropských zemích delší tradici než u nás, vyvíjí se již delší dobu. U nás byl rozvoj náhradní rodinné péče brzděn politickým vývojem do roku 1989, kdy měla přednost výchova ústavní před výchovou v rodině. Dnes však již můžeme říci, že česká republika má již plně funkční systém této formy náhradní rodinné péče. Než se tak ale stalo, bylo třeba se inspirovat náměty a zkušenosti z ostatních evropských zemí a pokusit se je aplikovat na naše podmínky. Pro příklad jsem zvolila dvě evropské země a nyní se pokusím jejich formu profesionální pěstounské péče popsat.

Pěstounská péče na přelomu 20. století má v sousedním Rakousku již dlouholetou tradici a velmi kvalitně zpracovaný systém. K vytvoření profesionální pěstounské péče došlo poté, co se počet žadatelů o náhradní rodinnou péči začal významně snižovat a dětské domovy začaly být přeplněny i zdravými dětmi. V roce 1993 již bylo nezbytné začít přemýšlet o zcela nové koncepci. Jedním z prvních, kdo se snažil neblahou situaci zlepšit, bylo sdružení *Verein für Pflegerfamilien in Österreich* („Iniciativa náhradní rodina“). Tato organizace se rozhodla upravit budoucí profesionální pěstouny na jejich novou roli. V Rakousku jsou po převzetí dítěte propláceny náklady spojené s péčí o něj, navíc dostávají pěstouni plat. Tato finanční odměna odpovídá běžnému finančnímu ohodnocení v zaměstnání. I přes státem vynaložené náklady na tento způsob náhradní rodinné péče je tato forma stále ještě ekonomičtější než umístění dítěte v dětském domově.³⁸

Další evropskou zemí, kde plně funguje systém profesionálního pěstounství, je Francie. I zde si pod pojmem profesionální pěstounská péče můžeme představit 24-hodinovou péči a výchovu. Stále ale platí, že hlavním cílem této formy náhradní rodinné péče je navrácení dítěte do biologické rodiny. Během pobytu v profesionální pěstounské péči je udržován kontakt a spolupráce s původní rodinou dítěte.

³⁸ Bubleová, V. a kol. *Mezinárodní srovnávání přístupů a forem realizace pěstounské péče se záměrem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a neintegrace rodiny*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče VÚPSV, 2002.

Jak říká Šimková-Hyblerová (2004): „*Instituce, která nepracuje s rodinou, nemůže být vhodná ani pro dítě*.“³⁹ Také ve Francii není profesionální pěstounská péče aktivitou dobrovolnickou (tedy neplacenou), ale jde o činnost, za kterou jsou pěstouni náležitě finančně odměňováni. Souvisí to i s faktem, že dítě není právně a administrativně svěřeno do péče pěstounům, ale instituci, která profesionální pěstouny zaměstnává. Tato rodina poté spolupracuje s dalšími odborníky, kteří napomáhají kontaktu s původní biologickou rodinou.⁴⁰

5.6 Další formy náhradní rodinné péče

Mezi vedlejší formy náhradní rodinné péče se řadí **poručníctví a opatrovnictví**. Pokud nastane situace, že rodiče dítěte zemou, jsou zbaveni rodičovské odpovědnosti, nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud takovýmto dítětem poručníka. Poručník o dítě osobně pečuje, tím získává nárok na tutéž finanční odměnu, můžeme ji nazvat hmotným zabezpečením, jako kdyby měl dítě v pěstounské péči. Poručník vykonává následující činnosti:

- výchova dítěte
- zastupování dítěte – je zákonným zástupcem dítěte
- správa majetku dítěte

Mezi poručníkem a dítětem však nevzniká poměr jako mezi rodičem a dítětem. Poručník vykonává všechny výše jmenované povinnosti a o své činnosti podává pravidelné zprávy soudu. Taktéž soud musí dát souhlas při rozhodování o podstatných záležitostech týkajících se dítěte.⁴¹

³⁹ Šimková-Hyblerová, I. Zkušenosti s profesionální pěstounskou péčí ve Francii, práce s rodiči na udržení kontaktu s dítětem separovaným od rodiny. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z IV. celostátního semináře NRP Brno, 4. - 5. 10. 2004*. Brno: Trialog, 2004, s. 19-30.

⁴⁰ Šimková-Hyblerová, I. Zkušenosti s profesionální pěstounskou péčí ve Francii, práce s rodiči na udržení kontaktu s dítětem separovaným od rodiny. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z IV. celostátního semináře NRP Brno, 4. - 5. 10. 2004*. Brno: Trialog, 2004.

⁴¹ Bubleová, V. Dítě potřebuje rodiče, rodiče potřebují dítě. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

Druhou vedlejší formou náhradní rodinné péče je opatrovnictví. Opatrovníka přidělí soud a soudněmu vymezí rozsah jeho práv a povinností. Opatrovník není zákonným zástupcem dítěte a je mu přidělen vždy z určitého důvodu. Jako příklademžeme jmenovat řízení o osvojení – zde vykonává opatrovník jen n která rodičovská práva, která mu stanoví soud.⁴²

⁴² Bubleová, V. Dítě potebují rodiče, rodiče potebují dítě. In *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, Kapitola 1, s.11-27. ISBN 80-7178-637-3.

6. Náhradní rodinná péče v číslech

6.1 Vývoj počtu pěstounských rodin

Tabulka 1 (Zdroj: MPSV ČR In *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008)

KRAJ	Počet pěstounských rodin			
	Celkem k 1. 1. 2008	Přírůstek	Úbytek	Celkem k 31. 12. 2008
Hlavní město Praha	394	101	58	437
Středočeský kraj	562	156	85	633
Jihočeský kraj	286	83	35	334
Plzeňský kraj	198	78	31	245
Karlovarský kraj	278	70	43	305
Ústecký kraj	489	130	77	542
Liberecký kraj	271	61	52	280
Královéhradecký kraj	265	63	43	285
Pardubický kraj	256	44	39	261
Vysočina	187	34	13	208
Jihomoravský kraj	485	151	78	558
Olomoucký kraj	329	141	50	420
Zlínský kraj	264	50	34	280
Moravskoslezský kraj	914	199	111	1002
CELKEM ČR	5 178	1361	749	5790

Jak je z tabulky patrné, ve všech krajích naší republiky se v roce 2008 zvyšuje počet pěstounských rodin – vždy převažuje přírůstek pěstounských rodin nad jejich úbytkem. Nejvýraznější přírůstek byl v tomto období zaznamenán v Moravskoslezském kraji (199 rodin), v tomto kraji byl též nejvyšší počet pěstounských rodin v české republice (1002 rodin). Nejméně pěstounských rodin (34) přibývalo v kraji Vysočina, kde byl ve sledovaném období i nejmenší počet pěstounských rodin v ČR (208). Pokud budeme sledovat Liberecký kraj, dojdeme k závěru, že v roce 2008 vzrostl počet pěstounských rodin o 61. Celkový počet poté

odpovídal po tu 280 p stounských rodin – náš kraj byl tedy společně se Zlínským krajem na 10. místě ze 14 krajů co do počtu takovýchto rodin v republice.

6.2 Umístování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy

Tabulka 2 (Zdroj: MPSV ČR In *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008)

KRAJ	Počet umístěných dětí					Neumístěné děti a mladiství
	do péče budoucích osvojitelů	osvojení	do péče jiných občanů než rodičů	do péče budoucích pěstounů	do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	
Hlavní město Praha	65	71	100	80	78	9
Středočeský kraj	41	54	177	26	33	13
Jihočeský kraj	26	36	80	16	34	1
Plzeňský kraj	20	17	84	14	29	8
Karlovarský kraj	35	29	118	27	2	3
Ústecký kraj	73	85	248	48	59	24
Liberecký kraj	23	25	82	19	13	14
Královéhradecký kraj	36	26	83	20	15	6
Pardubický kraj	21	32	32	24	8	1
Vysočina	29	18	30	24	6	0
Jihomoravský kraj	38	47	101	29	71	11
Olomoucký kraj	25	26	40	28	7	6
Zlínský kraj	14	25	35	8	12	1
Moravskoslezský kraj	55	51	192	75	83	32
CELKEM ČR	501	542	1402	438	450	129

V druhé tabulce se budeme soustředit především na počet dětí umístěných do pěstounské péče v roce 2008 dle jednotlivých krajů. Nejvyšší počet dětí byl umístěn v Praze, počet 80 dětí byl proti ostatním krajům výrazně nadprůměrný. Moravskoslezský kraj, v němž se nachází nejvíce počet pěstounských rodin, zaostával za hlavním městem o pouhých 5 dětí, umístil se tedy na druhém místě. Nejmenší

zaznamenaný počet dětí svěřených do péče budoucích pěstounů byl ve Zlínském kraji, jedná se o pouhých 8 dětí. Liberecký kraj s počtem 19 dětí umístěných do pěstounské péče se tak dostal až na 11. místo.

K předchozím dvěma tabulkám s informacemi o náhradní rodinné péči bohužel není možné dodat srovnání z jiných let. Ministerstvo práce a sociálních věcí mi poskytlo pouze stručný výťah ze statistických údajů k této problematice. Všechny získané údaje jsou uvedené v kapitole 6.

6.3 Počet dětí svěřených do pěstounské péče v ČR

Tabulka 3 (Zdroj: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné na WWW:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>

ROK	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
POČET	775	771	774	766	656	792	842	942	750

ROK	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
POČET	802	879	884	908	863	1015	1089	864	889

6.4 Počet žadatelů o pěstounskou péči v ČR

Tabulka 4 (Zdroj: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné na WWW:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>

ROK	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
POČET	451	482	501	484	455	387	516	427	640

ROK	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
POČET	864	720	632	730	752	809	760	703	682

6.5 Počet pěstounských rodin v ČR

Tabulka 5 (Zdroj: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné na WWW:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>

ROK	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
STAV K 31. 12.	4028	4060	4256	4481	4560	4555	4661	4488	4607

ROK	2001	2002	2003	2004	2005	2006
STAV K 31. 12.	4665	4844	4760	4722	4720	4845

Tabulky 3 - 5 ukazují v číslech informace týkající se pouze pěstounské péče.

Ze zaznamenaných čísel vyplývá, že je počet dětí svěřených do pěstounské péče od roku 1989 poměrně stabilní, nejvýraznější nárůst svěřených dětí je zaznamenán v roce 2004, kdy se do tohoto typu náhradní rodinné péče zaadilo 1089 dětí.

Počet žadatelů o pěstounskou péči, jak zaznamenává tabulka číslo 4, se od roku 1989, kdy bylo evidováno 451 žadatelů, až do roku 2006 postupně nenápadně zvyšoval. Nejvyšší počet žadatelů se datuje k roku 1998, kdy o svěření dítěte usilovalo 864 žadatelů. Z této tabulky je možné vypočítovat i to, jak se pravděpodobně po revoluci v roce 1989 začaly rozšiřovat informace o pěstounství a zájem o tuto formu náhradní péče o dítě začal pozvolna narůstat.

Tabulka číslo 5 ukazuje vývoj počtu pěstounských rodin. Od roku 1992 zaznamenává plynulé zvyšování počtu takovýchto rodin v České republice. Od roku 1992, kdy někdy existovalo 4028 pěstounských rodin, se do roku 2006 jejich počet zvýšil více než o 800 na konečných 4845.

6.6 Počet osvojených dětí v ČR

Tabulka 6 (Zdroj: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné na WWW:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>

ROK	2000	2001	2002	2003	2004
NEZRUŠITELNÉ	1492	1323	1297	1204	1154
ZRUŠITELNÉ	164	158	123	125	143

6.7 Počet žadatelů o osvojení v ČR

Tabulka 7 (Zdroj: Vybrané statistické údaje o výkonu sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2010-06-01]. Dostupné na WWW:

<http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>

ROK	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
POČET	2250	2352	2245	2254	1875	1990	1980	1650	2284

ROK	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
POČET	2531	2123	1969	2100	2369	2440	2524	2500	2341

Tabulky 6 a 7 nám v následném provedení přibližují problematiku adopce. Je zcela patrné, že počet osvojených dětí v České republice je poměrně stabilní a nevykazuje výrazné výkyvy. Podobně je na tom počet žadatelů o osvojení, který se v průměru pohybuje okolo 2200 žadatelů. Zajímavé je porovnání počtu dětí přijatých do adopce a početů stoupské péče. Je viditelné, že počet osvojených dětí je až trojnásobně vyšší než počet dětí přicházejících do stoupské péče. Co se týká počtu žadatelů, tak i zde se adopce dostává před stoupskou péčí. O počet stoupské péče usiluje v posledních letech v průměru 700, o osvojení 2200-2500 žadatelů. Tímto danými čísly si potvrzujeme informace, které byly podrobně rozebírány v kapitole Stoupská péče.

7. Psychický a emocionální vývoj dítěte

7.1 Innitelé vývoje jedince

Vývoj lidského jedince je determinován dvěma základními initeli. Jedná se o **di né dispozice** a také **podn ty prost edí**, které se vzájemn dopl ují a p sobí na sebe. Nyní si oba zmín né initele charakterizujeme a ukážeme, do jaké míry emocionální složku lov ka ovliv ují.⁴³

a) FAKTOR D DI NOSTI

lov k získává svou genetickou výbavu v okamžiku po etí. Po spojení dvou zárode ných bun k dochází k tomu, že se propojí d di né vlohy matky a otce. Následn dojde ke specifickému d lení bun k a dále k náhodným i nenáhodným kombinacím genetického materiálu. Výsledkem je celková genetická výbava jedince, kterou nazýváme **genotyp** (soubor všech gen). B hem života jedince se zpravidla genotyp nem ní.⁴⁴

Vrozeným biologickým základem jsou dány i temperamentové vlastnosti. Jedná se o soubor vlastností, které se vztahují k citovému reagování, které je pro daného jedince charakteristické. Temperament není možné m nit, snaha o zm nu nebývá úspěšná. D ležitě je však v d t, že ho lze kultivovat a zjem ovat. P stouni se tedy musí snažit p ijmout dít takové jaké je, jinak by mohli osobnosti dít te ublížit.⁴⁵

b) VROZENÉ VLIVY – ZÍSKANÉ V PRENATÁLNÍM OBDOBÍ

Prenatální období je období mezi po etím a narozením dítěte, trvá p ibližn 40 týdn . Psychický vývoj jedince se po íná již v této dob . Prokázalo se, že v prenatálním období získává dít schopnost sociální interakce – ta se vytvá í mezi ním a matkou. Nap íklad na spontánní pohyby dítěte matka emocionáln reaguje a její emoce zase ovliv ují dít (to si poté vytvá í vzorce zvláštních podn tových situací). Je možné íci, že je dít s matkou již v dob p ed narozením „emo n vylad no“. Díky

⁴³ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: d tství, dosp lost, stá í*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 807178-308-0.

⁴⁴ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: d tství, dosp lost, stá í*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

⁴⁵ Helus, Z. *Psychologie*. Praha: Fortuna, 2003. 120 s. ISBN 80-7168-876-2.

„dorozumívání“, které má matka s dítětem v prenatálním období, se po narození rychle rozvíjí jejich smysluplná neverbální komunikace.⁴⁶

O samotné psychice dítěte před narozením není zatím mnoho známo. Ale je možné konstatovat dva závěry:

- a) dobrý psychický stav matky je jistě významný pro psychiku dítěte, mechanismy tohoto působení ale nejsou dosud známy
- b) stejně tak, jak se dítě přizpůsobuje na svět po narození, tak se především rodiče přizpobují na dítě⁴⁷

c) FAKTOR VNÍJŠÍHO PROSTŘEDÍ

Vnější prostředí dokáže ovlivnit psychický vývoj jedince výrazným způsobem. Ten je však závislý na několika okolnostech – kvalitě, intenzitě a době působení daného prostředí. Vývoj psychických vlastností je tedy možné do určité míry ovlivňovat. Každý jedinec je totiž spoluutvářen prostředím, v němž žije. V tom je síla působnosti rodiny, která má možnost alespoň částečně regulovat psychické vlastnosti přijatého dítěte. Zprostředkovává dítěti sociokulturní zkušenost pro ni typickým způsobem. Rodina dítěte vychovává, a tím rozvíjí celou jeho osobnost (u dítěte například dovednostmi sociální komunikace, způsobem hodnocení a uvažování, normám a též žádoucím způsobem chování ve formě rolí.)⁴⁸

S tím přímo souvisí i funkce, které působnost rodina plní. Můžeme říci, že jsou totožné s funkcemi rodiny biologické. Patří sem například hmotné zabezpečení rodiny, péče o zdraví a výživu a kulturní vzdělání, většinou povinné morální postoje, ochrana a podpora dítěte. Pokud jsou všechny funkce plněny, je to velký předpoklad k tomu, že se osobnost dítěte bude správně rozvíjet.⁴⁹

Současné je však nutné brát ohled i na dědičné dispozice, nebo oddělení dědičnosti od vlivu prostředí je v současnosti velmi nesnadná.

⁴⁶ Langmajer, J.; Krejčíková, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2007. 368s. ISBN 80-247-1284-9.

⁴⁷ Langmajer, J.; Krejčíková, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2007. 368s. ISBN 80-247-1284-9.

⁴⁸ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

⁴⁹ Kraus, B., Poláková, V. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199s. ISBN 80-7315-004-2.

Podle mého názoru by se pěstouni neměli snažit změnit osobnost přijatého dítěte, tím by mu mohli velmi ublížit. Spíše by se měli zaměřit na to dobré, co v dítěti je a to dále kultivovat a rozvíjet.

V závěru lze říci, že náhradní rodina může ovlivnit emocionálního vývoje dítěte jen omezeně. Genetickou výbavu si dítě přináší ze své biologické rodiny – a tu pěstouni změnit nemohou. Významný vliv na emocionální vývoj však mohou mít díky prostředí, v němž dítě vychovávají – zde již závisí jen na kvalitě, intenzitě a době působení tohoto prostředí.

7.2 Vývojové zvláštnosti dítěte v UK

Tato kapitola stručně seznamuje s nejpodstatnějšími vývojovými zvláštnostmi v oblasti sociální a emoční ve čtyřech obdobích vývoje dítěte, v nichž jsou nejčastěji přijímány děti do pěstounské péče. Jedná se o kojenecký, batolecí, předškolní a školní UK.

1) Kojenecký UK

- v kojeneckém období navazuje dítě **specifický vztah k jedné osobě** (vztahem k matce)
- nastává **etapa specifického pouta** – tu však nelze rozpoznat z pozitivních emocí dítěte (nebo se usmívá stejně na matku, jako se pěstounem usmívá na ostatní lidi), ale spíše z negativních emocí – úzkosti a strachu
- odloučením od matky (často jen odchodem do jiné místnosti) bývá vyvolána tzv. **separační úzkost**
- strach z cizích lidí je stejný jako separační úzkost znakem normálního emočního vývoje jedince
- výrazný rozdíl se projevuje u dětí, které prošly ústavní výchovou; tyto nemají možnost navázat specifický citový vztah k jedné osobě a stavy jako separační úzkost nebo strach z cizích lidí se u nich neprojevují – což naznačuje ohrožení ve vývoji jejich osobnosti⁵⁰

⁵⁰ Langmajer, J.; Krejčíková, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2007. 368s. ISBN 80-247-1284-9.

2) Batolecí v k

- batole se začíná postupně osamostatovat od matky, získává základní dovednosti v sebe sama a také ve své schopnosti
- výrazným způsobem se rozvíjí komunikace, což je spojeno s osamostatňováním
- u dítěte probíhá sociální učení – zejména formou napodoby (napodobuje své nejbližší – rodiče, sourozence)
- neméně důležitou formou sociálního učení je identifikace, jedná se o přijímání chování, postojů a názorů od jemu blízkých osob; v těšinou se tak opět ztotožňuje s rodiči a sourozenci
- dítě se dítě učí nápodobou verbálního modelu, výrazně rychle se rozvíjí slovník⁵¹

3) Předškolní v k

- primární socializace se uskutečňuje v rodině, zde si také dítě osvojuje základní pravidla chování, postupně se s nimi ztotožňuje; zatím je ale pro dítě těžké především to, jak bude za dodržování pravidel oceněn
- dítě také přijímá za své vhodné způsob chování – znovu jsou to rodiče, kteří slouží jako model (vzor) různých způsobů chování, s nimiž se identifikují
- ale začíná též navazování kontaktu s vrstevníky; kamarády si vybírá podle podobnosti v oblasti zájmů a potřeb; v nové sociální skupině (školce) se učí spolupracovat i soutěžit
- rodiče představují model budoucnosti – naplňují dosud vzdálenou dětskou představu o dalším životě
- dítě přijímá názory ostatních na sebe sama nekriticky, tak, jak mu je ostatní prezentují⁵²

⁵¹ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

⁵² Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

4) Školní v k

- sou ástí identity je p íslušnost k rodin – ta dít ti poskytuje **pocit bezpe í** a **jistoty**; pro optimální vývoj je nejlepší úplná a stabilní rodina
- pro dít školního v ku jsou dále podstatní lenové jeho sociálního okolí – tedy i u ítelé, spolužáci, vrstevníci
- významným prvkem pro vytvá ení d tské identity jsou názory a hodnocení druhých lidí – ty p íjímá ješt dít ve st edním školním v ku jako danost a akceptuje je

- rodina stále uspokojuje ádu psychických pot eb školáka, mezi které pat í například:

pot eba smysluplného u ení – rodi e mohou být modelem pro u ení nápodobou nebo identifikací (rodi e jsou pro dít vzorem, kterému by se cht li p íblížit)

rodi e jsou zdrojem bezpe í – dít má p edstavu, že sv t bude po ád stejný a bude stále beze zm ny; to mu p ínází do jeho soužití s rodinou klid a jistotu ⁵³

⁵³ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: d tství, dosp lost, stá í*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

7.3 Emocionální vývoj dítěte

„Emoce jsou velmi komplexní jevy, jejichž charakteristickým rysem je jejich velká citlivost a proměnlivost. Citlivost emocí na změny v osobních a situacích okolnostech se odráží v tom, že bez zjevných změn v objektivních okolnostech se emoce samy mohou změnit (na základě subjektivního hodnocení situace). V jedné situaci může být daná emoce vzbuzena, ale v jiné, stejně typické situaci nikoli.“⁵⁴

7.3.1 Úloha emocí v dítství

a) Rané dítství

Malé děti nejsou vybaveny instinkty (jak je tomu u ostatních živočichů), které by jim umožňovaly jednat automaticky jejich chování. **U člověka ale přichází na svět vybaven emocionálním systémem**, který je schopen hlásit jeho potřeby, touhy nebo nepohodu cestou afektivních kanálů. Tím dosáhne **vzbuzování efektivní péče ze strany pečujících osob**. V období raného dítství lze zmínit tři vývojové milníky. Prvním je **synchronizace interakce mezi matkou a dítětem**. Hlavní roli při koordinaci hraje výraz emocí u matky i u dítěte. Matka sleduje výraz dítěte a monitoruje tak jeho potřeby. Druhým milníkem je **vytvoření citové vazby mezi matkou a dítětem**. To se objevuje v druhé polovině prvního roku. Třetím vývojovým mezníkem je vznik **tzv. sociálního referenčního chování**. Vyjadřování emocí dospělého člověka je pro dítě na konci prvního roku života důležitým zdrojem informací ohledně prostředí a vhodného chování v tomto prostředí. Například pokud matka potká cizího člověka a projeví v této situaci pozitivní emoci, má z toho dítě menší obavy, než když matka vyjadřuje neutrální výraz.⁵⁵

b) Batolecí věk

Mezi druhým a pátým rokem dítě velmi rychle získává **autonomii** a osoby, které o ně pečují, stanovují jasné limity pro dítěte chování. Okolo druhého roku nastává dramatický nárust hněvu a opozice – tzv. **dítětský negativismus**. Hlavní funkcí hněvu v tomto vývojovém období je **posílení prvních kroků k autonomii a vymezení sebe sama**. Prvním vývojovým mezníkem je **zvýšený pocit**

⁵⁴ Stuchlíková, I. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2007. 232s. ISBN 978-80-7367-282-9.

⁵⁵ Stuchlíková, I. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2007. 232s. ISBN 978-80-7367-282-9.

sebeuvdomnění, což souvisí s již zmínovaným nástupem hnutí a protichůdného chování v průběhu druhého roku života. Druhým mezníkem tohoto období je **rostoucí schopnost chápat druhé** – to hraje důležitou roli při vývoji emocionality a poznávacích procesů odlišování sebe od druhých. Těto vývojové milníky značí **nárůst citlivosti vůči morálním normám a sociálním pravidlům**. Třetím mezníkem je **nástup sebehodnotících emocí** (zahanbení, hrdost), ale prozatím jen ve velmi elementární podobě.⁵⁶

c) Předškolní věk

Období je někdy též nazýváno **obdobím hry** – ta se totiž stává hlavní činností dítěte. Hra je pro dítě velmi důležitá, má smysl sama o sobě, je jednou ze základních potřeb člověka. Souvisí se svobodou a také s jeho tvůrčí, umleckou a fantazijní schopností. Rodina zůstává stále tím **nejvýznamnějším prostředím zajišťujícím primární socializaci** (tedy prvotní uvádění do společnosti lidí). Dochází k **vývoji sociálních kontrol** – začíná se období schovávavosti v období socializace. Dítěti již není dovoleno vše (jak tomu bylo v útlém věku). Začíná být podrobováno sociálnímu tlaku, aby se chovalo podobně jako dospělí členové společnosti. V tomto období nastává také **socializace emočního prožívání**. Dítě získává schopnost stále více své pocity ovládat. Současné **nárůst schopnosti porozumět vlastním pocitům, emočním projevům ostatních i schopnost empatie**. Důležitým pokrokem je též **diferenciace mužských a ženských rolí**. Způsob chování rodičů dle temerálního pohlaví se liší již od období novorozeneckého. Dítě samo však přijímá v zájmech a postojích mužské a ženské role teprve v předškolním období.⁵⁷

d) Střední a pozdní dětství

Jedná se o období nástupu do školy, v němž získávají sebehodnotící emoce rostoucí význam a přispívají tak k rozvíjení sebepojetí a zvnitřňování norem sociálního života. Prvním milníkem tohoto období je schopnost zapojit se do sociálního porovnávání. Dítě se stává skromnějším a přesnějším v hodnocení sebe sama. Druhým vývojovým mezníkem je výskyt rysových aspektů sebepojetí. Těto mezníky značí **nárůst schopnosti chápat druhé lidi – jejich myšlenky a pocity**.

⁵⁶ Stuchlíková, Iva. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2007. 232s. ISBN 978-80-7367-282-9.

⁵⁷ Langmajer, J.; Krejčíková, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2007. 368s. ISBN 80-247-1284-9.

To se vztahuje k poklesu egocentrismu a k nástupu konkrétních operací. Posledním, tvrtým mezníkem je schopnost rozlišovat a popisovat sebehodnotící emoce, jako je např. vina nebo hrdost.⁵⁸

7.3.2 Identita a podpora pozitivní identity

Osobní identitou rozumíme v domění sebe sama, založené na základních životních stanoviscích, klíčových vztazích, životních plánech, názorech a hodnotách. Důležitým faktorem pro vytváření osobní identity jsou vzory a ideály, mezi nimiž se jedinec rozhoduje.⁵⁹

Identita je záležitostí vztahů – jedná se o vztahy ze společenského okruhu dítěte – o ty, které se ho bezprostředně týkají. Tyto vztahy mají různé formy, a jak se prezentují, demonstrují. Mezi různými znaky patří například naše jméno a příjmení, národnost, státní příslušnost, ale také kamarádské přezdíčky nebo mazlivá pojmenování v rodině. Podstatnou součástí identity je ale také naše životní historie, náš původ. Z tohoto hlediska nemůže přestoupská rodina zcela naplnit potřebu dítěte při pátrání po svých kořenech. Každá životní historie poté podléhá společenskému hodnocení. Pokud je naše historie „čistá“, následuje příznivé společenské hodnocení.⁶⁰

Co ale dítě osvojené nebo přijaté do přestoupské péče? Podstatné je si uvědomit, že identita je v cíli celoživotního vývoje. Dítě má tedy vyrostat v domě, že žije v náhradní rodinné péči a tuto svou identitu vývojem diferencovat, kultivovat a vyspívat spolu s ní. Identita přijatého dítěte není v žádném případě „horší“, než tzv. normální identita. Důležité je mít na paměti jednu věc – dítě by o sobě mělo vědět víc, než o něm ví ostatní.⁶¹

Přestoupní si nemohou naplnit potřebu znalosti životní historie, ale na druhou stranu mají možnost rozvíjet pozitivní identitu dítěte, což je jedna ze základních psychických potřeb. Budují v něm zdravé sebevědomí, učí ho respektovat sociální

⁵⁸ Stuchlíková, I. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2007. 232s. ISBN 978-80-7367-282-9.

⁵⁹ Helus, Z. *Psychologie*. Praha: Fortuna, 2003. 120 s. ISBN 80-7168-876-2.

⁶⁰ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

⁶¹ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

kladné role, normy a pravidla a zdrav se prosazovat. Výsledkem uspokojení této pot eby je pozitivní p ijetí sebe sama.⁶²

D tskou identitu ovliv ují p edevším dva aspekty hodnocení:

- **EMO NÍ P IJETÍ**

- týká se bu **pozitivního citového vztahu** (lásky, sympatie) nebo **negativního citového vztahu i nezájmu** (zavržení, odmítnutí)
- citové p ijetí si dít nijak nevysv tluje, nep emýšlí o n m, je pro n d ležitý p edevším vztah, který má s blízkými lidmi
- pokud dít cítí, že je d ležité pro ostatní, dodává mu to sebed v ru a podporuje sebeúctu
- **základem sebed v ry dít te je jistota citového zázemí v rodin**
- novým zdrojem bezpe í se po ase stává vrstevnická skupina, nebo si dít pot ebuje vytvá et pozitivní citové vztahy i jinde

- **RACIONÁLNÍ HODNOCENÍ**

- podstatné je **pozitivní hodnocení výkonu i chování** – to op t **navyšuje sebed v ru** jedince a také víru ve zvládnutí budoucích úkol
- takovéto hodnocení nabývá na významu práv v tomto vývojovém období, d íve nebylo pro dít do takové míry d ležité

⁶² Mat j ek, Zden k. *Dít a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

7.4 Teorie psychosociálního vývoje dle Erika Eriksona

Z nejvýznamnějších představitelů psychosociálního vývoje jedince jmenujme například **E. Eriksona**⁶³, který vycházel především z psychoanalýzy a rozložil vývoj na „**osm vývojových fází**“. Každé období je charakterizováno jako **souboj dvou tendencí** – pozitivní a negativní. Rozvoj jedince je dále závislý na vyřešení vývojového konfliktu. Pokud tomu tak není, duševní vývoj jedince stagnuje. Náprava spoívá ve vyřešení vývojového konfliktu. Erikson vychází ve své teorii z psychoanalýzy, v úvahu však bere i sociálně-kulturní vlivy. Nyní si představíme jednotlivé vývojové fáze dle Eriksona:

1. Fáze základní důvěry proti základní nedůvěře (0 – 1 rok)
2. Fáze autonomie proti studu a pochybám (1 -3 roky)
3. Fáze iniciativy proti pocitu viny (3 – 6 let)
4. Fáze snaživosti proti pocitu méněcennosti (6 -12 let)
5. Fáze identity proti zmatení rolí (12 -19 let)
6. Fáze intimity proti izolaci (19 – 25 let)
7. Fáze generativity proti stagnaci (25 -50 let)
8. Fáze integrity proti zoufalství (50 a více let)⁶⁴

Zcela běžné je, že přechod mezi jednotlivými fázemi neprobíhá plynule. Ne vždy je totiž jedinec připraven (není zralý) pro vstup do „vyšší“ varianty vývoje. Tento stav je nazýván **vývojovou krizí**, ale není ho možné chápat v negativním smyslu slova. Význam krize je pro jedince značný – stimuluje ho totiž ke zvládnutí náplní, které se vytvořilo mezi dvěma variantami. Vývojová fáze poté neprobíhá zcela plynule, ale v tzv. vývojových skocích.⁶⁵

K optimálnímu rozvoji kompetencí jedince je podstatné tzv. **citlivé období**. Toto období se také nazývá **senzitivní fáze**. Jedná se o časový úsek, v němž je jedinec výrazně vnímavější k určitým podnětům, které ovlivní jeho **psychický vývoj**. Pokud se zamíříme na období raného dětství, je zde důležitý rozvoj

⁶³ Erikson, E. *Dětsství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

⁶⁴ Erikson, E. *Dětsství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

⁶⁵ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětské, dospělá, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

schopnosti navazování a opotování citových vztahů, nebo právě v tomto případě je člověk nejlépe připraven osvojit si tuto kompetenci. V případě, že by se dítě nesetkalo s potěbnou pozitivní zkušeností s mateřskou osobou (v našem případě náhradní), v pozdějším období by již tuto schopnost rozvíjelo jen velmi těžce. V krajním případě by mohlo dojít i k tomu, že by nebylo schopné navázat hlubší emocionální vazbu a jeho citové vztahy k ostatním i k sobě samému by mohly zůstat povrchní. V dnešní době se vedou diskuse o tom, do jaké míry ovlivňuje raná zkušenost pozdější vývoj. Například již výše zmíněný E. Erikson považoval zážitky z období raného dětství za zážitky určující další vývoj jedince. V dnešní době se ale stále více ukazuje, že vše není tak jednoznačné a že i pozdější pozitivní zkušenost může výrazně ovlivnit psychiku jedince. **Můžeme tedy říci, že raná zkušenost je sice základní, ale nikoli predeterminující další vývoj. Pokud nová zkušenost vyznačuje soustavností, intenzitou a osobním významem, může přetrvat i přes předchozí negativní zkušenosti.**⁶⁶

⁶⁶ Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

8. Dítě v psychostounské rodině

V těšina rodičů, vlastních i náhradních si přeje, aby vychovala dítě citové i citlivé (ne psychocitlivé, ale tzv. zdravě citové). Dítě by mělo umět dávat své pocity najevo, mělo by se snažit rozumět ostatním lidem a taktéž okolí by ho mělo přijímat s porozuměním, sympatií. Zdeněk Matějka uvedl ideální představu citového vývoje dítěte: „*Mělo by vyrůstat v prostředí, který dovede ovládat sebe a mezi druhými se dokáže uplatnit. Mělo by se umět smát a mít radost z radosti druhých, mělo by umět „plakat s pláčícími“, ale mělo by prožívat smutek i bolest i strach, když je proto dít vod, a ne hned, když zavane pouhý vánek životní nepřízní.*“⁶⁷ Toto vše se ale samozřejmě utváří postupně, u vlastních rodin je to poněkud snadnější, s dítětem si vytváří silný citový vztah již od prenatálního období. Psychostouni ale díky svému zaujetí pro správnou věc často vše snadno doženou. Dítě totiž nemusí být vychováváno biologickými rodiči, ale především „jeho lidmi“, tj. těmi, kteří k němu patří a jež k němu mají hluboký citový vztah.⁶⁸

8.1 Dítě v psychostounské péči

Pokud se již dítě dostane do psychostounské péče, můžeme soudit, že v jeho životě nastal problém, který nebylo možné vyřešit méně radikálním způsobem, než je umístění do náhradní rodinné péče. Pravděpodobně prožilo dítě traumatickou událost, s níž se bude vyrovnávat delší dobu. A jaké děti se do psychostounské péče dostávají? Jaké události je potkaly, že již nemohly vyrůstat ve své biologické (vlastní) rodině?

Ze zkušeností psychostounů, se kterými jsem měla možnost hovořit, vím, že děti do psychostounské péče přichází především kvůli úplnému **nezájmu biologických rodičů** nebo **zanedbávání rodičovské péče**. Existují ale i další varianty, kvůli kterým se dítě dostane nejprve do ústavní, později do psychostounské výchovy. Nyní si na které z nich představíme:

⁶⁷ Matějka, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dítěte*. Praha: Portál, 1996. 144s. ISBN 80-7178-085-5.

⁶⁸ Tamtéž

- **Nezájem rodičů o dítě**

Jak bylo již zmíněno, velmi častým problémem je úplný nezájem rodičů o dítě. To se tedy nejčastěji ihned po narození (popřípadě ještě v kojeneckém období) dostává do ústavní výchovy. Pokud jsou splněny všechny zákonem dané podmínky pro svěřením do pěstounské péče, může dojít k její realizaci.

- **Zanedbávání rodičovské péče**

K zanedbávání může dojít v jakémkoli věku dítěte. Velmi stručně lze říci, že se jedná o nedostatečné poskytování nezbytné péče. To se může projevit ve více oblastech.

Nejčastěji se jedná o následující:

- **emoční zanedbávání** – rodiče neuspokojují citové potřeby dítěte
- **výchovné zanedbávání** – rodiče dostatečně nezabezpečí možnost vzdělání
- **fyzické zanedbávání** – nejsou uspokojovány tělesné potřeby dítěte
- **zanedbávání zdravotní péče**

Ve většině případů, kdy bylo zanedbávání péče zjištěno, se prokázalo prolínání jednotlivých typů zanedbávání. Jednotlivé typy se tedy často vyskytují společně.⁶⁹

- **Úmrtí rodičů**

V dnešní době se nejčastěji setkáváme s tím, že dítě ztratí jednoho z rodičů rozvodem. Ostatní „ztráty“ bývají již opomíjeny. Jedním z důvodů je především to, že úmrtí rodiče (nebo dokonce obou rodičů souasně) není častým jevem. Ale i přesto je nutné věnovat pozornost, neboť se v ojedinělých případech objevuje a přistoupit by mělo především k osiřelému dítěti přistupovat. Přistoupit by se mělo i k následujícím radám:

- **respektujte smutek dítěte**, poskytněte mu ochranné prostředí
- **buďte dítěti k dispozici**, pokud se potěbuje mazlit a touží po ochranném náruči, na druhou stranu se mu ale nevnučujte, dopřejte mu možnost být samo, pokud to vyžaduje
- **nesnažte se dítě ihned rozveselit**, poskytovat mu lákavou zábavu; dobře prožitý smutek je podstatný k výstavbě lidské osobnosti

⁶⁹ Bechyňová, V.; Konvičková, M. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. 151s. ISBN 978-807367-392-5.

- **buďte zdrženliví**, nesnažte se ztracené rodiče ihned nahradit nebo je dokonce převyšovat
- **řekněte dítěti pravdu** (ale šetrně); vědět, že se dětská psychika dokáže poměrně rychle ozdravit a vyrovnat se s těžkou situací – **potřebuje především citovou oporu a zajištění** ⁷⁰

• Týrání dítěte

Pod pojmem týrání rozumíme **zlé nakládání se svou osobou**. Nejastěji se objevuje **týrání fyzické** (bití, kopání, pálení, topení, dušení, svazování atd.) ve spojení s **týráním psychickým** (nadávání, vyhrožování, vzbuzování strachu atd.). Týrané dítě pozná lov k podle zjevných poranění v důsledku fyzického ubližování. Kromě toho mohou týrání nasvědčovat i následující projevy: ustrašenost, smutek, agresivita, poruchy chování (lhaní) a depresivní ladění. ⁷¹

• Zneužívání dítěte

Děti, které zažily sexuální zneužívání, mají **narušené pocity základní jistoty** a také **důvěru v sebe sama a svět kolem**. Zneužívání také zcela devaluje hodnotu lidské osobnosti. Následkem sexuálního zneužívání bývají poruchy chování, které se dále dělí na interní a externí. Mezi interní řadíme například izolovanost dítěte, malou komunikativnost, podizování se. Externí problémy s chováním se vyskytují především u chlapců: jedná se o agresivitu, násilnické a provokativní jednání, nepřátelské projevy k ostatním lidem. ⁷²

⁷⁰ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

⁷¹ Týrané dítě [online]. [cit. 12. 6. 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fod.cz>.

⁷² Milfait, R. *Komerční sexualizované násilí na děti: prostituce, pornografie, obchod*. Praha: Portál, 2008. 210s. ISBN 978-80-7367-320-8.

8.2 Problémy dítěte psychického do pěstounské péče

Po příchodu dítěte do pěstounské péče se u mnohých z nich projevují **nejrůznější problémy**, se kterými je nutné počítat a je třeba je řešit hned v jejich zárodku. Jejich řešení nebude v žádném případě snadné a bude vyžadovat velkou angažovanost a trpělivost pěstounů, ale jistě bude po určitém čase viditelný posun v psychickém vývoji přijatých dětí.

V první řadě je třeba si uvědomit, že se do pěstounské péče dostávají děti především z ústavní výchovy nebo z rodin, které hrubě neplní své základní funkce. Takovéto děti často trpí psychickou deprivací. O této problematice se dnes velmi často hovoří a píše. Uvedeme si tedy základní definici tohoto pojmu. *Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostatečném množství a po dostatečně dlouhou dobu.*⁷³ Toto jasné vysvětlení nám tedy ukazuje, že není možné uspokojovat u dítěte pouze **potřeby biologické** (nutné k samotnému přežití – například potrava, teplo), ale také **potřeby psychické, které zaručí zdravý psychický vývoj a rozvoj zdravé osobnosti jedince**. Matějček (1992, s.115) definuje tyto základních psychických potřeb:

Potřeba vnějších podnětů (určité množství, proměnlivost a kvalita)

Díky uspokojení této potřeby se lidský organismus naladí na určitou úroveň aktivity.

Potřeba stálosti, smyslu a řádu v podnětech

Z podnětů, které by byly jinak chaotické, se díky naplnění této potřeby stávají zkušenosti, poznatky a pracovní strategie.

Potřeba emocionální a sociální

Jedná se o vytváření kladného vztahu k mateřské osobě (touto osobou nemusí být pouze biologická matka). Uspokojení této potřeby přináší dítěti pocit jistoty.

Potřeba společenského uplatnění

Naplnění této potřeby vede nejprve k uvědomění si vlastního já, to je dále podmínkou pro osvojení různých společenských rolí.

⁷³ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

Poteba životní perspektivy

N kdy je tato poteba nazývána potebou otevřené budoucnosti. Společnou budoucnost nalézají dít práva v rodině (v ústavní péči to není možné). Uspokojení této poteby dává životu smyslové rozpětí a udržuje životní aktivitu.

Pokud nejsou výše zmíněné poteby uspokojovány, s velkou pravděpodobností může vzniknout psychická deprivace. Ta se projevuje v různých oblastech. Psychické narušení je možné sledovat v celé struktuře osobnosti, v sociálním zařazení i v chování jedince.

Deprivací syndrom může mít **zjevnou i skrytou formu**. Do viditelné (zjevné) podoby deprivace řadíme například **agresivitu, pasivitu, regresi, poruchy emoční, labilitu nervového systému** nebo **hyperaktivitu**. Skrytá forma má delší trvání (je hůře rozpoznatelná rodiči i lékaři) a projevuje se například **poruchami spánku, nadměrnou citlivostí, sklonem k depresím** nebo **narušeným emocionálním vývojem**, kdy má dítě problém s utvářením pevných citových vazeb.⁷⁴

Studie se shodují v tom, že u dítěte, které vyrůstá v běžných ústavních podmínkách, je nejvíce postižen vývoj v oblasti emoční (především v expresivní složce) a také vývoj sociálního chování.⁷⁵

Důležité je vidět, že náprava deprivovaných dětí je možná. čím dříve se začnou léčit, tím větší je možnost úplného uzdravení. Podstatné pro úspěch bude především to, aby rozpoznali problém a snažili se o jeho nápravu.⁷⁶

Nyní si představíme významné ukazatele psychického narušení:

- **Velice výrazným symptomem psychického narušení je porucha emoční.**

U dítěte, které vyrůstá ve standardní rodině, která mu poskytuje dostatek pozornosti a ve které je v kontaktu s blízkými osobami (matkou a dalšími členy rodiny), se emočně vyvíjí zcela normálně. Pokud ale dítě vyrůstá v ústavní péči nebo v rodině, která ho silně izoluje, jsou tyto předpoklady narušeny nebo chybí úplně. V tomto případě nelze očekávat například šestiletého dítěte

⁷⁴ Woleská, J. Deprivací syndrom a jeho následky u dětí v náhradní rodinné péči. In *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči, Olomouc 2. – 4. 6. 1999*. Praha: MPSV, 1999. ISBN 80-85529-66-1.

⁷⁵ Langmajer, J.; Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974. 400s.

⁷⁶ Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

přirovnávat k mluvě dítěte tříletého. Jako ukázkou si představíme šestileté dítě, které se do přestoupské péče dostalo z velmi špatné rodiny, která dítě zanedbávala. Toto dítě nezná zdvořilý líný, mazlivý slůvko, není spontánní, chybí mu typické dětské kladení otázek. Toto vše je však zdravému tříletému dítěti blízké. Pokud se ještě zmíníme o funkci děje, na přechodné místo bychom umístili funkci komunikační a sdělovací. Čím více je ale dítě v rodině trestáno a odmítáno, tím více se komunikační funkce děje snižuje. Děť z narušené rodiny i z ústavní výchovy je velmi chudá, chybí jí dětská zvědavost a radost.⁷⁷

- Dalším problémem, se kterým se mohou přestoupníci setkat, je **povrchnost citových vztahů** ze strany dítěte. Dítě, které nikdy nemělo nikoho jen „pro sebe“, se upíná ke komukoli ve svém okolí. U dítěte v ústavní péči to jsou sestry nebo vychovatelky, na které se dožadují „nové maminky“, popřípadě si idealizují vlastní rodiče, s nimiž téměř vůbec nevyrstaly, nebo se kterými ve svém životě nezažily nic přínosného.⁷⁸

Dle Matějky (1992, s.132) potřebuje dítě s takovýmito obtížemi psychologické vedení, které mu pomůže navázat emocionální vztah k blízké osobě z jeho sociálního prostředí.

- Neméně významný pojem, který se vztahuje k psychologické deprivaci, je **regrese**. Jedná se o přirozený **přechod na nižší vývojovou úroveň**. Není však nutné snažit se dítě násilně napravit. V případě, že dítě vyrůstalo v nefunkční rodině, má potřebu vracet se zpátky v čas a „vyplňovat mezery“, které vznikly v jeho dřívějším životě. Rodiče musí být trpěliví, pomoci dítěti mohou tím, že mu pravidelně poskytnou čas, kdy se bude moci chovat „jako malé“, popřípadě mu umožní kontakt s mladšími dětmi, v jejichž blízkosti se bude dobře cítit.⁷⁹

U dítěte útlumového, regresního typu doporučuje Matějka (1992, s.132) naopak reaktivní opatření, tzn. opatření obnovy přirozeného stavu.

⁷⁷ Kolouchová, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In *Osvojení a přestoupská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. Kapitola 8, s.84-90. ISBN 80-7178-637-3.

⁷⁸ Kolouchová, J. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In *Osvojení a přestoupská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. Kapitola 8, s.84-90. ISBN 80-7178-637-3.

⁷⁹ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.

- Projevem psychické deprivace je také **neschopnost vyjádření vlastních pocitů**. To bývá úzce spjato s traumatizujícími zážitky, kterými si dítě v rodině prošlo. Často se objevují neurotické obtíže a prohlubuje se citová otuplost. V mnohých případech se stává, že dítě nebylo v rodině vůbec zvyklé dávat své pocity najevo, například bylo za jejich vyjádření i trestáno. Následky si jedinec odnáší do svého budoucího života, projevuje se nedůvěrou k lidem, problémy mohou nastat i v partnerských vztazích.⁸⁰
 - Jedním z nejčastějších problémů, který je častější u nově přichozích dětí, je **agresivita**. Ta bývá způsobena traumatem prožitým v dětství. Podstatné je, aby dítě stoupi neobviňovalo sebe, ani dítě. Je nutné mít na v domě, že dítě v takovou chvíli potřebuje především bezpečí, blízkost a porozumění, neboť hlavně dítě (a se to tak může zdát) není ve většině případů uraženo rodiči. Co tedy dělat? Jak se zachovat? Agresivní chování je třeba utnout v zárodku. Rozhodně není možné se spoléhat na to, že se chování dítětelepší samo nebo se alespoň nebude stupňovat. **Pomocí pravidelného objímání**, v době agrese je **nejvhodnější mluvit na dítě tiše a mírně, ukázat mu, že nehrozí žádné nebezpečí**. Vhodné je též vysvětlit, že chápeme jeho hlavní, nebo každý, kdo je zrazen, zneužíván a zanedbáván by měl vztek, pokud by toto vše činili ti, kteří nás mají milovat a chránit. Zároveň však musí pochopit i to, že samo nemůže zrazen ostatní, protože tím se mu trvale neuleví. Důležité je myslet na to, že čím dříve bude změněn vzorec násilného chování, tím lépe pro dítě i jeho okolí.⁸¹
- Pomocí může i prohlubování a kultivování vztahu dítěte k lidem v jeho okolí. Agresivní rysy v chování bývají příznakem životní nejistoty. Je tedy nutné poskytnout dítěti pocit, že **nová rodina je pro něj definitivní a trvalou jistotou**.⁸²

⁸⁰ Kolouchová, Jarmila. Psychická deprivace a možnosti její nápravy. In *Osvojení a přestoupská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. Kapitola 8, s.84-90. ISBN 80-7178-637-3.

⁸¹ Archerová, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

⁸² Matějček, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

8.3 Vliv traumatické události na dítě

Malé děti jsou ovlivňovány především tím, co prožívají v kritických formativních obdobích. Proto se často stává, že je nervová soustava, chápání a vnímání dítěte výrazně ovlivněno negativními životními zkušenostmi, které v této době prožijí. Podstatné je tedy hlavně to, aby pěstounští rodiče poskytl dítěti v co nejkratší možné době od jeho příchodu do nové rodiny pokud možno široké spektrum pozitivních zkušeností, které budou kompenzovat předchozí zkušenosti negativní a dítě se z nich budou moci učit. Postupem času se ukazuje, že existuje propojení mezi následujícími prvky: citovou vazbou, vývojem dítěte ve všech oblastech a traumatem. Co vlastně rozumíme pod pojmem trauma? Pokud budeme vyžadovat odbornější vysvětlení pojmu trauma, zjistíme, že je to slovo pocházející z řetiny a znamenající zranění.⁸³ Na rozdíl od převodního českého slova se dnes jeho význam rozšířil. Můžeme si pod ním představit nejen zranění fyzické, ale také psychické. Je to bolest, která zanechá šrámy na duši i na těle a negativně ovlivní vývoj dítěte i na dlouhá léta. Nejhorší dopad mají tragické životní zkušenosti na ty, kteří ještě nemají dostatečně rozvinuté v domě o sobě samých, nedokáží pochopit, co se kolem nich děje a nemají okolo sebe okruh osob, na které by se mohli v těžkých chvílích spolehnout. Předchozí charakteristiky jsou typické pro malé děti, které jsou vystaveny nejvyššímu riziku narušení citového vývoje. V dřívějších dobách, ještě než došlo k rozsáhlým výzkumům, se tvrdilo, že dítě neprožívá žádná traumata. Jak ale vzniklo takovéto tvrzení? Odborníci byli přesvědčeni, že malé dítě ještě nemluví, tudíž není schopné o událostech přemýšlet. Tyto názory však již byly vyvráceny neurofyziology a pediatry, mezi nejvýznamnější odborníky zabývající se touto problematikou patří Bessel van der Kolk⁸⁴ a John Brière⁸⁵. Je prokázáno, že i sebemenší trauma může mít nedozírné následky na zádrný vývoj dítěte.⁸⁶

Jak je možné rozpoznat dítě, které prošlo traumatickými událostmi? Trauma u dítěte často zcela naruší pocit bezpečí a také dává ru k ostatním lidem. Tyto jevy bychom za adili do psychické roviny. Avšak i v rovině fyzické dochází k nejzávažnějším změnám. Dítě naprosto není schopno regulovat základní tělesné funkce, jako je tep,

⁸³ Klimeš, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1998. 862s. ISBN 80-7235-023-4.

⁸⁴ Bessel van der Kolk – současný americký dětský psycholog, profesor psychiatrie na univerzitě v Bostonu, působí též jako výzkumný pracovník zabývající se posttraumatickou stresovou oblastí

⁸⁵ John Brière – docent psychiatrie a psychologie, působí na univerzitě v jižní Kalifornii, zabývá se výzkumem psychologického traumatu

⁸⁶ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

rychlost dechu, často neovlivňuje své emoce, jako je hněv nebo strach. Silně traumatizovaný jedinec zůstává stále ve stavu fyziologické pohotovosti v i dalším možným nebezpečím. Pro dítě představuje traumatická událost problém mnohonásobně horší, než pro dospělého člověka. Ten totiž má možnost kompenzovat negativní zkušenosti dostatečným množstvím zkušeností pozitivních, které mu pomohou se s nastalou situací lépe vyrovnat. Takovouto možnost však malé dítě nemá.⁸⁷

Výrazně ovlivněny mohou být po prožitém traumatu i vztahy dítěte k ostatním lidem. Dítě ve vztazích s blízkými neustále očekává odmítnutí a ztráty, čímž si o ně nedokáže samo říkat. S ostatními lidmi si vytváří vztahy ambivalentní nebo vyhýbavé, nebo chce za každou cenu získat nad svým životem kontrolu. V extrémních případech může dojít až k sociální izolaci, v níž nevznikne žádná vazba, popř. si dítě zafixuje myšlenku o vztazích a nebude ochotno připustit k sobě kohokoli blíže, a tudíž nebude možno mu poskytnout pomoc a vylepšení vztahových vazeb.⁸⁸

Traumatizované dítě může dále reagovat následujícími způsoby, které nám o minulosti dítěte napoví více: snadno se vyleká, zneklidní, má problémy se soustředěním, často nemůže usnout, špatně spí nebo se v noci budí. Obvykle dochází k nerozlišování pocitů a jakékoli rozrušení (pozitivní i negativní) vnímá jako možné ohrožení. Dítě se v takovéto situaci chová různě. S vnitřními pocity se vyrovnává například pomocí „přepnutí“ – tzn., že se dítě uchyluje do svých fantazijních her nebo dojde k „vypnutí“, což můžeme popsat tak, že je dítě jakoby duchem jinde. Tyto reakce na trauma nazýváme *disociace*. Obě zmíněné reakce („přepnutí“ i „vypnutí“) jsou součástí adaptivního chování. Jsou však výrazně nezdravé, nebo vedou k vyhýbání se a umrtvování citů. Pokud toto přetrvává dlouho, začne dítě vnímat svět jako nepřátelské místo a jeho citový vývoj bude ohrožen, možná už nenávratně. V takovéto situaci nemají přistoupit k lehkému úkol. Na straně jedné musí obdivovat schopnosti, sílu a odvalu, díky nimž dítě přešlo přes traumatické události, na straně druhé však musí učit vše proto, aby se situace změnila. Podstatné je především poznat, čím vším bylo dítě negativně ovlivněno a jaké následky to na něm zanechalo, poté bude možné mu účinně pomoci. Nejdůležitější je rozvoj citové vazby mezi dítětem a přistoupím, například dalšími sourozenci. Citová vazba však

⁸⁷ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

⁸⁸ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

není jednostranná, vyžaduje vzájemnou interakci. S jejím vytvářením je nutné začít co nejdříve od příchodu do péče. To totiž mnohonásobně zvýší šanci na uzdravení narušeného citového vývoje dítěte. Přistoupí by si měli zapamatovat především jednu věc. Malé dítě je sice nejnáchylnější k nabourání zdánlivého emocionálního vývoje, na druhou stranu je ale takovéto rané období nejvhodnější pro pozitivní změny.⁸⁹

8.4 Pomoc dětem s narušeným emocionálním vývojem

Co je tedy podstatné, aby přistoupili rodiče dětem ve své péči poskytl? Co dělat a co nedělat? Jak se k „novému“ dítěti chovat, jak mu projevovat lásku? V následujících bodech se seznámíme se způsoby, které mohou pomoci vytvořit (popř. posilovat) vzájemnou vazbu rodiče a dítěte. Pravděpodobně poslouží též k lepšímu poznání přijatého dítěte a mohou se podílet i na budování pevného vztahu i přesto, že si dítě ve většině případů prošlo tímž obdobím. Velmi podstatné je především to, co je společné všem lidem a na co se můžeme upnout – vnímání smyslu. Přijetí co nejsilnějšího a nejtrvalejšího pouta mezi rodičem a dítětem je doporučení Archerové (2001) rozvíjet hlavně poznání zrakové a hmatové. Právě tyto dva smysly jsou u malých dětí nejvýznamnější. Vždy toto zná snad každý – od vlastních dětí nebo třeba od mladších sourozenců. Jak se utváří vazby dítěte s rodičem a ostatními lidmi? Především přes dotyky, pohlazení, objetí, chování v náručí, polibky atd. Pokud budeme hovořit o zrakovém vnímání, všechny zajisté ihned napadnou vzájemné úsměvy nebo třeba gesta, která mohou sloužit jako tajná řeč mezi blízkými. Přistoupí mají v rukou účinné nástroje pomáhající najít traumatizovaným dětem novou a zajisté lepší cestu.

Nyní bych přišla ke způsobům, které mohou přistoupí využít k tomu, aby dítěti pomohli zapomenout na vše negativní, co je doposud jejich životem provázelo. Souasně jim mohou otevřít dveře do nového, lepšího života. Přistoupí zajisté takovéto rady přijímají, nebo mohou pomoci ozdravit emocionální vývoj jejich dítěte, jeho vnímání, prožívání a vylepšit též vztahy s ostatními lidmi. **Co tedy u přijatých dětí podporovat?**

⁸⁹ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

1. Dotyk

V první řadě podporujeme **dotyk**. Ne vždy je to ale jednoduché. Musíme myslet i na situace, kdy bylo dítě fyzicky týráno nebo sexuálně zneužíváno a dotyk mu v tomto případě není nijak příjemný. V krajních případech je nutné zajistit i odbornou pomoc, samozřejmě není za co se stydět, prostouni nemohou zvládat sami všechny problémy, které jim život přivřil. S dotyky v každém případě zacházíme velmi jemně – dotýkáme se tváří, rukou, nohou atd. Některým však nemusí být na dotyk zvyklé nebo jim kvůli prožitému týrání může být dotýkání dokonce nepříjemné. Je tedy nutné, postupovat ke všemu s mírou. Dotyk je jednou z nejranějších podob smyslového vnímání a je důležité, aby děti poznaly, že dotýkání může být i sobě blahodárné a může být příjemné. Některým, které dotýkání postrádaly, si ho samy pokoušejí vynahradit. Kolébají se, hrají si s vlasy, bouchají se do hlavy. Je třeba opatrně přistupovat k dítěti, aby se svým zklidňováním a stimulací přestalo a ukázat mu lepší způsob. Pokud se traumatizované dítě například kývá neustále dopředu a dozadu, může se k němu rodič přiblížit, postupně ubírat na intenzitě a dokázat mu, že blízkost druhého člověka je příjemnější.⁹⁰

2. Objímání

S dotykem velmi blízce souvisí **objímání**, které je též nezbytným projevem emocí vůči dítěti a naopak. Tím, že rodič dítě obejmě, mu poskytuje pocit bezpečí, který nutně potřebuje a dává mu najevo svou lásku, jako by se jednalo o dítě vlastní. Při objímání není třeba žádných slov, při objetí si lidé vyjadřují vzájemně své emoce. Objektívě dáme dítěti najevo, že ho přijímáme takové, jaké je – se vším dobrým i špatným, říkáme mu, že jsme tu pro něj, že ho zvládáme, i když nás zcela neposlouchá. Díky objetí se také můžeme regulovat míru jeho úzkosti, ukazujeme, že si dokážeme poradit i s jeho hněvem a jsme schopni zvládnout pádem situace. Objektívě tedy rozhodně představuje významného pomocníka při vyjadřování našich pocitů a přitom se zdá tak prosté, nebo přitom není potřeba jediného slova.⁹¹

⁹⁰ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

⁹¹ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

3. O ní kontakt

O ní kontakt a **ichové vnímání** jsou další významné oblasti, které není možné zanedbávat. Nejlepším vizuálním podnětem je v každém případě obličej blízké osoby. Pohled z očí do očí nebo úsměv přináší dítěti pocit bezpečí a lásky. Nutné je dávat si pozor na určité situace. Pohledem bychom nikdy neměli vysílat strach a obavy, to může dítě velmi zneklidnit. Další problém může nastat tehdy, pokud bylo dítě zanedbávané. V tomto případě bude neustále vyhledávat blízkost nových rodičů a i sebekratší osamocení pro něj může být stresující.⁹²

4. Ichové vnímání

Co se **ichového vnímání** týká, může se na první pohled jevit jako něco, co není až tak podstatné. Nenechme se ale zmýlit. Skrze ich (tedy vnímání libých i nelibých věcí) se nám vrací vzpomínky do šťastných i nešťastných chvil. Po příchodu dítěte do přestupné rodiny, tedy zcela nového prostředí, je třeba dodržovat několik zásad. Důležité je nebrat dítěti vnitřní pachy, na které bylo zvyklé před příchodem do nové rodiny. Nejprve se to může zdát zvláštní, protože by byl asi nejraději, kdyby se dítě ihned zcela přizpůsobilo novému prostředí. V dítěti by ale tak rychlý a násilný přechod pravděpodobně vyvolal stresové situace. Vhodné je nechat mu hračky, na které je zvyklé, stejně jako jeho polštářek. Rozhodně se nesnažit ihned vše prát a omývat, tak bychom věci, které dítěti připomínají předešlé prostředí, zcela znehodnotili. A to se to zdá nehygienické, takováto opatření by narušila adaptaci dítěte v novém domově. Doporučuje se i to, aby noví rodiče používali stejný prášek na praní jako předešlá rodina, i to zabrání příliš rychlé změně, která může být pro dítě nepříjemná. Měly by se děti vnovém prostředí a již ho nebude třeba zahrnovat věcmi, na něž bylo zvyklé.⁹³

5. Vyjadřování pocitů a potřeb

V závěru bych upozornila na nutnost podporovat u dítěte **vyjadřování vlastních pocitů a potřeb**. Pro zdárný emocionální vývoj je samozřejmě vyjadřování obojího stejně důležité. Volně vyjadřovat své pocity však bývá často pro děti, které přicházejí do přestupné péče, náročné, ba až nemožné. Nemožné především proto, že žily například v rodině, v níž neexistovalo beztestné vyjadřování vlastních pocitů. Asi by bylo

⁹² Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

⁹³ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

bláhové poítat s tím, že se dítě po příchodu do nové rodiny změní a bude s novými rodiči rozmlouvat o tom, jak se cítí a co prožívá. Dítě bývá v tšinou uzavřeno ve svém světě, kde se cítí jistě, nebo ví, s čím má že poítat. Je třeba tyto obranné vzorce chování postupně narušovat. Nestačí nám však k tomu jen láska, zde je třeba dbát i na vlastní úsudek, který nám v obtížné situaci napoví. Podstatnou roli hraje důslednost, bezpečí a láska. Je ale třeba hledat tu správnou hranici, abychom dítě nezahltili a nevylekali, poté by se mohlo ještě více stáhnout. Proto by rodiče měli myslet na to, že dítě potřebuje především bezpečí, teplo, dotyk, blízkost a útechu, hranice je však nutno posunovat velmi citlivě. U vyjadřování potřeb na tom bývají děti podobné. Často přicházejí z prostředí, v němž nebylo běžné hovořit o svých potřebách. Takové děti bývají až příliš pizpsobivé a nedokáží dát najevo, co opravdu potřebují. Zde je opět nutné rozvíjet vzájemnou důvěru. Pomůže například to, když se přimíjí všichni členové rodiny, aby si o vše řekli. U dítěte samotného je vhodné poskytovat mu zprvu možnost volby (například výběr pohádky na dobrou noc, u snídaně, při oblékání,...). Tím se dítě naučí tomu, že má možnost volit si dle sebe, tzn. určitou kontrolu a moc nad vlastním životem. Zpočátku je vhodné dítěti pomáhat návodnými otázkami, ať se již naučí rozhodovat se samo.⁹⁴

⁹⁴ Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

9. Zaznamenané problémy z pěstounských rodin

Autor, kteří by se zabývali především problematikou emocionálního vývoje dětí v pěstounské péči není mnoho. Opomenout bychom ale rozhodně neměli Zdeňka Matějka, který emocionální vývoj dětí v náhradní rodinné péči analyzuje v mnohých svých knihách. Mezi nejdůležitější bychom mohli zařadit dílo *Co děti nejvíce potřebují* (1994). Tato kniha sice není výhradně zaměřena na problematiku náhradní rodinné péče, ale nastíní rady rodičům, týkající se potřeb dětí, je možné aplikovat jak na děti vlastní, tak i přijaté. Informace velmi obsáhlá kniha *Osvojení a pěstounská péče* (2002) je již primárně zaměřena na náhradní rodinnou péči a kromě ucelených teoretických informací zde pěstouni naleznou i opravdové problémy z pěstounských rodin, které jim představí změny v emocionálním stavu dětí, ke kterým došlo po přijetí do pěstounské péče. Ze zahraničních autorů nelze opomenout britskou autorku Caroline Archerovou⁹⁵. Její bohaté zkušenosti s výchovou rizikových dětí v náhradní rodině ji vedly k zájmu o problematiku citového vývoje dítěte v náhradní rodinné péči a k napsání díla *Dítě v náhradní rodině* (2001).

Pravděpodobně nemůže existovat příručka pro budoucí nebo stávající pěstouny, která by podala univerzální pohled na problematiku citového vývoje dětí, které do pěstounské péče přicházejí. Literatura nám může poskytnout informace o psychických potřebách dětí, o tom, co potřebují zejména malé děti, dále nás poučí o tom, jak podporovat zdravý vývoj dítěte, jak zvládnout první dny s dítětem doma, popř. jaký vliv může mít psychické trauma na navazování nových rodinných vazeb. Ale toto vše jsou „jen“ rady, jak příchod dítěte do pěstounské rodiny zvládnout, jak se k dítěti chovat, co dělat a co nedělat. Tyto rady mohou pomoci pěstounům připravit se a zvládnout snáze nově vzniklou situaci, ale nepodávají informace o tom, co by pravděpodobně mnozí rodiče rádi poznali blíže. Tím v této chvíli myslím to, jak se bude jejich dítě chovat po příchodu do rodiny, jak se bude citově vyvíjet, jaké nástrahy mohou na rodiče čekat, čeho se mají vyvarovat atd. To vše nám neosvětluje odborná kniha, časopis nebo příručka. Žádné dítě, ani žádný rodič není stejný, každý vztah je jedinečný, vše, co vzniká mezi rodiči a dětmi je nezaměnitelné. A právě s tím se setkáme v knize Hany Krejčové *Prožívat n kolik životů*. Tuto knihu jsem zvolila

⁹⁵ Caroline Archerová – britská autorka, vychovala čtyři osvojené děti, dnes působí jako sociální pracovníce a psychoterapeutka se zaměřením na náhradní rodinnou péči.

přede vším proto, že nás nechá nahlédnout do opravdového života přistoupit, ukáže nám jejich každodenní radosti i starosti. Opravdovost celé knihy je umocněna tím, že jednotlivé příběhy vypráví její maminky – přistoupky. Je to kniha psaná životem a jak již bylo řečeno, osloví nás zde nkolik přistounských rodin, které nám přestaví svá vlastní autentická svědectví ze života s dětmi svými i nevlastními. Zde vidíme, že je každý příběh jedinečný, n které rodice sice mohou sdílet podobné problémy, ale nikdy nebudou zcela totožné a taktéž řešení nastalých problémů nebude moci v každé rodině probíhat stejným způsobem. Kniha přináší příběhy i opravdu velkých přistounských rodin, v nichž se na malém prostoru denně setkává mnoho rozdílných povah dětí a dospělých a musí „společně táhnout za jeden provaz“ a pokusit se o vytvoření příjemné rodinné atmosféry tak, aby vše fungovalo a mělo svůj smysl.

O problematice citového vývoje lze říci hlavně to, že se na ni nedá aplikovat jeden univerzální, všeobecně platný systém. Každé dítě prožívá příchod do přistounské rodiny jiným způsobem, každý rodič přistupuje k dítěti jinak, rodiny se od sebe liší podle svých vlastních zkušeností a svědění do přistounské péče i dalšími kritérii. Právě autentické příběhy mohou být pro přistounské rodice nejvíce obohacujícím zdrojem informací. Samozřejmě není možné očekávat, že právě v té naší rodině bude situace totožná se situací, o níž jsme četli nebo slyšeli, ale poskytně nám to, co žádná odborná publikace – životní příběhy, které se odehrály v přistounských rodinách a přináší tak nejcennější svědectví.

Jak prožívají dítě příchod do přistounské rodiny? K jakým změnám dochází v denním režimu? Co vlastní dítě? Jak snáší příchod v podstatě cizích dětí na své území? Dokáže se dítě lit o své milované rodice? Vyrovnají se s takovou situací nebo na ni bude působit stres? Co přibuzní přistounských rodin, podají pomocnou ruku nebo se od rodiny odvrátí? Toto je jen hrubý nástin otázek, na něž se snaží najít odpovědi každý člověk, který uvažuje nebo se již rozhodl pro přistounskou péči. Nejrozšířenější teoretické příručky mohou přistoupit poradit, jak o přistounskou péči žádat, jaké právní kroky je třeba učinit, sdělit, které dítě jsou pro přistounskou péči vhodné. Ale kde jsou odpovědi na otázky, které jsou podstatněji z toho hlediska, že dokáže zcela proměnit náš dosavadní život?

Naštěstí však existuje velmi prakticky zaměřená literatura, která dá rodičům mnohonásobně víc než teoretické rady. Tento názor vyslovuje v předmluvě knihy *Prožívat nkolik životů* i doktor Zdeněk Matějka: „*O n kterých knížkách se říká,*

že je píše sám život – o této knížce to platí v míře vrchovaté. Jenomže v tomto případě sám život navíc píše i u odborníci psychologie.“

.....

„A co znamená, má-li rodina dítě s nějakým postižením v péči? A v bec, více dítě, nebo jen jedno dítě? Jakého věku a jakého pohlaví? A co vztah k vlastním dětem? A co dítětský domov rodinného typu? V čem rodinou je a v čem není? Atd., atd.

Nic se tu nemaluje na ržovo, žádné problémy se neskrývají, mluví se upřímně – a to je právě to, z čeho plyne poučení, a to nejenom těm, kdo chtějí lépe rozumět dětem i svému vlastnímu rodičovství.“

.....

„Jak hluboce se nás dotkne, když jsou naše děti "nevědomé", když nás neposlechnou v těch nejzávažnějších věcech života, když nás uvedou na práh zhroucení nebo zoufalství! Že tohle všechno přestou prožívají (a že se z toho i zpovídají) a že jsou přitom schopni se za tyto děti bát s neblahým osudem, to je právě tím dobrým znamením všech znamení, byť by to znělo třeba jakkoliv paradoxně. Ano, je to znamením, že jsou to naši pravými a nefalšovanými rodiči.

Nedívají se na své děti a na své postavení v životě s profesionálním odstupem a odborným nadhledem – ne, oni "jsou v tom", oni svůj život se svými přijatými dětmi sdílejí, jsou uražení a poníženi, ale dají se i pýchat a zadostiučiněním, když se jejich děti něco podaří, prožívají strach a úzkost, bolest i radost, dávají naplnění života, takže nakonec mohou s uspokojením říci "zapla Pán Bůh".“⁹⁶

Způsob přístupu stounských rodin, který by zajisté započal i na budoucí přestouny i obyčejné tenáče, je pozoruhodný ten, který vypráví o matce těch vlastních a přetnevlastních dětí – umístěných k ní do přestounské péče. A se v mnohých literaturách do téme o tom, jaký počet dětí je pro přestounskou péči ideální, tento způsob zcela vybojuje z nastavených limitů a souasně dokazuje, že určené hranice nemusí být konečné a že pokud existuje rodina, která má dostatek sil a chuti předit i „cizím“ dětem to nejlepší ze sebe, byla by škoda toho nevyužít.

Dležitě je zmínit, že se po přijetí dítěte (dětí) mění zcela situace v rodině. Změna nastává nejen pro děti přijaté, které najednou bývají obklopeny pozorností a láskou, ale i pro děti vlastní, které musí na své území, jež předitím patřilo jen jim

⁹⁶ Krejčová, H. *Prožívat tolik život. Autentická svědectví z přestounských rodin.* české Budějovice: Společnost otevřená rodina, 2000. 61s.

a rodičům, vpustit nové členy. O tom vypráví i příběh *Vpád* v knize Hany Krejové *Prožívat n kolik život*, kde nastává zřejmě hluboce zapůsobící příběh přijaté dcery Věry⁹⁷ a vlastní dcery Anny⁹⁸.

Právě pro vlastní dítě je nastalá situace zjevně výrazně náročnější, než pro dítě přijíždějící. Tím se totiž v tšinou najednou dostává vše, co jim chybělo, rodiče je často i rozmazlují, aby jim vše vynahradili.⁹⁹ Tím přecházíme k dalšímu závažnému faktu – postavení vlastních dětí se zcela mění, pravděpodobně si v mnoha případech připadají odsunutí na „vedlejší kolej“. Rodiče bývají v náhle vzniklé nové rodinné situaci zaneprázdněni novým uspořádáním a organizací, mnoho času v novém „novém“ dítěti a dítě vlastní musí o své místo a o svá práva bojovat s příchozími sourozenci samy, záleží v tšinou jen na nich, jakou pozici si získají.¹⁰⁰

O problematice citového vývoje vlastního dítěte, které žije v rodině, která přijala do postounské péče další dítě, bylo již mnohokrát diskutováno v odborné literatuře. Tomuto tématu se v novém nákladě PhDr. Doroty Kušímské a MUDr. Vladimíry Hamalové.¹⁰¹ Velmi často se stává, že jsou postouni zcela vytížení péčí o přijaté dítě (např. opožděné nebo postižené) a nevěnují tolik pozornosti vlastním dětem, často i je samotné zapojují do výchovného procesu. Vlastní dítě se poté brání různými způsoby – uzavírají se do sebe, nevyhledávají kontakt s ostatními, dokonce někdy i citově trápí. **Podstatné je, aby si postouni uv domili následující:**

⁹⁷ Příběh Věry z knihy Hany Krejové *Prožívat n kolik život* – viz Příloha 5

⁹⁸ Příběh Anny z knihy Hany Krejové *Prožívat n kolik život* – viz Příloha 6

⁹⁹ Stejně tak tomu bylo v příběhu *Vpád* v knize *Prožívat n kolik život*. Přijaté dítě do rodiny přimělo vtrhly, každé z nich se pro sebe snažilo získat co nejvíce. Rodiče dopřávali dětem vše, na co si vzpomněly, mazlily se s nimi, vše jim dávali. Třžkou zkouškou ale bylo pro rodinu soužití s „novou“ dcerou Věrou, která přišla do rodiny jako nejstarší. Pro své mladší sourozence platila za šéfkou, ostatní přestávaly, že se brzy vrátí k biologické rodině. Nikdy nebyla schopná překročit pomyslnou hranici, kterou si vybudovala ihned po příchodu do rodiny, a k její sourozenci se zcela zařadila do rodiny a nové rodiče oslovovali „mami a tati“.

¹⁰⁰ Do podobné situace se dostala vlastní dcera Anna z výše zmíněného příběhu *Vpád* z knihy *Prožívat n kolik život*. Ta se po příchodu nových sourozenců musela přizpůsobovat složité situaci sama, rodiče totiž byli zahlceni náhle nastalými povinnostmi. Nejprve se snažila sourozencům pomáhat a starat se o ně. Děti ale její ochotu zneužívaly. Noví sourozenci nechtěli do své skupiny nikoho přimět. Ani když se ale nevzdala, hádala se, bojovala, dokonce byla jeden čas i poměrně agresivní. Byla to však touha nestát stranou. Nakonec získala cennou pozici a stala se v dětem skupiny. Dnes je jako dříve milou a laskavou dívkou.

¹⁰¹ Kušímská D.; Hamalová, V. Rizikové faktory dětí v postounské péči z pohledu dlouhodobých zkušeností. In *Sborník příspěvků z 6. konference o náhradní rodinné péči, Olomouc 2. – 4. 6. 1999*. Praha: MPSV, 1999.

- 1) Je nutné v novat **dostatek času i vlastním dtem**, pro které m že být „cizí“
lov k v rodin stresovým faktorem.
- 2) Podstatné je **probírání pocit** – toho, **co se dítě ti líbí a co naopak**, by m lo
být samoz ejmostí.
- 3) Další d ležitou podmínkou pro zdárný vývoj dítě te je **dítě nepřetřovat**. Je to
stále jen dítě , i když pravd podobn mentáln vysp lejší než dítě přijaté a není
možné, aby přebíralo výchovu nových sourozenc . Toto je ale problém, který
se týká přstounských rodin, v rodinách adoptivních se s ním př íliš ásto
nesetkáme. Vždy práv přstouni jsou ti, kte í již vychovali nebo vychovávají
své vlastní dítě a k nim př íbírají dítě nevlastní. V adopci jsou rodi e v tšinou
bezdt ní, a proto mohou všechen ás v novat osvojeným dtem. Přstouni musí
s ásem hospoda it rozvážn ji a spravedliv á uvážen ho d lit mezi všechny
dítě – vlastní i přijaté.¹⁰²

Velký obdiv samoz ejm pat í přstoun m, kte í na svá bedra př íjmou takovou
zodpov dnost. Př í tak vysokém po tu d tí vlastních i nevlastních je zajisté velmi
náro né vše zorganizovat tak, aby rodina fungovala jako hodinky. Jak sd lila maminka
t chto d tí: „*Když se n kdo pustí do přstounské pé e, musí př edevším počítat s tím,*
že je to praní, va ení, nákup, úklid, ztráta soukromí.....Hodn se taky snažím zapojit
dítě, abych to zvládla, aby mi z stal alespo ten zbytek sil.....Myslím, že je nutné,
aby přstouni nežili jen d tmí, ale i n ím dalším. Ani v normální rodin se př ece
nestarají jen o dítě.“¹⁰³ Co se týká vztahu přstoun k přijatým dtem, je situace
pom rn složitá. Samoz ejm není možné íci hned první den dtem, že je milujeme
a jsme š astní, že jsou tu s námi. Takový vztah se vytvá í po dlouhou dobu. Ale každý
rodi si k dítěti cestu najde. Jeho láska k přijatému dítěti bude pravd podobn odlišná
od lásky k vlastním dtem, ale to je zcela pochopitelné a není možné je za to
odsuzovat.¹⁰⁴

¹⁰² Ku ímská Dorota; Hamalová, Vladimíra. Rizikové faktory dítěte v přstounské pé i z pohledu
dlouhodobých zkušeností. In: *Sborník př ednášek z 6. konference o náhradní rodinné pé i,*
Olomouc 2. – 4. 6. 1999. Praha: MPSV, 1999.

¹⁰³ Krej ová, Hana. *Prožívat n kolik život . Autentická sv dectví z přstounských rodin.* eské
Bud jovice: Spole nost otev ená rodina, 2000.

¹⁰⁴ Krej ová, Hana. *Prožívat n kolik život . Autentická sv dectví z přstounských rodin.* eské
Bud jovice: Spole nost otev ená rodina, 2000.

B. PRAKTICKÁ ÁST

1. Cíl

Cílem praktické ásti diplomové práce byl pr zkum emocionálního vývoje dít te p ímo v p stounské rodin . Skrze dotazníkovou metodu a návšt vy v rodinách jsem se snažila zjistit, jaký byl citový stav dít te v dob , kdy ho rodina p ijala do své pé e, nap íklad jak se dít chovalo k p stoun m, k novým sourozenc m, zda znalo a používalo mazlivá sloví ka, jak snášelo odlou ení od nových rodi nebo zda znalo a cht lo se mazlit (tulit). D ležitou sou ástí pr zkumu poté bylo **porovnání stavu minulého a sou asného a zjištění zm n v citovém vývoji** jednotlivých d tí. V neposlední ad jsem se pokusila definovat, zda a do jaké míry je pro život dít te d ležitá rodina (a biologická nebo p stounská) a zda je rodina schopná ozdravit narušený emocionální vývoj p íjatého dít te.

2. Metody

2.1 Návšt va v rodin - teoretické informace o výzkumné metod

Jednou z využitých metod p í tvorb diplomové práce byla návšt va v rodin . Návšt vy v rodin (klinická metoda) mají tém stoletou tradici. V dnešní dob v psychologickém studiu rodin více a více nabývají na d ležitosti a na povrch se dostávají klady, které p ínáší. Nej ast ji je v dnešní dob využívána v oblasti sociálních služeb – nap . v p ípadech pé e o postižené nebo p í zkoumání fungování p stounských rodin.

Nezastupitelný význam je p edevším v tom, že je v našem p ípad p stounská rodina **zkoumána ve svém p írozeném prost edí**, v prost edí, v n mž dochází k vzájemným interakcím mezi všemi leny, tam, kde se zkoumající setkává s každodenní rutinou. Vše, co bylo výše zmín no, m že být jen s velkými obtížemi (n kdy však v bec) zkoumáno v ordinaci, v pracovn psychologa nebo v prost edí ú adu. Rodina

bude v tomto prostředí své vypravování směřovat k neobvyklým událostem, které rodinu potkaly – o změnách i krizových situacích.¹⁰⁵

Zcela **běžné, mžeme říci rutinní, interakce** v rodině však přináší do výzkumu pěstounských rodin zcela nový rozměr. Každodenní vzorce chování dokonce mohou psychologovi pomoci najít příčinu v chronických problémech rodiny.¹⁰⁶

Pokud má odborník zájem na tom, aby od rodiny získal velmi cenné informace i z jiného úhlu pohledu, je nutné, aby i negativní faktory, jež tato metoda nese, přijal jako výzvu. „*Pojem výzva není v tomto případě sycen duchem bojovnosti i odhodlání utkat se s touto ohrožujícími faktory. Je výzvou ve smyslu pozvání, ve smyslu využití možnosti otevřených dveří, kam vcházíme spíše s batohem zdravé lidské zvědavosti než s diplomatickým kufíkem profesionální zdatnosti.*“¹⁰⁷

I přesto, že se míra využívání této metody zvyšuje, stále existují odborníci, kteří se jejímu použití brání. Zmínují se důvody, které mohou profesionály odrazovat.

Mezi tyto patří například následující:

- Návštěva zabírá příliš mnoho času (i z osobního volna psychologa i sociálního pracovníka).
- Profesionál se vzdává nárok na to, aby byl výzkum „pohodlný“ a rychlý.
- Možnost být ohrožen pocitem nejistoty, obavou ze ztráty vlastní prestiže, „dává se všanc“.
- Výzkumník je zahlcen rodinnými interakcemi.
- Chybí také obecně stanovené postupy, jak interpretovat informace získané návštěvou. Psycholog často odradí velké množství informací nasbíraných v terénu. Chybí u nich totiž instrukce pro jejich třídění.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Sobotková, Irena. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 176s. ISBN 80-7178-559-8.

¹⁰⁶ Sobotková, Irena. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 176s. ISBN 80-7178-559-8.

¹⁰⁷ Sobotková, Irena. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 176s. ISBN 80-7178-559-8.

¹⁰⁸ Matoušek, Oldřich. Rodinná diagnóza. In: *Psychológia a patopsychológia dieťa a dospelého*. Ročník 17. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982.

2.1.1 Vlastní zkušenosti s návštěvou v rodině

A co nám metoda návštěvy v rodině přináší? Z vlastní zkušenosti mohu říci, že tím hlavním, co nám tato výzkumná metoda poskytne, je především **osobní vhled do celé situace**. Návštěva v rodině nám dá možnost vidět vše ze zcela jiného úhlu. Pozorovatel se setká s běžnými interakcemi, které v rodině probíhají. Může sledovat komunikaci mezi dětmi navzájem, i mezi rodiči a dětmi. Vidí rodinu tak, jak běžně funguje každý den – děti si píší domácí úkoly, hrají si, pomáhají doma i na zahradě. Také se mu naskytá možnost pozorovat vztahy mezi sourozenci i rodiči. Tato metoda nám ale přináší i další podstatné informace, které jsou jinými metodami těžko zjistitelné. Vidíme totiž, v jakých podmínkách rodina žije. Ve většině případů totiž rodina nabídne prohlídku domu i bytu. Osobně bych to chápala jako projev jisté hrdosti – samozřejmě v dobrém smyslu slova. Domnívám se, že pokud bude kombinována zmíněná metoda s metodou rozhovoru, přinese nám to nejvíce informací z celého výzkumu a s velkou pravděpodobností se bude jednat o informace nejcennější.

Při návštěvě v rodině bychom měli dodržovat následující zásady:

- **Nepřekračujeme stanovené hranice**

Návštěvník (pozorovatel) je v rodině zcela novou osobou, proto by neměl překračovat hranice, které mu rodina stanovuje.

- **Nenarušujeme běžný chod rodiny**

Také chod rodiny by neměl být narušen, v mém případě to tak fungovalo – malé děti si v téžinu obvykle hrály, ty větší plnily zadané povinnosti školní i domácí, popřípadě se také účastnily rozhovoru.

- **Respektujeme termín návštěvy**

Výběr termínu a času návštěvy by měl vycházet především ze vzájemné domluvy rodiny a návštěvníka, přičemž je zajisté vhodné připravit se navrženému času předem. Nejvhodnějším dnem je jakýkoli všední den odpoledne. Děti se navrací ze školky nebo ze školy, rodiče (pokud ještě pracují) ze zaměstnání.

a nastávají každodenní činnosti. Hraní si, psaní domácích úkolů, příprava jídla, drobné domácí práce atd. To vše nám mnoho napovídá o funkcích rodiny.

- **Neodmítáme prohlídku bytu i domu**

Možnost prohlídky bytu by se v žádném případě neměla odmítat. V doprovodu rodičů (popřípadě) sledujeme, jakým způsobem mají jednotliví členové rodiny rozdělen vlastní prostor (teritorium), zda je oddělena ve stejnou část (obývací pokoj) od části soukromé (pokoj dětí a rodičů). Sledujeme též uklízenost bytu, v tomto případě je potřeba odlišovat běžný nepořádek, který je spojený s běžným fungováním rodiny, tzv. pracovní nepořádek, od jiných druhů. Z osobní zkušenosti můžu říci, že ve většině rodin jsem se setkala s běžným pracovním nepořádkem, což nepovažuji za negativní rys. Rodiny se představily tak, jak běžně fungují, nesnažily se vypadat dokonale, ale ukázat svou pravou tvář.

- **Informujeme rodinu o důvodu Vaší návštěvy**

Doporučovala bych také před samotnou první návštěvou informovat (nejlépe telefonicky) rodinu o tom, z jakého důvodu ji chceme navštívit, jaký účel by měla mít naše pozorování.

- **Neodmítáme pohostinnost rodiny**

Rodina považuje každou návštěvu za společenskou událost, tomu bychom se neměli jako pozorovatelé bránit, měli bychom s díky přijmout i drobné pohostinnosti, které nám rodina nabízí.

Každý pozorovatel může mít zprvu dojem, že se k němu rodina bude chovat chladně a že zde bude působit jako rušivý element. Z návštěv, které jsem absolvovala, mám ale ty nejlepší pocity. Rodiny se ke mně chovaly velmi uctivě, již po krátké době jsem měla pocit, že to jsou lidé, které znám již dlouhou dobu. Společně jsme rozebírali chod rodiny, její problémy, listovali fotoalbami. Atmosféra byla uvolněná, přátelská, vstřícná.

Na závěr bych zmínila věc, která může být pro pozorovatele poměrně obtížná. Já osobně jsem se s tím na vlastní kůži setkala. Jedná se o **skloubení osobního a profesního pohledu** na celou záležitost. Ani jedinou stranu totiž není možné opomíjet. Pokud bychom vynechali profesní pohled do situace, výzkum by poté zajistě

utrpěl na své kvalitě. Na straně druhé není možné vzdát se osobního přístupu k celé situaci. Domnívám se, že by přistoupili nebyli ochotní otevřít nám „dveře srdce“, pokud bychom se neangažovali jako lidé, kteří se dokáží vcítit do jejich situace, dokáží je vyslechnout a projevit pocity pochopení. Každá návštěva v rodině na mě přinesla velmi zvláštním dojmem, přinesla vždy nové informace, atmosféra byla neopakovatelná. Myslím si, že já osobně jsem člověk poměrně citlivý, velmi těžko se mi pocity a dojmy vyjadřují slovy. Co však mohu udělat je vyjádření hluboké úcty a poklony všem přistoupícím, neboť to, pro co se rozhodli, není nic všedního a jen málo lidí dokáže něco podobného.

2.2 Dotazník

K výzkumu jsem dále použila metodu dotazníku¹⁰⁹. Dotazník byl vytvořen na základě nastudování odborné literatury k problematice přistoupkové péče a také na základě konzultací s vedoucí diplomové práce.

Protože se jedná o velmi citlivou a osobní problematiku, bylo nakonec osloveno přibližně přistoupných rodin, které byly ochotné se podílit o poznatky, které se týkají psychického vývoje jejich dětí. Počet rodin naznačuje, že se i zde jednalo o výzkum kvalitativní¹¹⁰. Dotazník byl po telefonické dohodě vždy osobně předán do přistoupné rodiny. Součástí dotazníku byl i průvodní dopis, který seznamoval s obsahem a cílem diplomové práce. Spřistoupnými jsem nejprve prodiskutovala jednotlivé otázky a podala základní instrukce pro vyplnění. Na samotné zodpovězení otázek v dotazníku mělo přistoupí vždy asi několik dní.

Co se týká obsahu dotazníku, využila jsem pouze otevřené otázky, tj. takové, na které dotazovaný člověk odpovídá vlastními slovy dle svého uvážení (nejsou zde nabízeny odpovědi). Konečnou verzi dotazníku tvořily osm otázek, z nichž většina je dále členěná na podotázky „a) a b)“. První část otázky se vztahuje k minulosti dítěte, tj. k emocionálnímu stavu, s nímž přišlo do přistoupné rodiny. Druhá část má naopak vystihnout současný stav psychického vývoje dítěte a změny, kterých dosáhlo díky pozitivnímu přiblížení přistoupné rodiny.

¹⁰⁹ Dotazník pro přistoupné rodiny – viz Příloha 7

¹¹⁰ kvalitativní výzkum – snaží se interpretovat pohledy subjektu na zkoumaný předmět; nepoužívá statistických metod a technik; je v opozici k výzkumu kvantitativnímu

V samotném závěru dotazníku byla účastníkům poskytnuta možnost využít volnou stranu dotazníku a podělit se i o další poznatky z jejich života s přítomnými. Jsem velmi ráda, že mnozí z nich tuto nabídku využili a obohatili tak tuto práci o zajímavé informace.

3. Výzkumný vzorek

Na výzkumu emocionálního vývoje dětí se podílelo pět pěstounských rodin. Protože se jedná o velice citlivou záležitost, bylo navázání spolupráce s rodinami poměrně složité. Ale je zcela pochopitelné, že ne každý je ochotný se otevřeně svěřovat a poskytovat informace ze svého osobního života. Velké díky patří pěstounské rodině, s níž jsem byla v kontaktu a navštěvovala ji již dříve a prostřednictvím které jsem měla možnost setkání i s dalšími pěstouny. Z etického hlediska bylo potřeba všechny rodiny ujistit, že veškerá získaná data budou sloužit pouze k účelům diplomové práce a nebudou jinde zveřejňována.

Rodina A – Rodina vychovala již 15 dětí. Šest z nich bylo vlastních, devět bylo přijatých do pěstounské péče. Dlouhá léta se na výchovu podílela pěstounka se svým manželem, po jeho smrti vychovává děti sama. Dva chlapci museli být z pěstounské péče kvůli výchovným problémům (lhaní, krádeže, vyhrožování) vráceni zpět do výchovy ústavní. V dnešní době vychovává pěstounka ty i děti – dva chlapce (dvojčata, 11 let) a chlapce a dívku (také dvojčata, 6 let). Všechny děti vědí, že jsou v pěstounské péči.

Rodina B – Tato rodina vychovala ty i děti. Jedno z dětí je vlastní, ty i jsou přijaté do pěstounské péče. I v této rodině se na výchovu podílejí oba manželé. V dnešní době mají v pěstounské péči dvě děti – dívku (16 let) a chlapce (11 let). Jedno dítě muselo být z pěstounské péče vráceno (opět kvůli výchovným problémům) zpět do ústavní výchovy. I zde jsou děti seznámeny s tím, že vyrůstají v pěstounské péči.

Rodina C – Manželský pár má v pěstounské péči pouze jednu dceru (17 let). Dále vychovali dvě vlastní děti, které byly v době přijetí nevlastní sestry již dospělé. Bližší vztah má tedy dívka spíše s dětmi svých nevlastních sourozenců, neboť jí jsou v tomto bližší. I zde dítě ví, že vyrůstá v pěstounské péči.

Rodina D – V této rodině vychovává přijatou dceru (13 let) jen matka-pěstounka. Ta žádné vlastní děti nevychovala. Dívka žije sama s matkou a i v tomto případě ví, že vyrůstá v pěstounské péči.

Rodina E – Pstoun a pstounka vychovali pět dětí. Dvě děti jsou vlastní, tři přijaté. Vlastní děti jsou již dospělé a s rodinou již nežijí. V pstounské péči jsou v dnešní době dva chlapci (10 a 12 let) a jedna dívka (8let). I v této poslední rodině všechny děti vědí, že si je rodiče vzali do pstounské péče.

Zajímavé je, že i v poměrně malém množství rodin je velká rozmanitost. Spolupracovala jsem s rodinou, která vychovala mnoho přijatých dětí, dále s rodinou, která má v pstounské péči pouze jedno dítě, v některých rodinách vychovává dítě pouze matka, v některých jsem se setkala s pstounkou i pstounem. Některé rodiny vychovaly pouze přijaté děti, některé vlastní i přijaté současně nebo byly vlastní děti již dospělé a rodiče se rozhodli k tomu, že poskytnou domov a lásku ještě přijatému dítěti.

4. Prezentace výsledků šetření

V této části diplomové práce představím výsledky dotazníkového šetření u pětici pěstounských rodin v Libereckém kraji. Tématem dotazníku byl emocionální vývoj dítěte v pěstounských rodinách a jeho cílem bylo zjistit, do jaké míry ovlivňuje psychický vývoj dítěte pobyt v pěstounské rodině a ukázat, jak se změnilo prožívání dítěte za dobu, kterou v nové rodině strávil. Nyní následuje prezentace jednotlivých odpovědí pěstounů.

Následující otázky byly předloženy pěstounům v dotazníku, u samotné prezentace odpovědí jednotlivých rodin uvádím zadání otázek pro větší přehlednost znovu.

1. a) **Popište, prosím, svými slovy, jaké bylo dítě, když se dostalo do Vaší péče. Například, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování,...).**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
2. a) **Jak reagovalo na citové projevy k Vaším vlastním dětem?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
3. a) **Jak se dítě chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
4. a) **Jak se dítě chovalo k novým sourozencům?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
5. a) **Znalo dítě žert a mazlivá slova? Používalo zdvořiliny?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
6. a) **Znalo dítě mazlení (tulení se)? Chťlo se mazlit?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
7. a) **Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?**
b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?
8. **V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejnápadnější změny? (Například v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)**

Rodina A

Pro rozbor emocionálního vývoje si tato rodina zvolila dva chlapce (dvojčata, 11let). Tyto děti byly umístěny do pěstounské péče ve věku tří let, dnes jsou již osm let v nové rodině. První tři roky svého života strávili oba chlapci v ústavní péči.

1. a) Popište, prosím, vlastními slovy, jaké bylo dítě, když se dostalo do Vaší péče. Například, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování...).

Po příchodu do pěstounské péče byli oba kluci citově velice vyprahlí, stále se chtěli mazlit a chovat.

1.b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes už je každý jiný. Dvojčata „A“ se velice rádo mazlí a objímá, dvojčata „B“ projevuje lásku druhým především tím, že všem ochotně pomáhá.

2. a) Jak reagovalo na Vaše citové projevy k Vaším vlastním dětem?

Dívčata se rádi mazlili se všemi členy rodiny, nechali se nosit, objímat i líbat. Rádi seděli starším dětem na klíně.

2. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes dvojčata „A“ projevuje své city velice podobně – starší sourozence často objímá a sedá si k nim na klín – už je nelíbá. Dvojčata „B“ projevuje náklonnost ústně a velice rád starším pomáhá.

3. a) Jak se dítě chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?

Obě děti nám bezpodmínečně dávaly a velice rádi se se mnou i manželem mazlily.

3. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dívčata dnes stále pokračují, trávíme spolu hodně času. Děti jsou schopné se na cokoli zeptat a ve svých projevech jsou bezprostřední. Manžel zemřel a jejich citové pouto ke mně je o to pevnější.

4. a) Jak se dítě chovalo k novým sourozencům?

Oba kluci do rodiny zapadli velice rychle. „Adoptovali“ si nejen nás, ale i všechny sourozence.

4. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

V třiná sourozenců je dnes již dospělých – kluci s nimi vychází velice dobře. Přibyla nám i další dvojčata – chlapec a holčička (6 let). Myslím, že jsou kluci rádi, že už nejsou nejmladší. O nové sourozence pečují s láskou a rádi je doprovázejí.

5. a) Znal dítě mluvit a mazlivá slova? Používalo zdvořilý líný?

Kluci ve těch letech byli na úrovni ročníků dříve a skoro vůbec nemluví.

5. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes jsou již velmi komunikativní, přátelští a rádi ve své době i používají zdvořilý líný. Mazlivá slova užívají především v kontaktu s mladšími sourozenci.

6. a) Znal dítě mazlení (tulení se)? Chtělo se mazlit?

Mazlení moc neznali, ale velice brzy si ho oblíbili a často ho vyžadovali.

6. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Rádi se mazlí i dnes, zejména dvojčata „A“. Fyzický kontakt je pro chlapce velice důležitý.

7. a) Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?

Děti nám natolik důvěřovaly, že věděly, že je neopustíme. Krátkodobé odloučení snášely dobře (nebylo těžké).

7. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes jsou rádi, když občas někdo odjede a stará se o něj dospělý bratr nebo sestra. Těší se také na letní tábor, ale vždy se zase těší zpět domů.

8. V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejnápadnější změny? (Například v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)

Postupně se stávají samostatnými, učí se rozlišovat, co je dobré a co špatné. Ve svém věku si již začínají uvědomovat, že jsou odlišného etnika.

Rodina B

V p stounské pé i m la rodina B p vodn d ti t i, jedno však muselo být kv li výchovným problém m vráceno zp t do ústavní pé e. Rodina p edstavila emocionální vývoj u dvou d tí – dívky (16let) a chlapce (11 let). Dívka byla do osmi let vychovávána v ústavní pé i, dnes již osm let žije v p stounské pé i. Chlapec je v rodin šest let, v pé i ústavní strávil dva roky.

1. a) Popište, prosím, vlastními slovy, jaké bylo dítě , když se dostalo do Vaší pé e. Nap íklad, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování...).

Dcera reagovala zpo átku odtažit a nev ícn , nejspíš to bylo tím, že už jednou v jiné p stounské rodin byla. Tato rodina ji však ještě v p edp stounské dob vrátila. Syn o pomazlení, políbení a objetí nikdy p íliš nestál.

1. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítě te jiné?
Dcera ještě nyní v 16-ti letech ráda p íjde, p ítulí se a pomazlí.

2. a) Jak reagovalo na Vaše citové projevy k Vaším vlastním dětem?

Jelikož vlastní syn byl v dob p íjetí dítě do p stounské pé e již dospělý, nepovažovali ho za sourozence.

2. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítě te jiné?
Dnes platí to samé, vlastní syn s námi nežije, má již svou vlastní rodinu. Když p íjde na návštěvu, berou ho dítě spíše jako známého.

3. a) Jak se dítě chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?

K manželovi se oba chovají jako k tátovi, respektují ho. Zpo átku byli citov vázáni spíše k němu, protože muž je v ústavu vzácností.

3. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítě te jiné?
Dítě se brzy se upnuly na m , protože jsem s nimi trávil podstatně víc času. Manžel chodí do práce a zabezpečuje rodinu finančně. Já jsem s dětmi doma.

4. a) Jak se dítě chovalo k novým sourozencům?

Dívku jsme p íjali jako první. Když se dozvěděla, že bychom rádi p íjali i další dítě , říkala, že sourozence nechce, dokonce nám to rozmlouvala.

4. b) **Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?**
Dítě říká, že je moc ráda, že má bratra, i když je mezi nimi pětiletý vkový rozdíl. Všude ho bere s sebou a rozumí si s ním.

5. a) **Ználo dítě zná a mazlivá slova? Používalo zdvořilý líný?**

Zpočátku života v naší rodině moc zdvořilý líný nepoužívaly.

5. b) **Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?**

Postupem času je začala do své a i nyní je používají. I své kamarády často oslovují zdvořile.

6. a) **Ználo dítě mazlení (tulení se)? Chtělo se mazlit?**

Dívka mazlení znala, chlapec vůbec ne.

6. b) **Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?**

DCERA se i dnes ráda mazlí, i když by to v jejím věku už nikdo nepředpokládal. Syn se nechce mazlit (tulit) dříve a nechce ani dnes.

7. a) **Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?**

Po celou dobu snáší dít krátkodobé odloučení dobře, jen úplně na začátku, pokud je hlídán někdo jiný, má strach, že si pro ně nepůjdeme a že tam zstanou, ale myslím si, že je to normální.

7. b) **Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?**

Dnes už to prožívají jinak, jsou už velké, vědí, že si pro ně půjdou, že mi mohou dít v oči.

8. **V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejnápadnější změny? (Např. v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)**

DCERA má v ústavu velké problémy v prospěchu, hned v 1. třídě měla tyku z českého jazyka, u nás se během půl roku zlepšila na dvojky a ty má až do šesté třídy. Pochopila, že se musí snažit a být trpělivá. To jí také přineslo výsledky.

Syn je úplný opak naší dcery. Už se nechce, něčeho si příliš neváží. Například hračky rozbíjí i úmyslně. S kamarády problémy nemá, s námi jako rodiči jedná v této době drze.

Rodina C

V po adí t etí rodina p ijala do p stounské pé e jedno dít . Jedná se o dívku (17 let). Pro p ijetí se rozhodli poté, co vychovali dv vlastní d ti. Dceru vychovává rodina již 13 let, p ed p stounskou pé í nežila v ústavní pé i.

1. a) Popište, prosím, vlastními slovy, jaké bylo dít , když se dostalo do Vaší pé e. Nap íklad, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování...).

Hol i ka byla citov zanedbána, hned po p ijetí se ale velmi ráda mazlila. Vývojov byla na úrovni dvouletého dít e. Nem la tém žádnou slovní zásobu. Nev d la, co je les, potok, ovoce apod.

1. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se zm nilo? V em je dnes chování dít e jiné?

Dcera se postupn adaptovala, chodila do školky a ud lala velký pokrok ve svém psychickém vývoji. Opožd ní, které bylo zp sobenou p vodní rodinou, snadno dohnala.

2. a) Jak reagovalo na Vaše citové projevy k Vaším vlastním d tem?

Ob vlastní d ti m ly již své rodiny, tudíž se nesetkávala s citovými projevy od nás k našim vlastním d tem. Má s nimi ale dobrý vztah, byla u nich t eba na prázdninách.

3. a) Jak se dít chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?

Hol ina se na nás upjala, k nikomu jinému po n jaký as necht la. Hlavn si ale rozum la s naší nejstarší vnu kou.

3. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se zm nilo? V em je dnes chování dít e jiné?

Z našeho hlediska se toho moc nezmn ilo, protože k nám má stále stejný vztah, strachuje se o nás a je nejrad ji, když jsme všichni pohromad .

4. a) Jak se dít chovalo k novým sourozenc m?

Na tuto otázku nemohu odpov d t, protože je vychovávána jako jediná ek, ale bez rozmazlování.

5. a) Znalo dítě zná a mazlivá slůvka? Používalo zdvojnásobné liny?

Neznala žádná mazlivá slůvka, protože si jí nikdo nevšímal. Otec byl neznámý, matka ji odložila ke kamarádce a odjela do zahraničí. Po nějaké době nahlásila žena vše sociálním pracovním.

5. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Hlavně díky manželovi, který se jí hodně vnoval, přestala strádat citově, rozhovořila se a začala používat zdvojnásobné liny i mazlivá slovíčka.

6. a) Znalo dítě mazlení (tulení se)? Chtělo se mazlit?

Mazlení naše dcera neznala, ale ihned si mazlení oblíbila a mazlit se chtěla.

6. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes si uvědomuji, že i když jí bylo 15 let, vždy si sedla ke mně na klín. V takovýchto chvílích jsme si povídaly nebo se jen dívaly na televizi – byly to naše siesty.

7. a) Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?

Když jsme já nebo manžel nebyli doma, tak dcera měla stále obavy. Přála si, abychom byli hlavně pohromadě.

7. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Co se týká odloučení, je v tom dcera stále stejná, chce nás mít po svém boku. Když není nikdo z nás doma, hned chce vědět, kde ten druhý je a kdy přijde domů.

8. V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejnapadnější změny? (Například v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)

Nejnapadnější změny pozoruji v prospěchu, protože když nám dceru předávali, upozorovali nás, že bude vhodné ji umístit do zvláštní školy. Nyní dcera studuje střední školu. Mezi dětmi (vlastními i přijatými) jsme nikdy nedělali rozdíly.

Rodina D

Tato rodina se od ostatních liší především v tom, že jí tvoří pouze maminka-pěstounka a přijatá dcera (13 let). Dívka je v náhradní rodinné péči osm let, do té let žila u biologické matky, dva roky byla v ústavní péči. Maminka-pěstounka použila krásné přirovnání k psychickému vývoji své dcery: „*Přijíždíte si domů z vadrlokyti ku a ona vám rozkvetá!*“

1. a) Popište, prosím, vlastními slovy, jaké bylo dítě, když se dostalo do Vaší péče. Například, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování...).

Když přišla domů, tak mi dva až tři týdny říkala „teto“. Ze začátku se divila, že ji večer v postýlce hladím a dávám jí pusku na dobrou noc, že mi chce spát se mnou v posteli (s tím se v dětském domově nesetkala). V prvních letech byla přibližně na úrovni dvouletého dítěte.

1. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes už mi dcera oslovuje mamko, maminko, maminko, maminko. Je už v podstatě stejná jako dříve v jejím věku, výraznější rozdíly nepozoruji.

2. a) Jak reagovalo na Vaše citové projevy k Vaším vlastním dětem?

Na tuto otázku nemohu odpovědět, vlastní děti nemám, vychovávám pouze přijatou dceru.

3. a) Jak se dítě chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?

V dětském domově si s nikým nehrála a nekomunikovala. Říkali mi, že nechce chodit, že je líná. Se mnou si však od začátku hrála i mluvila (spíše tedy patřila jako malé dítě). Nejprve jsem musela vyřešit zdravotní problémy, kterými se v dětském domově nezabývali (například oční vady). Poté ihned začala dělat věci, které dříve nebyly možné (bát, malovat atd.).

3. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes se ke mně dcera chová stále moc hezky, velmi mi pomáhá. Nyní jsem nemocná, mám za sebou chemoterapii, ale dcera mi je stále přibližně ruce, pomáhá v domácnosti, je samostatnější. Občas si odmítl, to ze začátku nedělala, ale myslím, že to patří k jejímu věku. Dnes s ní nejsou žádné problémy, ale ty mohou kdykoli přijít – za rok, za dva.

4. a) Jak se dítě chovalo k novým sourozencům?

Opět se jedná o otázku, na kterou nemohu odpovědět. Nemám vlastní dítě, vychovávám pouze přijatou dceru.

5. a) Ználo dítě zná a mazlivá slůvka? Používalo zdvořilý líný?

V prvních letech skoro nemluvila. Její psychický vývoj byl kvůli zanedbané péči i velmi opožděný.

5. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes je velmi upovídaná, používá zdvořilý líný (například zlatíčko, beruška, maminka).

6. a) Ználo dítě mazlení (tulení se)? Chtělo se mazlit?

Dříve mazlení neznala, brzo si ho ale oblíbila a vyžadovala ho.

6. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

I dnes se ráda mazlí, kdyby to šlo, tak by se ke mně tulila i 24 hodin denně. Stále říká, že ještě není „umazlená a upusinkovaná“. Dříve jsme spolu spaly v posteli, dnes už to nejde, je už velká. Ale máme dohodu (takový náš hezký zvyk), že v sobotu ráno si ke mně může lehnout a pokud nejedeme na výlet, tak i v sobotu po oběd.

7. a) Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?

Například při odjezdu na první tábor měla strach, že si ji už nevezmu zpátky domů. Dnes už takový strach nemá.

7. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

V dnešní době se situace zhoršila především tím, že se musíme často nedobrovolně rozloučit. Kvůli chemoterapiím, které podstupují, musí být dcera občas mimo domov. Toto odloučení snáší špatně, bojí se o mě, ale je velmi statečná.

8. V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejvýraznější změny? (Například v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)

Co se týká vztahu dcery ke mně, tak ten je pořád stejný „pohodový“. Kamarády si nachází především v rodinách, které navštěvujeme. Tyto děti se jí nesmíjí a nenadávají, zkrátka se k ní chovají přívětivě (jako ona k nim). Ve škole je to horší, od té doby se neustále mění chování dítěte k dětem – často to již hraničí se šikanou. To dcera velmi špatně snáší, snižuje jí to sebevědomí.

Rodina E

Tato rodina vychovala dvě vlastní děti. Poté, co vlastní děti vyrostli, rozhodla se rodina přijmout do přístoupské péče další děti. Pro rozbor emocionálního prožívání vybrala chlapce (10 let) a dívku (8 let). Obě děti byly od narození v ústavní péči.

1. a) Popište, prosím, vlastními slovy, jaké bylo dítě, když se dostalo do Vaší péče. Například, jak reagovalo na citové projevy z Vaší strany (dotek, pohlazení, objetí, políbení, chování...).

Všechny přijaté děti byly před přístoupskou péčí v ústavu. Syn nebyl na citové projevy zvyklý, nic z toho neznal, v ústavu se s tím nesetkal. V podstatě stejná na tom byla i dcera, byla po citové stránce velmi zanedbaná.

1. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Myslím si, že je dítě ležité, že se k nám děti dostaly ještě v docela nízkém věku, ihned jsme se jim snažili vše vynahradit. Podle mě jsou už dnes jako každé jiné dítě. Syn se občas ještě přije pomazlit, ale je to kluk, který si už připadá „velký“ na mazlení s mamkou. Dcera je „mazel“ stále.

2. a) Jak reagovalo na Vaše citové projevy k Vaším vlastním dětem?

Když jsme se s manželem rozhodli pro přístoupskou péči, byly naše vlastní děti už dospělé a nežily s námi. Máme ale všichni dohromady velmi blízký a láskyplný vztah. Děti nikdy na naše vlastní nežárlily, velmi brzy pochopily, že je máme moc rádi a že je neopustíme.

2. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Žádné výrazné změny nepozoruji, vlastní i nevlastní děti si rozumí dobře (i přes velký věkový rozdíl) a dcera ani syn na citové projevy z mé strany k mým dětem nežárlí.

3. a) Jak se dítě chovalo k Vám a Vašemu partnerovi?

První dny to bylo takové „okoukávání“. Děti velmi málo komunikovaly, jejich slovní zásoba byla strašně chudá, z ústavu skoro nic neznaly.

3. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Ale já byla doma a v nově se jim (manžel v každé volné chvíli), tím se brzy hodně zlepšily, začaly nám poase oplácet naše citové projevy – mazlení, pusinkování, objímání. Dnes k nám patří jako vlastní, prostě to tak bereme, říkáme, že se nám sice nenarodily, ale že je máme strašně moc rádi.

4. a) Jak se dítě chovalo k novým sourozencům?

Naše dcerka se s kluky hned skamarádila, jsou jako schůdky (8, 10, a 12 let). Kluci byli taky rádi, když jsme jim řekli, že k nám přibude ještě jedna dívčí opora.

4. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes když jsou v tísí, tak si sice pořád pomáhají (často když mají nějaký společný malér), ale kamarády si už hledají i jinde - ve škole nebo v kroužcích.

5. a) Ználo dítě nějaká a mazlivá slovíčka? Používalo zdvořilý líný?

Jak už jsem psala, děti z dětského domova nepřinesly téměř vůbec rozvinutou slovní zásobu. Neznaly základní věci, nedokázaly si téměř o nic říct, nic sdělit. Tudíž musím konstatovat, že i zdvořilý líný a mazlivá slovíčka jim byly cizí.

5. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Od té doby se ale situace změnila. Takhle malé dítě se ještě našťastí dokáže rychle přizpůsobit a vše dožene. Jsme moc šťastní, že to zvládly i naše děti. Běžně nás oslovují maminko, tatínku, sourozenci říkají zdvořile. Jako všechny ostatní děti.

6. a) Ználo dítě mazlení (tulení se)? Chtělo se mazlit?

Mazlení a tulení se děti neznaly. Ale to tak s ústavní výchovou je, mají s tím zkušenost mnozí přistoupní i adoptivní rodiče. To vše se musí s dětmi postupně polehkovat ku dohánění.

6. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Naše holka by se mazlila pořád, skoro není chvíle, aby byla bez nás. Samozřejmě ji s mužem nechceme rozmazlovat, ale je jasné, že ji chceme vše vynahradit a dopřát v míře vrchovatě. Kluk už o mazlení tolik nestojí, má jiné zájmy. Ale má chvíle, kdy se k nám chce přitulit a být s námi.

7. a) Jak snášelo krátkodobé odloučení od Vás?

Vždy ze začátku jsme nechťli, aby děti zůstávaly samy nebo aby je někdo hlídal. Snažili jsme se jim v novat maximum času. Báli jsme se, aby z toho neměly trauma, že už se k nim třeba nevrátíme.

7. b) Jak vnímáte situaci dnes? Co se změnilo? V čem je dnes chování dítěte jiné?

Dnes už jsou děti v tšit a stává se, že je musí někdo pohlídat nebo musí zůstat chvíli samy doma. Často to spíš berou jako povinnost odpovídnout si od nás a trochu doma být.

8. V jakých oblastech pozorujete u dítěte nejnápadnější změny? (Např. v chování, v prospěchu, v projevech citů, ve vztazích ke kamarádům, k autoritám, k sobě samému atd.)

Musím říci, že nejvýraznější změny pozoruji v komunikaci s dětmi. Byly na tom opravdu hodně špatně, když k nám přišly. Dneska jsou z nich upovídané děti, které je někdy těžké zastavit. Tím, že už se umí vyjadřovat, dokáží nám říct, co chtějí, co se jim líbí a co nelíbí, z čeho mají radost nebo zda jsou naopak smutní. To je v životě důležité. U syna nás taky upozorovali, že bude muset chodit do speciální školy, ale vše jsme krásně dohnali a teď chodí na normální základku. Tam studují všechny naše děti. S manželem je vychováváme tak, aby byli v životě šťastní. U nás je úctou k ostatním lidem a tomu, aby dokázaly nezištně podat pomocnou ruku.

5. Interpretace výsledků šetření

Dotazník předložený pro stounským rodinám nám pomohl získat velice cenné informace týkající se emocionálního vývoje jimi přijatých dětí. Šetření se zúčastnilo pět pro stounských rodin z Libereckého kraje. Podle mého názoru bylo podstatné, že se jednalo o rodiny různorodé. Byly tvořeny většinou oběma rodiči – otcem i matkou, ve výzkumu však byla i samotná maminka-prostounečka. Na které rodiny vychovávaly pouze přijaté děti, na které přijaté i vlastní, velkou zajímavostí byla velká prostounečská rodina, která se postupně starala o 15 dětí. Šetření ukázalo i fakt, že v některých případech není kvůli výchovným problémům dítě možné ho vychovávat v prostounečské rodině – takové děti se navrátily do ústavní péče.

Otázka 1 - Stav dítěte po přijetí do prostounečské péče a jeho další vývoj

Cílem bylo zjistit, jak dítě reagovalo na citové projevy ze strany rodičů a jak se situace změnila za dobu společného soužití v nové rodině. Všechny dotazované rodiny potvrdily, že přijaly dítě/děti, které byly silně citově zanedbané. Rozdíl v reakcích dítěte na citové projevy byl zaznamenán především u rodiny B, kde dcera na doteky, pohlázení i objetí reagovala poměrně odtažitě. Tento stav je možné vysvětlit tím, že byla již dříve umístěna v jiné prostounečské rodině, která ji však vrátila do ústavní péče. Ona pak delší dobu hledala důvěru k novým rodičům.

Všechny rodiny zaznamenaly u dětí po relativně krátké době výrazný rozdíl v reakcích na citové projevy. Děti si objímání, hlazení i chování velmi oblíbily. Tím se potvrzuje, že zdravý citový vývoj dítěte zaručí především život v rodinném prostředí, které poskytuje dostatek bezpečí, jistoty a lásky.

Otázka 2 - Citové projevy prostouneček k vlastním dětem

Přijaté děti nevnímají citové projevy rodičů k vlastním dětem jako hrozbu. Ve většině případů (rodiny B, C, D) byly vlastní děti již dospělé a měly své vlastní rodiny. Přijaté děti většinou nepovažovaly vlastní děti rodičů za sourozence, neboť ty již s rodinou nežily. Rozdílná situace je u rodiny A, kde byly přijaté děti vychovávány společně s dětmi vlastními, přijaté děti si k novým sourozencům vybudovaly velmi dobrý vztah a brzy jim začaly projevovat svou náklonnost. Osobně se

domnívám, že pokud rodiče nedají podnět k tomu, aby přijaté děti žárlily na děti vlastní, neměly mezi nimi vzniknout rivalita a boj o peníze rodičů.

Otázka . 3 – Chování přijatého dítěte k novým rodičům

Ve všech případech konstatovat, že se mezi nimi za krátkou dobu vytvořilo silné citové pouto, děti rodičům velice důvěřovaly a upjaly se na ně. Rodiče tvrdí, že se za dobu strávenou s dětmi jejich chování příliš nezměnilo – všechny děti mají k rodičům velmi blízký vztah. Problém nastal pouze u rodin A a B, kde musely být děti navraceny zpět do ústavní péče (výchovné problémy).

Otázka . 4 - Vztah dětí k novým sourozencům

U této otázky se odpovídá jednotlivých rodin liší. V rodině A je mezi dětmi krásný a vřelý vztah, ale většina dětí je dnes už dospělých. Chlapci jsou vychovávaní již jen se dvěma mladšími sourozenci – o tyto pevnější a často si s nimi hrají. Domnívám se, že příjemná a láskyplná atmosféra v této rodině zaručuje blízké vztahy mezi jednotlivými členy rodiny. Vlastní syn v rodině B po přijetí dětí již nežil. Dívka byla zprvu vychovávána jako jedináček. Tento stav se jí velmi líbil a nové sourozence odmítala. Rodiče však přijali ještě syna. Když mu se dcera chovala nejprve odtažitě, obávala se ztráty zájmu ze strany rodičů (což je vysvětlitelné oproti tomu, že zažila obrovské zklamání tehdy, když ji první příjímající rodina vrátila do ústavu). Dnes je ale moc ráda, že bratra má, vytvořil se mezi nimi hluboký vztah. Dcera v rodině C je vychovávána jako jedináček, ale dle slov příjímajícího bez jakéhokoli rozmazlování. Vlastní děti mají v době přijetí dívky již své vlastní rodiny, proto se mezi nimi nevytvořilo tak pevné pouto jako u ostatních rodin. Rodina D je zcela odlišná od ostatních, neboť zde vychovává pouze maminka-přijímající dceru, tudíž není možné hodnotit vztah k novým sourozencům. Rodina E vychovává tři děti v příjímající péči. Chlapci, kteří přišli do rodiny jako první, byli od začátku velmi rádi, že k nim přibude nová sestra. Mají spolu úplně normální sourozenecký vztah, mají se rádi, ale samozřejmě se někdy i vzájemně pozlobí.

Otázka . 5 - Znalost a užívání nežných a mazlivých slov

Žádné z dětí, kterých se šetření týkalo, neznalo. Všichni dotazovaní uvedli, že jejich dítě bylo v této oblasti silně zanedbané a po přijetí téměř nemluvalo. Na straně druhé je ale nutné sdělit velké pozitivum. Ve všech rodinách se děti brzy

adaptovaly na nové prostředí a díky péči postupně začaly po krátké době mluvit. Tím se ukazuje, že ústavní výchova brzdí vývoj dítěte i v emoční oblasti, s čímž souvisí to, že dítě není schopné vyjádřit slovy své pocity. Rodinná péče však dokáže těm zázrakům a za krátkou dobu (oproti době strávené v ústavní péči) pomoci dohnat zpoždění, které způsobil pobyt v dětském domově.

Otázka . 6 - **Mazlení (tulení se)**

U mazlení (tulení se) byl podobný stav jako u užívání nežných a mazlivých slov. Jediné dítě, které znalo mazlení, byla dívka v rodině B. Ta již po určitý čas vystala v jiné postupenské rodině – tam tento citový projev poznala. Ostatní postupníci se shodují v tom, že ani jedno jimi přijaté dítě mazlení neznalo. Z osobní rodinné zkušenosti vím, že dítě vychovávané v ústavu nemá možnost toto zažít. Ale rodina má obrovskou sílu vše dítěti vynahradit.

Otázka . 7 - **Krátkodobé odloučení rodičů od dětí**

Postupníci odpovídali na tuto otázku téměř jednotně. Shodli se, že jejich krátkou nepřítomnost snášely děti vcelku dobře, avšak u některých dětí (v rodinách B, C) se objevil strach z toho, že se rodiče nevrátí a ony zstanou samy. Tyto pocity u dětí jsou zcela pochopitelné, během svého života byly poznamenány nejrizičnějšími traumaty a úzkostně si stěží svou novou rodinu. Po určitém čase děti zjistily, že rodiče mohou bezpodmínečně dovést, že jsou to lidé, kteří je neopustí. Rodiče se také snažili nenechávat své děti samotné, vnovovali jim maximum svého času. Dnes již žádné z dětí nemá strach z odloučení, dle slov většiny postupníků jsou děti dnes spíše rády, když zstanou samy a mohou si od rodičů a jejich neustálé péče „odpočinout“.

Otázka . 8 - **Nejnápadnější změny u dětí**

Postupníci pozorují nejnápadnější změny především v několika oblastech: v prospěchu, v komunikaci a v osamostatování se. Výrazné zlepšení v prospěchu pozorují především děti v rodinách B, C a E. Ve všech těchto případech byli postupníci upozorněni, že by bylo vhodné umístit dítě do speciální školy. Díky pomoci rodičů však dcera rodiny B zlepšila své známky o dva stupně, dcera rodiny C i přes nepříznivé prognózy studuje na střední škole. Děti z rodiny E byly také doporučovány ke vzdělávání ve speciální škole, dnes úspěšně navštěvují běžnou základní školu. V této oblasti můžeme pozorovat velice podstatné změny – pokud mají děti jisté

dispozice, které se skloubí s péčí rodičů, mohou dítě dosáhnout velmi dobrých výsledků. Rodina E také uvedla, že nejvýraznější posun pozoruje u dítěte v rozvoji komunikace. I v této rodině byly dítěti zanedbané, těm nemluvily. Dnes jsou to zdravé, silné dítěti, na kterých nezanechala ústavní výchova žádné stopy, dítěti veškeré opoždění vyrovnaly. Rodina A odpovídala odlišně, nejvýrazněji změnu pozoruje v oblasti osamostatňování se. Dítěti jsou již schopné postarat se o sebe, nepotřebují neustálý dohled, už se rozpoznávají, co je dobré a co špatné.

Šetření se účastnilo pouze pět pěstounských rodin, proto není v žádném případě možné výsledky dotazníků zobecnovat. Ale i přesto nám mohou poskytnout jistý vhled do problematiky pěstounské péče a emocionálního vývoje přijatých dětí.

Z výsledků dotazníků si dovoluji domnívat se, že **pěstounská rodina dokáže plnohodnotně nahradit rodinu biologickou, pokud plní všechny funkce**, které rodina plnit má. Také se ukazuje, že **náhradní rodina je schopná pomoci dítěti ozdravit jeho duševní stav a vyrovnat opoždění**, ke kterým došlo v ústavní výchově nebo v biologické rodině, která neplnila své základní funkce. Podstatné je i zjištění, že pěstounská péče je v reálném životě téměř totožná s adoptí. Po právní stránce končí pěstounství dosažením zletilosti dítěte, u pěstoun jsem se ale setkala s tím, že rodinná pouta zůstávají propojená i nadále a rodina drží pohromadě.

Při svém šetření jsem měla možnost setkat se s dětmi, které si prošly za svého život mnoha útrapami. Díky péči obětavých pěstounů na nich však není možné pozorovat žádné odlišnosti oproti vyrostajícím v biologické rodině. Jsou to děti silné, komunikativní, veselé, hravé. Je nutné si uvědomit, že nejvýraznější zásluhu na celkovém zlepšení psychického stavu dítěte mají pěstounští rodiče, kteří nezištně pomáhají přijatým dětem k lepší budoucnosti.

6. Diskuze

V této chvíli se mi dostává možnosti podívat se na mou práci z jiného úhlu pohledu. Ráda bych se tedy zamyslela nad tím, jak práce vznikala, co se dařilo bez obtíží a v jakých oblastech se vyskytly problémy.

Nejprve vznikala teoretická část diplomové práce. Spojila se dvě velká pozitiva:

- a) dostatek kvalitní odborné literatury
- b) mé osobní zaujetí pro problematiku péče o stouny

Tomu zárukou je, že při tvorbě první části mé práce se neobjevily žádné výrazné komplikace.

Praktická část, šetření v centru celé problematiky (tedy přímo v péčích stounských rodinách), byla o poznání zajímavější. Najednou jsem měla možnost vstoupit do reality, vidět každodenní život péčích stounských rodin se všemi radostmi i starostmi. Setkávání s péčích stounskými rodinami poskytlo osobní vhled do celé problematiky, měla jsem možnost trávit dostatek času jak s péčích stouny, tak i s jejich dětmi. Musím poznamenat, že se ke mně všichni chovali velice mile a pozorně. Bohužel jsem došla k poznání, že prozatím nejsem schopná při profesionálním šetření zcela vynechat osobní pohled na celou situaci (ten často převažoval) – možná ale není nutné chápat tento stav jako problém. Spíše by bylo vhodné hledat jistou rovnováhu mezi osobním a profesionálním pohledem při realizaci návštěv u péčích stoun.

Jistá překážka se objevila v uskutečnění praktické části. Velmi obtížné bylo vyhledávání péčích stounských rodin, které by byly ochotné se na šetření podílet. Nakonec jsem kontakty na jednotlivé rodiny získávala od rodin, se kterými jsem již spolupracovala. Velkou výhodou bylo, že se péčích stouni mezi sebou dobře znají (schází se na pravidelných setkáních), a tak byla má spolupráce s nimi velmi usnadněná.

Samotné šetření bylo provedeno pomocí dotazníkové metody a návštěv v péčích stounských rodinách. Zamýšlela bych se především na dotazník, který má své výhody, ale též značné nedostatky, které se projeví až po jeho realizaci. Dnes již vím, že bych se snažila využít dotazník v kombinaci s rozhovorem. Výhodou dotazníku je rychlost získání dat. Pro respondenty je poté výhodou jednoduchost při vyplňování. Velkým problémem, se kterým jsem se setkala, bylo to, že dotazování často zcela odbočí od tématu. Domnívám se, že to je dáno především potřebou srovnat se s jinými dětmi. Ležité poznatky, které však nekorespondují s obsahem otázky. Tento nedostatek

by bylo velmi snadné napravit při rozhovoru, u metody dotazníkové to lze jen stěží. Bohužel jsem tento k tomuto závru dospěla až při vyhodnocování samotných dotazníků. Pro příští bych raději kombinovala metodu rozhovoru s dotazníkovým šetřením.

Samotné šetření ale vždy ovlivňuje množství proměnných, které se odráží ve výsledku dotazníku. Může se jednat například o problémy, které v dané době ovlivňovaly rodinný život.

Zpracování zvoleného tématu bylo poměrně metodologicky náročné – především zjišťování potřeby informací a následně jejich správná interpretace. Díky setkávání s pěstouny jsem získala velké množství zajímavých poznatků, jejich rozsah však přesahuje možnosti diplomové práce.

Podstatnou záležitostí, kterou bych také ráda zhodnotila, je výzkum emocionálního vývoje dítěte. Snažila jsem se zaznamenat změny v emocionalitě dítěte, ke kterým došlo díky pobytu v pěstounské rodině. Po nabytých zkušenostech bych se více zaměřila na minulost dítěte, na to, z jakého prostředí pochází a jaká traumata ho v jeho život ovlivnila. To pěstounským rodičům i odborníkům pomůže blíže poznat „zraněné“ dítě a poskytnout mu adekvátní pomoc.

Závěr

Během šetření se prokázalo, že se do pěstounské péče dostávají děti s projevy deprivace (citové, sociální, verbální, psychické), což je ve většině případů způsobeno pobytem dítěte v ústavní péči nebo v nefunkční rodině (mnozí rodiče potvrdili, že se do jejich péče dostalo dítě, které například ve třech letech vůbec nemluvílo, vozilo se v košíku, nosilo pleny). Péče pěstounů však dokázala za velmi krátkou dobu, ve srovnání s dobou, kterou dítě strávilo v nefunkční rodině nebo v ústavní péči, posunout úroveň dítěte kupedu, umožnila mu zapomenout na všechna prožitá trápení a zapojit se plnohodnotně do společnosti.

Většina rodin také sdělila, že do své péče přijala děti, které si s sebou nesly velmi nepříznivé prognózy dalšího vývoje. Jak jsem ale již několikrát zmíněvala, tak život dítěte v pěstounské péči vykázal výsledky, které dalekosáhle předily očekávání pěstounů i odborníků (psycholog, lékař, vychovatel). To prakticky dokazují i děti pěstounské rodiny, jejichž děti měly dle odborníků navštěvovat speciální základní školy. Chlapci z rodiny A však navštěvují již pátou třídu normální základní školy s průměrným prospěchem, dcera z rodiny C již studuje dokonce střední školu.

Všemu pěstounům, se kterými jsem spolupracovala, tak patří můj velký obdiv za jejich odhodlání zmítnout k lepšímu život přijatých dětí. To, že jejich vynaložené úsilí přineslo úspěchy, dokládá pohled na spokojené a šťastné děti.

Na úplný závěr bych také ráda vyjádřila poklonu více než čtyřem a půl tisícům pěstounských rodin v České republice, které nahrazují přijatým dětem jejich biologické rodiny a dávají jim možnost nového a jistě lepšího života.

Velmi pozitivním zjištěním je také to, že pěstounská péče pomáhá velikému okruhu dětí – dětem minoritního etnika, dětem postiženým, skupinám sourozenců i dětem, které nejsou tzv. právně volné.

Byla bych velmi ráda, kdyby má práce mohla posloužit všem, kteří s problematikou pěstounské péče přichází denně do kontaktu nebo i těm, které tato problematika zajímá a rádi se dozvědí bližší informace.

Seznam použité literatury

Archerová, C. *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 2001. 119s. ISBN 80-7178-578-4.

Bechyňová, V.; Konvičková, M. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. 151s. ISBN 978-807367-392-5.

Bubleová, V. a kol. *Mezinárodní srovnávání prístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a neintegrace rodiny*. Praha: Státní ústřední náhradní rodinné péče VÚPSV, 2002.

Bubleová, V. a kol. Návrh modelu profesionální pěstounské péče u nás. In *Náhradní rodinná péče*. Ročník III. Praha: Státní ústřední náhradní rodinné péče, 2002.

Erikson, E. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

Gabriel, Z.; Novák, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008. 144s. ISBN 978-80-247-1788-3.

Helus, Z. *Psychologie*. Praha: Fortuna, 2003. 120 s. ISBN 80-7168-876-2.

Klimeš, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1998. 862s. ISBN 80-7235-023-4.

Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216s. ISBN 978-80-7367-383-3.

Kraus, B., Poláková, V. *Lovek, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. 199s. ISBN 80-7315-004-2.

Krejčová, H. *Prožívat tolik životů. Autentická svědectví z pěstounských rodin*. České Budějovice: Společnost otevřená rodina, 2000. 61s.

Kušímská, D.; Hamalová, V. Rizikové faktory dětí v pěstounské péči z pohledu dlouhodobých zkušeností. In *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči, Olomouc 2. – 4. 6. 1999*. Ročník 6. Praha: MPSV, 1999. 222s.

ISBN 80-85529-66-1.

Langmajer, J.; Krejčíková, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2007. 368s. ISBN 80-247-1284-9.

Langmajer, J.; Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974. 400s.

Matějček, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1994. 108s. ISBN 80-7178-006-5.

Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. 223s. ISBN 80-04-25236-2.

Matějček, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. 183s. ISBN 80-7178-304-8.

Matějček, Z. a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. 155s. ISBN 80-7178-637-3.

Matoušek, O. Rodinná diagnóza. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*. Ročník 17. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1982.

Milfaj, R. *Komerční sexualizované násilí na děti: prostituce, pornografie, obchod*. Praha: Portál, 2008. 210s. ISBN 978-80-7367-320-8.

Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. 312s. ISBN 80-86429-58-x.

Náhradní rodinná péče. . III (prosinec 2002). Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2002. Vychází 3x ročně. ISSN 1212-3765.

Náhradní rodinná péče. . III (prosinec 2004). Praha: St edisko náhradní rodinné péče, 2004. Vychází 3x ro n . ISSN 1212-3765.

Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. 176s. ISBN 80-7178-559-8.

Sobotková, I. Výzkum p stounských rodin – co ukázaly rozhovory. In *Náhradní rodinná péče*. Ro ník VI. Praha: St edisko náhradní rodinné péče, 2003.

Stuchlíková, I. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál, 2007. 232s. ISBN: 978-80-7367-282-9.

Šimková-Hyblerová, I. Zkušenosti s profesionální p stounskou pé í ve Francii, práce s rodi i na udržení kontaktu s dít tem separovaným od rodiny. In *Aktuální otázky náhradní rodinné péče, Sborník z IV. celostátního seminá e NRP Brno, 4. - 5. 10. 2004*. Brno: Trialog, 2004.

Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007.144s. ISBN 978-80-7367-318-5.

Vágnerová M. *Vývojová psychologie: d tství, dosp lost, stá í*. Praha: Portál, 2000. 528s. ISBN 80-7178-308-0.

Internetové zdroje

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. c 2009, posl. revize 9. 12. 2009 [cit. 20. 2. 2010].

Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/7870/rocenka_2008b.pdf>.

Adopce.com - Projekt náhradní rodinné péče [online]. c 2006, [cit. 20. 2. 2010].

Dostupné z <http://www.adopce.com/beta/adopce/grafy.php>>.

Týrané děti [online]. [cit. 12. 6. 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fod.cz>.

Seznam příloh

Příloha . 1: Zákon . 50/1973Sb., o pěstounské péči

Příloha . 2: Zákon . 94/1963Sb., o rodině

Příloha . 3: Zákon . 359/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Příloha . 4: Zákon . 117/1995Sb., o státní sociální podpoře

Příloha . 5: Zaznamenaný příběh z pěstounské rodiny - Věra

Příloha . 6: Zaznamenaný příběh z pěstounské rodiny – Alena a Anna

Příloha . 7: Dotazník pro pěstounské rodiny

Příloha . 8: Organizace zabývající se pěstounskou péčí v Libereckém kraji

Příloha . 9: Dotazník pro organizace zabývající se pěstounskou péčí v Libereckém kraji

Příloha . 10: Výsledky dotazníkového šetření v organizacích zabývajících se pěstounskou péčí v Libereckém kraji